

UMAY

Haziran 2024 / Cilt-II / Sayı-I
ISSN: 2980-2792

SANAT VE SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF
ARTS AND
SOCIAL SCIENCES

Sahibi

Antalya Belek Üniversitesi adına Doç. Dr. Nagihan Çetin

Yayıncı

Antalya Belek Üniversitesi

Editör

Doç. Dr. Nagihan Çetin

(Antalya Belek Üniversitesi)

Editör Yardımcısı

Dr. Berna Kolot

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Öğr. Gör. Özlem Mecek Çevik

(Antalya Belek Üniversitesi)

Yabancı Dil Sorumluları

Meltem Deniz Doğan

(İstanbul Üniversitesi)

Serkan Yiğit

(Antalya Belek Üniversitesi)

Redaksiyon

Uzman Büşra Yılmaz

(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Kapak Tasarımı

Öğr. Gör. Mustafa Zeki Yüce

(Antalya Belek Üniversitesi)

Mizanpaj-Dizgi

Öğr. Gör. Mustafa Zeki Yüce

(Antalya Belek Üniversitesi)

Öğr. Gör. Emre İdacıtürk

(Antalya Belek Üniversitesi)

İletişim

umaydergisi@belek.edu.tr

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Türker Erođlu	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Bal	(Antalya Belek Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysun Altunöz	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Seadet Shikhiyeva	(Azerbaycan Milli Bilimler Akademiyası)
Doç. Dr. Asuman Aypək Arslan	(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Elçin İbrahim	(Azerbaycan Milli Bilimler Akademiyası)
Doç. Dr. Fidan Uğur Çerikan	(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslı Fişekçioğlu	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Şeren	(Antalya Belek Üniversitesi)
Doç. Dr. Selçuk Kürşad Koca	(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Serdar Uğurlu	(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun Akçam	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Köktan	(Sakarya Üniversitesi)

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Umay Türkeş Günay	(KKTC)
Prof. Dr. Abdullah Kuzu	(Antalya Belek Üniversitesi)
Prof. Dr. Kürşat Öncül	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş	(Nevşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim Bakırcı	(Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayça Akın	(Antalya Belek Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna Ayaz	(Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ebru Şenocak	(Elazığ Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Güven	(Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Sağ	(Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Nursel Uyanıker	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan Köse	(Nevşehir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aynur Ağören	(Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Damlanur Küçükyıldız	(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülce Dölkeleş	(Antalya Belek Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halil Mert Erdoğan	(Antalya Belek Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mısra Çakalođlu	(Antalya Belek Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rabia Kalfaođlu	(Moskova Devlet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Özkan	(AREL Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çiçek Topçu	(Antalya Belek Üniversitesi)
Dr. Elif Alten Güler	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Hasan Savaş	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri

Dr. Öğr. Üyesi Barış Aydın	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çiçek Topçu	(Antalya Belek Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Özer	(Antalya Belek Üniversitesi)
Doç. Dr. Ercan Petek	(Tokat Gazi Osmanpaşa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülce Dölkeleş	(Antalya Belek Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halil Mert Erdoğan	(Antalya Belek Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk Hünerli	(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz Kundakçı	(Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Berna Kolot	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan Köse	(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

İçindekiler

- 6** | **Eğitimde Damgalama**
Stigma in Education
Münir Şahin-Tuğba Şahin
- 22** | **Animasyon Film Yapım Süreçlerinde Türkiye'nin Yeri**
Turkey's Place in Animated Movie Production Processes
H. Tuğba Civelek
- 40** | **Kolektifin Ötesinde: Bireysel Deneyimler Ve Küresel Perspektifler Üzerinden Durkheim'in Toplumsal Gerçekliklerini Yeniden Düşünmek**
Beyond the Collective: Reimagining Durkheim's Social Facts through Individual Experiences and Global Perspectives
Reha Atakan Çetin
- 48** | **Lizbon Antlaşmasına Kadar Avrupa Birliği'nde Anayasa Tartışmaları**
Constitutional Debates In The European Union Unti The Lisbon Treaty
Delil Yüksekdağ
- 66** | **Selimpaşa Çocuk Oyunlarının Kültürel Aktarıma Etkisi**
The Effect Of Selimpaşa Children's Games On Cultural Transmission
Kader Şahin
- 76** | **Uygur, Hatice Kübra (2022). "Ekinden Ekin Biçenler: Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin'de Bitkisel Hekimlik)". Çanakkale: Paradigma Akademi. 309 sayfa. ISBN: 978-625-8069-92-1.**
Sevim Koca
- 80** | **Öndoğan, Z. ve Öndoğan, E.N. (2021). Moda Ve Marka. Ö. Kurtoğlu Necef Ve A. Şen Kılıç (Ed.). Ankara: İksad Yayınevi. Isbn: 978-625-8061-93-2.**
Oğuz Çam

Editörden

Değerli Okuyucularımız,

Umay Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi'nin ikinci yılında üçüncü sayısıyla sizlerle. Yeni bir dergi olmamıza rağmen alandaki birçok indeksten kabul almış bulunmanın mutluluğunu yaşarken diğer indeksler için de başvuru süreçlerimizin devam ettiğini belirtmek isteriz. Bu sayımızda disiplinlerarasılığın ilkelerine uygun olarak farklı alanlardan beş makaleyi sizlerle buluşturduk. Yayımlanan makalelerimizin konu ve içerik açısından güncel tartışmaların odak noktalarından olduğunu belirtmek isteriz. Önümüzdeki sayılarda da korunacak olan güncellik ilkesini bu sayıda da yerine getirmekten kıvanç duyuyoruz. Ayrıca iki kitap tanıtım yazımız da dergimizin bu sayısında siz okuyucularımıza sunulmuştur. Tanıtım yazısına yer verdiğimiz bu kitaplar alanyazında ilerleyen yıllarda kaynak bakımından kullanılacak zengin içeriğe sahip bilimsel araştırmalardır. Kabul ve değerlendirme aşamalarında bizleri heyecanlandıran bu sayımız umarım siz okuyucularımızın da yararlanabileceği, düşüncünü destekleyeceği bir okuma zevki sağlar.

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle verimli okumalar...

Doç. Dr. Nagihan Çetin

EĞİTİMDE DAMGALAMA

Stigma in Education

Münir ŞAHİN¹Tuğba ŞAHİN²

Öz

Sosyal bir varlık olarak bireyin toplum içindeki eylemleri bazen kasıtlı olarak bazen ise eylemlerine bağlı olarak damgalanabilmektedir. Bireyin kendisine atfedilen bu etiketler nedeniyle yapmış olduğu olumlu davranışların bile çoğu kez olumsuz algılanmasına neden olan ve bireyin toplum içindeki kimliği haline dönüşen damgalar, özellikle eğitim kurumlarında öğrencilerin kendi benliklerinin bir parçası haline gelebilmektedir. Örneğin “Tembel” olarak damgalanan bir birey için artık çalışmanın anlamı kalmamakta, “ne kadar çalışsam da tembel damgasından kurtulamam” inancının gelişmesine neden olmaktadır. Damgalama toplumun diğer üyeleri tarafından önyargılar sonucunda oluşabilmekte, bireyin itibar kaybetmesine neden olabilmektedir. Sosyal bağlamda kişiler arasındaki etkileşim sonucunda damgalanan bireyin aynı zamanda sosyal kimliğinde ve değerinde düşüklük oluşur. Eğitim kurumlarında öğrenciler bazen öğretmenlerince bazen de akranlarınca damgalanabilmektedirler. Özellikle öğretmenlerin yapmış olduğu damgalama diğer öğrenciler arasında da yaygınlaşarak bireye karşı psikolojik şiddete dönüşebilmektedir. Bu nedenle eğitim kurumlarında damgalamanın önüne geçilmesi, öğrencilerin ön yargılara kurban edilmemesi, akranları arasında alay konusu edilerek psikolojik şiddetin önüne geçilebilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu çalışmada, literatürde yapılmış çalışmalar doğrultusunda eğitimde damgalama konusu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Damgalama, etiketleme, etiketleme kuramı, eğitimde damgalama.

Abstract

As a social being, an individual's actions in society can be stigmatized, sometimes intentionally and sometimes depending on their actions. Stigmas, which cause even the positive behaviors of the individual to be perceived negatively due to these labels attributed to him/her and turn into the identity of the individual in society, can become a part of the students' self-identity, especially in educational institutions. For example, for an individual who is labeled as “lazy”, working no longer has any meaning, causing the belief that “no matter how hard I work, I cannot get rid of the lazy stigma”. Stigma can occur as a result of prejudices by other members of society, causing the individual to lose reputation. As a result of the interaction between people in the social context, the stigmatized individual also has a low social identity and value. In educational institutions, students can sometimes be stigmatized by their teachers and sometimes by their peers. Stigma, especially by teachers, can spread among other students and turn into psychological violence against individuals. For this reason, it is considered important to prevent stigmatization in educational institutions, to prevent students from falling victim to prejudices, and to prevent psychological violence by being ridiculed among their peers. In this study, the issue of stigma in education was examined in line with studies conducted in the literature.

Keywords: Stigma, labeling, labeling theory, stigma in education

Giriş

Sosyal bir varlık olarak bireyin karakter özelliklerinin içinde yaşadığı toplumun gelenek görenekleri, dini ve ahlaki değerleri ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Birey kendi davranışlarıyla

¹ Doktor Öğretim Üyesi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Anabilim Dalı, munir.sahin@gop.edu.tr/ ORCID: 000-0001-5722-496X.

² Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, tugba.orhan@adalet.gov.tr / ORCID: 0000-0002-5797-4426

çevresini etkilerken, çevredeki etkenlerden de etkilenerek olaylara bakış açısını geliştirebilir. Bi-reyin benlik algısı içinde bulunduğu toplumun ve rol modeli olarak seçtiğini bireylerin yaşantıları ile gelişir. Bu anlamda model alarak sosyal ortamda öğrenmeyi inceleyen Bandura (1977), bu durumu “sosyal öğrenme” teorisi ile açıklamaktadır. Sosyal öğrenme kuram; sosyal öğrenme ortamlarında bireyin çevresindekileri gözlemleyerek, taklit ederek, model alarak öğrendiğini ileri sürmektedir. Başkalarının davranışlarından etkilenen bireyin sağlıklı bir öğrenme ortamında olması öğrenmeyi olumlu yönde etkileyecektir.

Sosyal çevrenin bireyin davranışlarına olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceğini belirten Şahin ve Üstüner (2018) yapmış oldukları çalışmada bir çevre unsuru olarak sosyal medyanın etkileri üzerine odaklanmış, sosyal çevrenin bireyin hayatını nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmışlardır. Damgalama da sosyal çevrenin bireyin özelliklerine ilişkin olarak geliştirmiş olduğu bir çeşit tanımlama biçimi olarak ifade edilebilir. Bu tanımlama biçimi genellikle olumsuz ve itibar zedeleyicidir. Pingani vd., (2016) genellikle bireyin itibarını düşürücü şekilde damgalama yapıldığını belirtmektedir. Çünkü damgalama bireyin olumsuz ve farklı yönlerine odaklanmaktadır.

Damgalamanın birey üzerinde önemli etkilerinin olduğu, özellikle okullarda öğrencilere karşı oluşturulan etiketlerin bireyin hayatını önemli ölçüde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışma ile damgalama kavramının yapılan çalışmalar ışığında anlatılması ve yapılan çalışmalarla damgalamanın bireyi nasıl etkileyebileceğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Damgalamanın Tanımı

Sosyolojik bir kavram olarak ortaya çıkan damga kavramının tıp, psikoloji, örgütsel davranış, sağlık gibi birçok alanda kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kelime kökü olarak incelendiğinde damgalamanın ilk olarak iz, yara, delik veya delik delmek gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK, 2023) ise damgalamayı “Güneşte uzun süre ve korumasız olarak kalma sonucunda deride oluşan rahatsızlık” şeklinde tanımlamaktadır.

Anlam gelişmesine uğrayan damgalama kelimesinin sosyolojik bir terim olarak da kullanıldığı görülmektedir. Damgalamaya ilişkin olarak Hansen (2001), kişinin sosyal kimliğinin değersizleştirilerek küçümsendiği bir durum olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde Webster (2008) sözlüğü, damgalamayı bir utanma veya rezil olma işareti olarak nitelendirerek, kişinin lekelenmiş veya kınanmış bir sosyal kimliğe sahip olması olarak tanımlar. Damgalama, bazı özellikler açısından diğerlerinden farklılaşan bireyin bu farklı yönlerinin diğerlerince aşağılanması, olumsuz eleştiri ve etiketlere maruz kalmasıdır. Bireyin değersiz bir özelliğe sahip olduğu durumlarda damgalamanın daha fazla gerçekleştiği söylenebilir (Major ve O’Brien, 2005). Bireyin olumsuz yönlerine odaklanan damgalamadan kaçınılması gerekir.

Yunanlıların ahlaki olarak kötü olarak nitelendirilen insanların bedenlerine bırakılan iz olarak kullanılan damgalama terimi, tıbbi olarak da geniş çaplı bulaşıcı hastalıkların olduğu dönemlerde salgın hastalık veya ruhsal hastalıklarda daha fazla damgalamanın kullanıldığı görülmüştür. Ruhsal rahatsızlıkları olan bireylerin gazaba uğradığı, cin çarptığı, kötü ruhların bu kişilerin içine girdiği, çevrelerine zarar veren kötü kişiler olarak damgalandıkları görülmektedir (Gençtan, 2012: 36). İnsanların tarihte hastalıkları kötülük veya herhangi bir günah ile özdeşleştirmeleri sıklıkla görülmektedir (Sontag, 2005: 110). Özdemir’in de (2010: 16) ifade ettiği gibi veba, AIDS, cüzam gibi hastalıkların kişinin kendi günahı nedeniyle ortaya çıktığı inancını taşıyan Yunanlılar, bu kişilerin günahlarından dolayı cezalandırıldıklarını düşünmüşlerdir. Günümüzde bile bu hastalık isimlerini aşağılama, birini olduğu durumdan daha aşağı gösterme, hakaret anlamı taşıyacak nitelikte kullanıldığını görmekteyiz. 18. ve 19 yüzyıllarda ise tüberkülozun yoksulluk ve zekâ geriliği ile ilişkilendirildiği görülür. Bu tür hastalıkların tedavileri bulduğunda damgalamanın ortadan

kalktığını da görmek mümkündür.

Damgalama, bireyin, topluluğun veya bir grubun marjinalleşmesine yol açan sosyal bir olgu olarak da tanımlanabilir. Damgalama toplumun diğer üyeleri tarafından yapılan önyargılar sonucunda ayrımcılığa ve itibar kaybına yol açar. Damgalamayı Ervin Goffman bireyi sıradan bir insan olmaktan kusurlu ve önemsiz bir birey haline getiren işaret veya nitelik, itibarı derinden sarsan bir özellik olarak tanımlamaktadır. Damgalama yoluyla genellikle bireye diğerlerinden farklı ve daha az arzu edilir bir özellik atanır. Böylece kişi itibarsız bir kişiye indirgenir. Damgalanan kişi marjinalleştirilerek izole edilir (Pingani vd., 2016). Benzer bir tanım yapan Özmen ve Erdem (2018: 185), damgalamanın psikolojik, sosyolojik, siyasi ve antropolojik olarak incelenmeden anlaşılmasının güç olduğuna işaret etmişlerdir. Çoğu çalışmada (Bağ ve Ekinci, 2005; İkışık, 2008) damgalama ve etiketleme kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülür.

Sosyal bir olgu olan damgalama veya etiketlemede neyin damgalanacağına ve neyin normal olduğuna karar veren toplumun kendisidir. Normalden sapma davranışlarını etiketleyen toplum, normal olanı da kendisi belirlemektedir. Bugün damgalama konusu olan bir davranış toplumsal gelişme ve sosyal değişim nedeniyle bir zaman sonra damgalama konusu olmaktan çıkabilir. Sosyal bağlamda kişiler arasındaki etkileşim sonucunda damgalanan bireyin aynı zamanda sosyal kimliğinde ve değerinde düşüklük oluşur (Hogg ve Vaughan, 2014: 377). Sosyal, siyasi ve ekonomik güce sahip olanların kimlik farklılıkları, kalıplar, değer yargıları, ayrıştırma veya onaylama, reddetme, dışlama ve ayrımcılık gibi konularda etkili oldukları görülmektedir (Link ve Phelan, 2001: 367). Damgalamanın evrensel boyutları olmakla birlikte içinde yaşanılan kültürün ve etnik yapıya dayandığı için yerel özellikler de taşır (Meşe, 2014). Bu nedenle içinde yaşanılan toplumun kültürü damgalamanı nasıl yapıldığı konusunda önemli etkiye sahiptir.

Damgalamanın bireyin hayatının her döneminde olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin çalıştığı iş yerinde de damgalamanın yapıldığı görülür. Bireyin iş yerinde kaba davranışlara maruz kalması, duygusal istismar, dışlanma gibi kavramlar içerisinde yer almaktadır. Zorbalık, yıldırma, günah keçisi seçilme, ilan etme, taciz, iş yeri travması gibi kavramların damgalama kavramı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Yaman, 2009: 21-24). Eğitim örgütlerinde de benzer durum söz konusu olabilmektedir. Okul devamsızlığı, okul terkleri, akademik başarısızlık, akran zorbalığı, disiplinsizlik gibi kavramlarında altından damgalama çıkmaktadır.

İnsan hayatında eğitim hem fiziksel hem de zihinsel sağlık için önemlidir. Meisel vd. (2022) yaptıkları çalışmalarda eğitim seviyesi yüksek bireylerin daha düşük oranlarda depresyona girdikleri ve eğitim düzeyi düşük bireylere oranla daha sağlıklı bir yaşam sürdürdüklerini ortaya koymuştur. Ancak birey gerek eğitim düzeyi yüksek gerekse de eğitim düzeyi düşük toplumlarda farklı şekillerde damgalanabilmektedir. Toplumun birey ve olaylara bakışı damgalamanın ne yönde olacağına belirleyici olabileceği gibi bireyin özellikleri ve toplum içindeki statüsü de damgalamanın niteliğinin belirleyicisidir. Damgalama bu açıdan bireyin farklı özelliklerinin ön plana çıkarıldığı bazen bir yargılamanın bazen de utandırmanın bir yolu olarak toplumun bireye karşı yaptırımına dönüşebilmektedir. Bu şekilde utandırıcı ve yargılayıcı bir ortamda yaşamak birey açısından yorucu ve cesaret kırıcı olabilmektedir. Doğal olarak birçok özelliğimizin, yeteneğimizin görmezden gelinerek, birey olarak tek bir kelimeye indirgenmiş olmak inciticidir.

Damgalamayı yapanlar genellikle bireyin çevresinde diğerleri olarak tanımlayabileceğimiz aile üyeleri, arkadaşlar ve bazen öğrencilerin kendi öğretmenleri olabilmektedir. Öğretmenlerin damgalama eğilimi geliştirdiklerini Damgalama Ölçeği ile araştıran Yaman ve Göngör (2014) damgalama eğiliminin öğretmenlerin eğitim durumları, cinsiyeti, dindarlık, görev yapılan kademe, kıdem ve medeni durum gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Öğretmenlerin damgalama, ayrımcılıkta bulunma gibi eğilimlerini azaltmak amacıyla terapi, odak

grup çalışması gibi geliştirici yönde eğitimlerin verilmesi gerektiği aynı çalışmada önerilmektedir. Damgalama sadece ayrımcılık veya önyargı temelli olmayabilmektedir. Bazen damgalama şekli bireyin herhangi bir hastalığına, yapılan bir teşhise, bir ortamda yaşanan bir olaya bağlı olarak ortaya çıkabilmekte ve çoğunlukla olumsuzluk içeren öğelerle genellikle incitici bir dille yapılabilmektedir.

Damgalamaya ilk maruz kalanlar genellikle o toplumdaki ruhsal hastalıklara sahip olan kişiler olduğu, diğer hastalıklardan farklı olarak ruhsal bozukluğu olanların tamamının damgalandığı söylenebilir (Bilge ve Çam, 2010; Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003; Taşkın, 2007). Toplum ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin sahip oldukları tüm olumlu özellikleri kaldırarak “deli” damgasını vurur (Bilge ve Çam, 2010: 72). Psikolojik sorunlar, diğer bir ifadeyle ruhsal rahatsızlıklar olarak ifade edilen çoğu hastalığın damgalama nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Bir hastanede bile nörolojik kliniği veya sinir ve ruhsal hastalıklar ile ilgili bekleme salonlarındakileri “deli” olarak nitelendirdikleri, psikolojik sorunların genellikle “delilik” olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Sosyal yaşam içinde birçok nedenden ötürü insanların değersizlik hissettiren damgalara maruz kaldıkları görülür. Damgalamanın nedenlerinden birisi de olumsuz inanç ve önyargılardır. Damgalama önyargı ile hayat bulmaktadır. Başkalarına karşı taşıdığımız olumsuz düşünceler onları aşağı çekme isteği damgalamaya neden olabilmektedir. Diğer bir neden ise Psikojeniktir. Yani damgalamanın oluşmasında insanların diğerlerinin acısından, değersizleşmesinden mutluluk duydukları gerçeği yatmaktadır. Her ne kadar açıkça ifade edilmese de bir başkasının yaşamış olduğu olumsuz durum karşısında, o olumsuzluğu kendisi yaşamadığı için kendisini üstün konuma yerleştirerek bu durumdan haz alan birey diğerlerini alt konuma yerleştirmenin hazzını yaşar. Kendisi yaşamasa da o yaşanan durumun ne kadar acı veya utanç verici olduğunu bilir ve o durumu yaşayan kişinin kendisi değil de karşı taraf olması onun için rahatlatıcı bir etkiye sahiptir (Önder, 2009: 8). Ancak damgalamayı yaşayan kişi başarısızlık, çatışma, özgüven kaybı yaşar ve tehditle maruz kalır (Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003: 191).

Damgalama Kuramları

Damgalamanın daha iyi anlaşılabilmesi için, damgalamaya ilişkin kuramları bilmekte fayda vardır. Etiketleme kuramı, yükleme kuramları, sosyal kimlik kuramı ve sosyal temsil kuramları önemli damgalama kuramlarıdır.

Etiketleme Kuramı

Frank Tannenbaum yazmış olduğu “Kötülüğün Tiyatrosu” adlı makalesi ile etiketleme kuramının ortaya çıktığı söylenebilir (Özmen ve Erdem, 2018). Kamusal alanda herhangi bir suç işleyen kişiye bir işaretleme yapılır. Kamu otoritesi suç ve suçun gerektirdiği cezaya ilişkin karar vericidir. Suçlunun hapse, hastanın ise hastaneye gönderilmeleri topluma zarar verme ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Bu şekilde normalden sapanların diğer insanlardan ayrıştırılması mümkün olacaktır (Dursun, 1997). Bu çerçevede Özmen ve Erdem (2018) normallerin damgalı olanları değersizleştirdiğini, sapkınların diğerlerinden ayrıştırıldığını ifade etmişlerdir.

Etiketleme topluma ve döneme göre farklılık gösterebilir. Bir toplumda bir dönem dışlanmaya neden olan bir durum zaman içerisinde etkisini kaybedebilir veya başka bir toplumda tamamen zıt bir anlama gelebilir. Becker tarafından ortaya atılan ve Sembolik Etkileşimcilik yaklaşımını temel alan etiketleme kuramına göre bir kişi veya grup için bir etiket tanımlandıktan sonra, bu etiket bir işaret haline gelir ve o kişinin daha önceki baba, arkadaş gibi tüm rol ve statülerin önüne geçer. Bu etiketleme ve reddedilme zaman içinde bireyin kendini algılama biçimine etki eder (Atilla Demir, 2021: 15). DeLamater (2003: 9) Sembolik Etkileşimciliğin ilk temsilcilerinden sayılabilecek Charles Horton Cooley’in benlik kavramına ilişkin tanımlamasında, toplum ve benliği bir aynanın

iki yüzü olarak ifade eder. Benliğin oluşumunda bireyi diğerleri ile etkileşimi önemlidir. Bireyin bu etkileşim sonucunda oluşturduğu algı bireyin benliğine dönüşebilmektedir.

Bu bakış açısı toplumsal etkileşim ve ilişkileri toplumdaki bireylerin sahip olduğu anlamların belirlendiğine işaret etmektedir. Bir bireyin davranışının veya kendisinin sapkın veya normal olarak tanımlanmasında toplumu oluşturan bireylerin sahip olduğu duruma ve bireye ilişkin anlamlar etkilidir. Özmen ve Erdem (2018: 189) normal veya sapma davranışlarının tamamen çevre ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bireyi veya bireyin içinde bulunduğu durumu etiketleyen de toplumun kendisidir. Toplumda gündelik ilişkiler ve iletişim, semboller ve sahip olunan algılar yoluyla gerçekleşir. Sosyal alan içinde bilgi, kültür, tutum ve rollerden oluşan simgeleri diğer üyelerle olan etkileşim belirler. Sosyal normlardan sapmayı temel alan etiketleme kuramında sapkın davranışın da normal davranışın da belirleyicisi toplumun kendisidir.

Birey toplumdaki herhangi bir norma uygun davranmamışsa bu kişiye sapkın etiketi vurulmaktadır. Toplumun o kişiye karşı algısı ve bakış açısı vurulan etiketle beraber değişmektedir. Kişi de zaman içinde bu etiketi içselleştirerek kişiliğinin bir parçası haline getirebilir. Bu durum bazen toplumun kendi sapkınlarını yaratmasına yol açabilmektedir. Yanlışlıkla markette para ödemediği çıkan veya aldığı bir ürünün güvenlik işareti sökülmediği için kapıda alarmın ötmesi sonucu güvenlik görevlisi tarafından hırsız olarak nitelendirilip üzeri aranan kişiye çevredekilerin bakışı ve algısı değişecektir. Hırsız olmadığı halde bu şekilde etiketlenmiş birisinin zamanla bunu içselleştirip hırsızlığa başlaması, suçlu etiketini devam ettirmesi etiketlemenin önemli olumsuzluklarından birisi olarak görülmelidir. Atalay (2009: 14) hastanede şifa bulmaya gelen psikolojik sorunları olan birisinin bile anormal ve sapkın davranış gösteren biri olarak algılanacağını belirterek bu durumun kişiye karşı çevrenin bakışını değiştirdiğini ve damgalamanın daha fazla sapkın davranışın ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Etiketleme yüzünden birey sapkın grupların hedefi olabilir, her ne kadar bu etiketten kurtulmak istese de gerek etiketleme nedeniyle içinde bulunduğu grup, gerekse de girmek istediği yeni sosyal gruplar engeller çıkaracaklardır. Bazı durumlarda birey sapkın davranış sergilemese bile toplum onu etiketlemeye hazırdır. Örneğin hırsız bir babanın oğlunun da hırsız olacağı, boşanmış ailelerin çocuklarının problemlili olduğu, suçluların çocuklarının da her an suç işleyebileceği gibi. Etiketleme kuramının görüşleri ile sosyal psikolojide benlik kavramının oluşmasına ilişkin diğerlerinin rollerini vurgulayan görüşler benzerlik göstermektedirler. Bir bireye karşı kullanılan etiketler, diğerlerinin de o kişi karşısındaki davranışlarını etkileyerek, kişinin diğerleri ile etkileşimine temel oluşturmaktadır (Göksu ve Karakaya, 2009: 28).

Sosyal problemlerde suçlu ile sapma tanımı kimin yaptığına göre değişebilmektedir. Gücün önemli bir ölçüt olarak ortaya çıktığı bu durumlarda etiketleme kuramı suç ile güç ilişkisini analiz etmede önemli rol oynar. Güçlülerin yapmış olduğu tanımlamaya göre suçlular ortaya çıktığından, güçsüzlerin, zayıfların dezavantajlı duruma düşmeleri söz konusudur. Giddens'in (2000: 189) ifadesiyle sosyal statü olarak daha düşük durumda olan ve toplumsal kaynaklara sahip olma açısından yetersiz olanların etiketlemeye karşı koymaları mümkün değildir. Etiketleri genelde yasaları koyan, diğerleri üzerinde ahlak tanımlaması yapan kişileri oluştururlar. Zenginler fakirleri, erkekler kadınları, yaşlılar gençleri, başarılı olanlar başarısızları, çoğunluğa sahip olanlar azınlıkları damgalarlar.

Yükleme Kuramları

Yükleme kuramları kişilerin olayları ve davranışları açıklamak için kullandıkları bir süreçtir. Pingani vd. (2016) göre yükleme teorisi damgalamayı anlamak için kullanılabilecek önemli sos-

yal bilişsel bir modeldir. Heider, sosyal algı sürecini kullanarak insanların yaşadıkları olayları anlamlandırma, tahmin ve kontrol etme güdüsüyle bir bilim insanına benzer şekilde olayların arkasındaki niyeti, nedeni anlamaya çalıştıklarını belirtmiştir (Sümer, 2022). İnsan toplum içinde diğerleriyle birlikte yaşayan bir varlıktır. Yaşamın her aşamasında ev, okul, sokak, iş ve eğlence gibi alanlarda diğer insanlarla sürekli iletişim ve etkileşim halinde olmak durumundadır. İnsanların birbirleriyle olan etkileşimi sosyal psikolojinin çalışma alanına girmektedir. İnsanların gerek içsel gerekse de dışsal etkenlere bağlı olarak diğerlerinin davranışlarına anlam yüklemeleri yüklenme kuramı olarak ifade edilmektedir. Yükleme kuramları kişiler arası ve gruplar arası olarak iki farklı boyutta ele alınır. Ancak Heider, Jones ve Davis, Kelly kuramları olarak literatürde farklı başlıklarda yüklenme kuramları görmek mümkündür.

Kişiler Arası Yükleme

İnsanlar arasındaki etkileşim incelenirken davranışsal, bilişsel ve duygusal olmak üzere üç düzeyde etkileşimin ele alınması gerekmektedir. Davranışın sıklığı ve gücüyle kişiler arasındaki ilişkinin özellikleri önemlidir. Bilişsel düzeyde algılama, düşünme süreçleriyle birlikte bireyin beklenti ve tutumlarındaki özellikler incelenmelidir. Duygusal olarak ise kişiler arası ilişkilerde duygu ve heyecanın etkisi incelenmelidir (Cüceloğlu, 1997). İçsel ve dışsal etkenler bireyin algılarını yönlendiren faktörlerdir. Kişinin yetenekleri ve güdülleri içsel etkenler olarak kişiye bağlı özelliklerdir. Birinin yeterli yeteneğe sahip olmaması içsel etkenlerdeki yetersizliğe işaret eder. Dışsal yüklemeler ise kişinin kendine bağlı olmayan, dış etkenler yani çevresel faktörlerdir. Toplumsal baskı ile hareket etmek gibi durumlar buna örnek verilebilir (Özkalp ve Kirel, 2011: 596).

Kelly (1980) insanların fikir birliği, tutarlılık ve ayırıcı özellik olmak üzere 3 tür bilgiyi kullanarak içsel ve dışsal etkenlerle ilişkili yüklenme yaptıklarını ifade etmiştir. Fikir birliği yargılanan kişinin düşünce ve davranışlarının herkes tarafından uygulanması anlamına gelmektedir. Yargılanan kişinin her durumda benzer şekilde davranması ise yüksek tutarlılık olarak düşünülmelidir. Yargılanan kişinin farklı ortamlarda diğerlerinden farklı tarzda davranması ayırıcı özellik olarak ifade edilir. Çoğunluğun davranışı ile örtüşmek bireyin toplum içinde kabul görme oranını artırır. Ancak genel davranış örüntülerinden ayrılan özellikler kişinin bu özelliklerine farklı anlamlar yüklenmesine ve damgalamaya yol açabilir.

Gruplar Arası Yükleme

İnsanlar kendi davranışlarını bir grubun üyesi olarak değerlendirir ve diğerlerinin davranışlarını kendi davranışlarına yakınlığına bağlı olarak iç veya dış grup üyesi olarak nitelendirir. Kendi fikirlerine yakın olanlar iç grup, uzak olanlar ise dış grup üyeleridir. İç ve dış grup üyelerinin davranışlarına anlam yüklemeye birey yanlılığı oluşabilmektedir. Hoşunuza gitmeyen gruba ait bireyin başarılı olması kayırma yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. İnsanlar amaçlarını gerçekleştiremediklerinde iç ve dış gruplara bağlı bazı yüklemeler yapmaya yatkındırlar. Bir öğrenci başarısız olduğunda bunun temel nedenini öğretmenin soru tarzına yükleyebilir. Başarılı olduğunda ise bunu kendi yeteneğinin bir sonucu olarak yorumlaması yaygın gruplar arası yüklenme olarak görülür. Dış grubun başarısı görmezden gelinir. İç grubun olumsuz ve dış grubun olumlu davranışları dışsal etkenlere bağlanabilir (Hogg ve Vaughan, 2014: 114).

Sosyal bir varlık olarak insan çevresindeki olaylardan etkilenir. Sosyal çevreye karşı bir algı geliştirir. Bireyin sosyal algısı kişi veya gruplar arasındaki yüklemelere bağlı olarak olayların açıklanmasına ve kişinin kendini gerçekleştirmesine yarar. Sosyal algının oluşmasında bireyler kendi düşüncelerine yakın bulduklarını seçme eğilimi gösterirler. Kendileri ile ters düşen ve rahatsız eden düşünce ve görüşleri görmezden gelirler. Bir inancın o inancı doğrulayan maddi bir gerçeklik ortaya çıkarması kendini gerçekleştiren kehanet olarak tanımlanmaktadır. Bu birey veya grup

hakkındaki beklentilerin birey veya grubun davranışını etkilemesi durumu olarak da ifade edilebilir. Düşük başarı beklenen ve tembel olarak etiketlenen bir öğrencinin başarısız olması buna örnek verilebilir. Literatürde bu durum Golem Etkisi olarak bilinmektedir (Özkalp ve Kırel, 2011: 601). Bu nedenle damgalama bireyin davranışlarını etkiler. Öğrencilerin davranışlarında olumsuzluklara değil, olumlu yönlere vurgu yapılmasının gerekliliği de burada ortaya çıkmaktadır. Olumsuzluk algısı Golem Etkisi ile olumsuz davranışların pekişmesine, olumsuzluğa bireyin alışmasına ve bu olumsuzluk ile özdeşim kurmasına neden olabilir.

Sosyal Kimlik Kuramı

İnsanların kim olduğunu gösteren sosyal kimlik bireyin çevresine uyumunu kolaylaştırırken, kayırmayı özendiren bazı olumsuzlukları da beraberinde getirir (Robins ve Judge, 2013: 279). Belirsizliği azaltma durumunda insanların sosyal kimliğe öncelik verdikleri görülür. İnsanlar arasında değer ve özelliklerin benzer olması özdeşleşmeyi artıracaktır. Diğer gruplardan ayırt edilebilen bir kimliğe sahip olmak daha kolay fark edilmeyi sağlar. İnsanlar kendilerini yüksek statü gruplarıyla ilişkilendirirler ve belirsizliği azaltma noktasında kim oldukları ve nasıl uyum sağlayacaklarına bağlı olarak yol haritası oluştururlar.

Sosyal kimlik kuramı damgalama sürecini kimlik ile ilişkilendirmektedir. Kendilik ve sosyal algı sürecini açıklayan kuram insanların doğumdan itibaren olayları ve nesnelere biz ve onlar şeklinde sınıflandırdığını gruplandırma yaptığını anlatır. Birey kendine yakın bulunduğu grupları olumlu algılayarak diğer grupları olumsuz algılayabilir (Hogg ve Vaughan, 2014: 117). Bireyin sahip olduğu kimlik onun özel becerileri, ilgi ve görünümüdür. Sosyal kimlik ise bir ülkenin vatandaşı, bir üniversitenin öğrencisi, bir kurumun çalışanı gibi bir grubun üyesi olmaktır. Üyesi olduğunuz bazı gruplar olumlu bazı gruplar ise olumsuz olarak nitelendirilmeye neden olabilir (Özkalp ve Kırel, 2011: 594). Örneğin saygı duyulan bir meslek grubunda çalışmak o grubun üyesi olarak size de saygıyı beraberinde getirir. Başarılı bir futbol takımını desteklemek o takım başarılı olduğu sürece sizin de kendinizi başarılı ve güçlü hissetmenize neden olabilir. Birey kendi değerini bazı gruplara üye olarak artırdığını düşünür. Üyesi olduğu ve kendisini özdeşleştirdiği grubu diğer gruplardan üstün ve değerli görür.

Okullarda da bazı öğrenciler popülerdir. Bu gerek onların dış görünüşlerinden gerekse de derslerindeki başarılarından, sosyal sportif faaliyetlere bağlı olarak geliştirdikleri yüksek tanınırlıktan kaynaklanabilir. Başarılı ve tanınan, sevilen öğrencilerle arkadaşlık eden öğrenciye karşı diğerlerin algısı da olumlu olur. Birey kendisine model aldığı bireye benzemek isteyecektir. Bu nedenle doğru modeller oluşturmak ve başarılı modelleri daha fazla görünür hale getirmek akademik başarıya olumlu etki edebilir. Aynı durumu başarısız ve disiplin kurallarına uymayan gruplar ve öğrenciler için düşündüğümüzde, başarısız biri ile arkadaşlık edinen öğrencinin de başarısız olarak algılanma olasılığı yüksektir.

Öğrenciler de diğer toplum üyeleri gibi kendilerini ihtiyaç duydukları saygı ve özgüveni elde etmek için farklı gruplara üye olurlar. Bir gruba üye olmanın sağlamış olduğu sosyal kimlik o bireyin bazı kazanımlar elde etmesini sağlayabilir. Ayrıca bir gruba üye olmak diğer grupları dış gruplar olarak anlamlandırmayı beraberinde getirecektir. Üyesi olduğunuz sosyal gruplar dış grupları günah keçisi olarak seçmeyi ve rahatsızlık veren durumları o grupların hatasına bağlamaya neden olur. Ekonominin kötü olması, gelir getiren unsurların başka gruplar tarafından kötü yönetilmesine bağlanabilir. Bazen birey içinde bulunduğu grup tarafından da olumsuz yargıların hedefi olabilir. Retscher vd. (2003: 32) bu durumda olan bireyin utanma, güvensizlik ve değer kaybı gibi duygular yaşayacağını belirtmişlerdir.

Sosyal Temsil Kuramı

Damgalamayı anlamamıza yardımcı olan başka bir kuram da Moscovici tarafından ifade edilen sosyal temsil kuramıdır. Sosyal temsil çevremizdeki olayları anlamlandırırken, neden sonuç ilişkisi kurarken grup üyelerince paylaşılan ortak anlayıştır. Sosyal temsil olağan dışı durumlarda, yeni ve karmaşık olaylarda durumu anlayabilmek ve basitleştirmek için kullanılmaktadır. Hogg ve Vaughan'ın (2014) ifadesiyle “bilinmedik olanı bilindik ve açık hale getirir.” Bireyin ait olduğu grubun düşüncelerini kabullenmesi, diğer gruplardaki bireylerin davranış ve tutumlarını kolay bir şekilde yargılaması sosyal temsil ile gerçekleşir. Gruplardan hareketle toplumda deneyimlenen olaylar neticesinde ortak düşünce alt yapısı oluşur (Özmen ve Erdem, 2018: 192).

Yüklemenin Sosyal Sonuçları

Yükleme kuramı temelde insanların çevrelerindeki dünyayı anlamaya çalıştıklarını, insanların olayların pasif gözlemcileri olmadıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle bir davranış önemli görülmüyorsa, o davranışın nedenleri açıklanmaya çalışılır. Gelecekte tekrar ortaya çıkma olasılığı ve sıklığı tahmin edilmeye çalışılır. Yükleme süreci karmaşık bir eylem gibi görünse de öncelikle iyi bir gözlem ile başlanır. Gözlem başkalarının anlatıları olabileceği gibi doğrudan kendimizin olayları gözlemlememiz şeklinde de olabilir. Yükleme sürecinde ikinci olarak gözlenen olayların amacının anlaşılması gelir. Gözlemlediğiniz bir olayın nedenini anlamaya çalışırsınız. Davranışın ne tür bir amaca yönelik olarak ortaya çıktığını anlamaya çalışırsınız. Belirli bir amaca yönelik olarak gerçekleşen bir olay refleks hareketlerinden veya kazara ortaya çıkan olaylardan farklıdır. Son olarak yükleme sürecinde bireyin taşıdığı özelliklere bağlı olarak yüklemenin yapılmasıdır (Pingandi vd., 2016). Yani gözlem, gözlenen olayın amacının anlaşılır hale getirilmesi ve yükleme şeklinde süreci özetlemek mümkündür.

Bir davranışı gözlemler ve niçin bu davranışın ortaya çıktığı sorusunu cevaplamaya çalışırız. Davranışa çevrede bulunan bir etkene göre veya bireysel özelliklere göre yükleme yaparız. Çevrede bulunan belirli etkenler ve belirli kişisel özelliklere göre seçim yaparız. Çevrenin yükleme sürecine etkisini belirlemek için aynı ortamda başta kişilerin benzer tepkiler verip vermediğine bakarız. Çoğunluk benzer davranışları gösteriyorsa, insanlar görüş birliğine sahipse, çevrenin gözlenen davranış üzerinde önemli etkisi olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak aynı çevresel özelliklerin bulunduğu ortamda farklı davranışlar ortaya çıkıyor ve davranışın ortak olmayan etkileri gözleniyorsa, davranış hakkında kişisel özelliklere göre yükleme yapıldığı sonucuna varılabilir. Pingandi vd. (2016) özellikle ruhsal sağlık problemleri olan insanlar karşı yapılan ayrımcılığın bu kişilerin sosyal yaşamlarını ve sağlıklarını olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Ayrımcılık bu insanların iş bulmada daha fazla zorlanmalarına neden olurken, yapmakta olan işleri devan ettirmemelerine, sosyal ilişkilerde azalmaya ve sağlıkla ilgili özellikle tedavinin devamına ilişkin gönülsüz veya düşük katılıma neden olabilmektedir.

Yüklemenin sosyal yaşama etkileri oldukça çoktur. İnsanları duruma göre değil de temel düzeyde tanımlamak daha kolaydır. Kurallara uymuyorsanız suçlusunuzdur. Eğer size ait olmayan bir şeyi almış iseniz yasalar sizi hırsız olarak etiketler. Burada önemli olan belirli bir özelliğin nerede nasıl tanımlanacağıdır. Kişisel yüklemeler aynı zamanda problemlerin ortaya konması ve çözümünde de önemlidir. Hırsızların hepsini toplayıp hapse atmak toplumu hırsızlardan kurtarır mı? Veya uyuşturucu bağımlılarını bir hastaneye toplayarak toplumdan izole etmeniz sorunu çözer mi? Sosyal sorunların çözümünde o probleme ait bir etiketleme yapma ve bireysel özellikleri düzeltmek yeterli değildir. Çünkü bireyi saran çevre koşulları aynı şekilde var olduğu sürece diğer insanların da benzer davranışlara yönelmesi olasıdır. Kısacası çevresel koşullar ile kişisel özellikler arasında bir etkileşimin olduğunu unutmamak gerekir (Özmen ve Erem, 2018).

Yüklemenin diğer önemli bir sonucu daha önce ifade edilen Golem Etkisidir. Birey üyesi olduğu grubun özellikleri ile özdeşleşeceği gibi davranışlarına yüklenen anlamlar dolayısı ile bu

davranışları gösterme sıklığı da artacaktır. Bir mahallede bir hırsızlık olayı olduğunda kolluk kuvvetlerinin aradıkları ilk kişiler o bölgede ikamet eden hırsızlardır. Çünkü bir kere hırsız olarak etiketlenen bir bireyin bu davranışı gösterme sıklığı artacaktır. Eğitim ortamlarında da olumsuz etiketler kullanmayı bırakıp olumlu davranışlara yoğunlaşmak gerekir. Çocukları yapmış oldukları yaramazlıklar nedeniyle olumsuz etiketlemek onların davranış terk etmelerine değil daha fazla olumsuz davranışı göstermelerine neden olabilmektedir.

Damgalama Türleri

Farklı durumlarla ilişkilendirerek damgalama sınıflandırılabilir. Örneğin kişilerin deri rengi, cinsiyeti, ırkı, sosyal statüsü, inanç, kıyafet, fizyolojik ve psikolojik özellikleri damgalamaya neden olabilmektedir (Acun Kapıkıran ve Kapıkıran, 2013). Ancak damgalamanın kişisel değil, toplumsal bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Goffman'ın (1963, Akt. Özmen ve Erdem, 2018) yapmış olduğu “*görünebilirlik, kontrol edilebilirlik ve kalıtsallık*” sınıflandırmasına göre 3 damgalama türü bulunmaktadır.

Görünebilir olma duruma göre görünebilir ve gizlenebilir damga türünde, bireyin kalıp yargılardan ve ayrımcılıktan kaçamayacağı bazı özellikler vardır. Damgalamaya neden olan unsurların görünebilir olması, fiziksel bozukluklar, şişmanlık, cinsiyet, deri rengi gibi özelliklerdir. Gizlenebilir olan damgalar ise ideoloji, eşcinsellik, mezhep, bağımlılık ve bazı hastalıklardır (Goffman, 2014). Görünebilir damgalara sahip olanların bu damgaları saklaması mümkün değilken, gizlenebilir damgalara sahip olanlar sürekli tetikte olma, tedirginlik ve huzursuzluk gibi durumlarla birlikte gizlenebilir damgaları saklamaya çalıştıkları görülür (Hogg ve Vaughan, 2014: 377). Ayrıca Atalay (2009: 14) gizlenebilir damgalara sahip bireylerin zihinlerinin sürekli bununla meşgul olmasından dolayı insanlardan uzaklaştıklarını ve yalnızlaştıklarını belirtmiştir.

Kontrol edilebilme durumuna göre ise damgalar kişinin kendi kontrolünde olan ve olmayan damgalar olarak sınıflandırılabilir. Kişinin hangi partinin sempatisini olduğu, sigara, kilo gibi durumları kontrol edilebilirken, kontrol edilemez damgalar ırk, din gibi kişinin kendi iradesi dışında olan durumlardan dolayı yaşadığı damgalardır. Kontrol edilemez damgalardan dolayı kişilerin daha az eleştiri aldıkları, ancak kişinin kontrolünde olan durumlardan dolayı daha fazla eleştiriye maruz kaldıkları görülür (Hogg ve Vaughan, 2014: 377).

Kalıtsallığına göre, bireyin doğuştan gelen ve sonradan kazanılan durumlar olarak iki farklı türde damgalanması söz konusudur. Doğuştan gelen cinsiyet, etnik köken gibi özellikler iken sonradan edindiği damgalar eğitim durumu, meslek gibi konuları içermektedir. Goffman (Akt. Özmen ve Erdem, 2018) damgalamayı bedensel iğrenme, bireysel karakter zaafı ve etnolojik damga olarak üçe ayırmıştır. Bedensel tiksinti çeşitli fiziki bozukluklar nedeni ile ortaya çıkan korkunçluklardır. Ses ve konuşma bozuklukları bu gruba girebilir. Fiziksel bozukluk olarak kambur olma, kalça çıkıklığı örnek verilebilir. Kekemelik, ses bozuklukları gibi ruhsal olmayan bazı fiziksel rahatsızlıklar da bu grupta yer alabilir. Günümüze kadarki süreçte kanser, tüberküloz, verem, AIDS gibi hastalıkların en fazla damgalamada kullanıldıkları görülür. Bu tür hastalıkların damga konusu olması bireylerin morallerini düşürerek hastalığın olumsuz seyrine de neden olabilmektedir.

Bireysel karakter zaafı, kişinin iradesinin zayıf olması, baskılanması gereken tutku ve aşırı uç düşünce ve inançlara sahip olma, ruhsal hastalık, işsizlik, intihar girişiminde bulunma, radikal siyasi davranışlar, mahkûmiyet, alkol gibi bağımlılık durumları, eşcinsellik, pedofili ve ahlaksızlık olarak algılanan kişilik kusurlarıdır. Hastalıkların bazen o hastalığı taşıyan kişi için bir etiket haline geldiği görülür. Nörolojik rahatsızlıkları olan birçok psikiyatri hastasının deli veya akıl hastası damgasını taşıdıkları görülür. Taşkın (2007: 98) hiç kimsenin taşımaktan mutlu olmayacağı bu tür damgaların bireyin hastalığının seyrini olumsuz etkileyeceğini ifade etmiştir.

Başka bir damgalama türü olarak soy bağına bağlı olarak aktarılan etimolojik damgadır. Kabile-sel damga da diyebileceğimiz bu damgalama türü belirli ırk, ulus ve dine yönelik olarak yapılan olumsuz yüklemeleri içerir (Kuş Saillard, 2010: 15). Azınlık gruplara karşı kullanılan bir damgalama türü olan bu damgalama örneğini Amerika'nın siyahilere uyguladığını görürüz. Günümüzde de sık sık gündem olan ve potansiyel suçlu olarak görülen siyah ırka mensup kişileri tenlerinin renklerinin aşağı bir özellik olarak vurgulandığı görülür.

Eğitim Ortamlarında ve Toplumda Damgalama

Yapılan bazı çalışmalar (Akın ve Uluğ, 2019; Önk ve Cemaloğlu, 2016; Güngör, 2013; Güvenir, vd. 2004; Yaman ve Güngör, 2013) eğitim kurumlarında öğretmen ve yöneticilerin damgalama eğilimi gösterdiklerini ortaya koymuştur. Önk ve Cemaloğlu (2016) öğretmenlerin damgalama eğilimlerinin önyargı ve psikolojik sağlık boyutlarında yüksek olduğunu belirlemiştir. Akın ve Uluğ (2019) öğretmenlerin damgalama düzeylerinin eğitim ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılık gösterdiğini, duygusal dengesizlik düzeyi yüksek olan öğretmenlerin yüksek düzeyde damgalama eğilimi gösterdiklerini belirlemiştir.

Günümüzde sosyal farklılıklar ve sınıfsal ayrışmalar artmakta ve damgalama her geçen gün daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Damgalamanın engellenmesi veya iyi yönetimi önemlidir. İnsanlar damgalama ile edindikleri kimlikleri ortadan kaldırmak için birçok yol denemektedirler. Farklı kültürel kalıpların değiştirilmesi damgalamanın engellenmesinde etkili olabilir. Dünya Psikiyatri Birliği 1960'lı yıllarda ruhsal hastalıklara sahip olan bireylerin damgalanmasını önlemek için eğitim programları başlatmış, yine İngiltere, Avustralya gibi ülkelerde "Zihinleri Değiştirmek" sloganı kullanılarak damgalamaya karşı mücadele edilmeye çalışılmıştır (Katkat, 2008:4).

Eğitim kurumları ve diğer bütün kurumlarda damgalamaya karşı yöneticilerin önlem alması ve çözüm yolları geliştirmeleri gerekir. Damgalanan kişiler ister istemez bir savunma mekanizması geliştirerek kendilerini korumaya almaya çalışırlar. Yadsıma, neden bulma, içselleştirme, özdeşleştirme, yön değiştirme gibi savunma mekanizmaları sıklıkla damgalanan kişiler tarafından kullanılırlar (Gençtan, 2012: 67). Ayrıca Yaman ve Güngör (2013: 786) yaptıkları çalışmada damgalama bilincine sahip bireylerin stresle daha başarılı mücadele ettiklerini bulmuşlardır. Bu kişiler kendilerine veya içinde buldukları gruplara karşı yapılan ayrımcılığı daha kolay fark edebilmekteler ve damgalama veya ayrımcılığa neden olan benzer durumlardan kaçınmaktadırlar.

Örgütlerde yöneticilerin geliştirecekleri örgüt kültürü damgalamanın engellenmesinde veya yönetiminde etkili olabilmektedir. Örgütün değer ve normlarına yön verebilecek olan yöneticiler, eşit ve adil yönetim tarzları ile iletişim kanallarını açık tutarak, çalışanlarla olumlu ilişkiler geliştirerek onların sorunların çözümünde düşüncelerini alarak önyargıların ötesinde, dedikodulardan uzak bir çalışma ortamının oluşmasına katkı sağlayabilirler (Yaman, 2009: 15).

Damgalama konusunu araştıranların da bazı öneriler geliştirdikleri görülmektedir. Yaman ve Güngör (2014) öğretmenlere yönelik odak grup çalışmaları, terapiler, eğitime ve geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılarak öğretmenlerin damgalama eğilimlerinin azaltılabileceğini belirtmektedirler. Damgalama ile baş edebilmek için damgalayıcı dilin kullanılmaması için öğrencilere eğitim verilebilir. Onların arkadaşları ile empati kurarak bu utandırıcı etiketleri kullanmaktan vazgeçmeleri sağlanabilir. Damgalanan bireyin içinde bulunduğu duruma ilişkin diğerlerini bilgilendirerek durumu anlamaları ve empati kurmaları konusunda öğretmenler öğrencilerine yardımcı olabilirler. Yaman (2012) eğitimin damgalama eğiliminde önemli bir faktör olduğunu belirlemiştir. Ailelerin eğitim düzeyleri damgalamanın boyutunu belirleyebilmektedir. Öyle ise toplumun genel eğitim düzeyinin artırılması damgalamaya ilişkin birçok sorunun çözümüne katkı sağlayabilir ve damga-

lama eğilimini azaltabilir.

Öğrenciler psikolojik rahatsızlığı olan bireylere karşı kalıplaşmış görüşlere sahiptirler. Öğrencilerin bu bakış açıları her ne kadar eğitim ortamının ve toplumun bir yansıması olarak analiz edilebilse de bu durumun değiştirilmesi ve damgalama yoluyla ayrımcılık ile mücadele edilebilir. Özellikle özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından kör, sağır, deli gibi bazı etiketler kullanılarak damgalandıklarına sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu konuya yönelik olarak özellikle bu tür özel eğitime ihtiyaç duyan ve kaynaştırma sınıflarında eğitim göreceğ öğrencilere ilişkin olumsuz etiketlerin kullanılmasının önüne geçecek önlemlerin alınması, öğretmen ve öğrencilerin bu etiketlerin bu kişiler üzerinde yaratabileceği olumsuzluklara ilişkin bilinçlendirilerek empati kurmalarının sağlanması gerekmektedir. Spagnolo (2009) çalışmasında öğrencilerin özel duruma sahip bireylere karşı önyargı ve tutumlarının ancak o özel durum, hastalık gibi durumlar hakkında bilgi sahibi olduklarında ve o bireylerle birlikte yaşadıklarında azaldığını ortaya koymuştur. Bu durumda damgalamanın azaltılması ve engellenmesi için eğitimin ve bilginin önemine işaret etmektedir. Şüphesiz eğitilmiş ve bilinçli bireyler diğerlerinin farklı yönlerini damgalamak için bir sebep olarak görmek yerine, empati kurarak bu farklılıkları normal görmeyi tercih edeceklerdir.

Shakirova (2022) yapmış olduğu çalışmada bireylerdeki damgalama eğiliminin demografik değişkenlere göre değişip değişmediğini incelemiştir. Çalışmanın önemli sonuçlarından birisi eğitim düzeyi arttıkça damgalama ve ayrımcılık eğiliminde görülen düşüştür. Ancak çalışmada önyargı eğiliminin eğitimle arttığı belirlenmiştir. Bu çalışma sonucundan da yola çıkarak toplumdaki genel eğitim düzeyinin artırılması damgalama ve ayrımcılığın engellenmesinde önemli rol oynayabilir diyebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Damgalamanın etkileri ve sonuçları kişiye ve topluma göre değişebilmektedir. Ayrıca damgalamaya maruz kalan kişinin yakın çevresi ve ailesi üzerinde de damgalamanın bazı sonuçları olabilmektedir. Türkçede yaygın olarak kullandığımız bir ifade vardır. “Bir kişiye kırk defa deli dersin, o kişi deli olur.” Bu ifadenin aynı zamanda Allport’un (1954) “Önyargının Doğası” adlı kitabında da desteklendiği görülür. Allport kitabında, kendisiyle ilgili olumsuz cümleleri sürekli işiten bir bireyin kişiliğinin zarar göreceğini, bireyin düşük bir benlik algısına sahip olacağını ifade eder. Damgalama gerek bireyin yaşamında gerekse de toplum hayatında önemli olumsuz sonuçlar doğurabilir. Literatürde yer alan çalışmalar damgalamaların sosyal izolasyona ve kişinin içinde bulunduğu ortamdan kurtulma arzusuna yol açabileceğini, utanma, içinde bulunduğu hastalık veya olumsuz duruma ilişkin mücadele etmekten vazgeçme, öz güvenini yitirme, çaresiz ve umutsuz, değersiz hissetme gibi olumsuz duyguların gelişmesine yol açabileceğini göstermektedir.

Diğerlerini gruplara ve sınıflara ayırmada onların sahip olduğu sıfatların kullanılması toplumsal bir neden olarak karşımıza çıkar. Oluşturduğumuz her sınıflama veya kategori için bir insan imajı oluşur. O kategorideki her insana aynı özellikleri yükleriz. Sınıflandırmalar bir taraftan genellemelere ve çarpıtmalara diğer yandan da önyargılara neden olabilmektedir. Damgalamanın nedenlerinin anlaşılması için insanların deneyimlerinin anlaşılması önemlidir. Sosyal çevrenin, ailenin, statü ve kimliklerin damgalamaya etkilerinin olduğu unutulmamalıdır.

Bireyin diğerleri ile iletişiminin önünde bir engel olarak düşünebileceğimiz damgalama, yaşamın her alanında istenmedik sonuçlar doğurabilecek bir deneyimdir. Eğitim kurumlarında özellikle öğretmenlerin öğrencileri damgalama eğilimleri söz konusu olduğunda, son derece tehlikeli sonuçlar ortaya çıkabilir. Yeni nesillerin sağlıklı bir şekilde yetiştirilmelerinde ve benliklerinin ge-

lişiminde öğretmenlerin rolleri azımsanamayacak kadar fazladır. Vaktinin çoğunluğunu okulda geçirmek durumunda kalan öğrenciler gerek akranlarını gerekse de öğretmenlerini bir ayna olarak değerlendirmekte, birey olma yolunda yapılan yorumları, benzetmeleri ve damgalama olarak nitelendirebileceğimiz her şeyi kendi benliğine adeta bir etiket olarak alabilmektedir. Öğretmenler öğrencilerin hayatında kilit role sahiptirler. Öğretmen kaynaklı damgalama öğrencilerin yaşamlarında ve benlik algılarında zararlı sonuçlar doğurabilir.

Özel eğitime muhtaç bireylere yönelik yapılan damgalamalar, öğrencilerin okul ile ilgili olumlu düşüncelerin, akademik özgüven ve faaliyetlere katılma isteğinin yok olmasına neden olmaktadır. Öğrenciler okula aidiyet hislerinin ve motivasyonlarının artmasında öğretmen ve veli desteğine ihtiyaç duyarlar. Kız öğrenciler damgalamadan erkek öğrencilere göre daha az etkilenirler (Kiz-zie, 2009). Özellikle özel eğitimde, kaynaştırma sınıfı uygulamaları yoluyla özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların topluma kazandırılması yönünde eğitimin yaygın olarak kullanıldığı durumlarda damgalamaya ilişkin olarak normal öğrencilerin empati yeteneklerini geliştirici eğitim almaları, özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere karşı daha olumlu yaklaşımlarını ve damgalama eğilimlerini düşürmeye yardımcı olabilir. Yaman (2012) çalışmasında otizm gibi özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların özellikle ayrı sınıflarda eğitim almaları gerektiği yönünde öğretmen görüşlerine yer verdiği çalışmasında, ailenin eğitim düzeyi düştükçe damgalama eğiliminin arttığını ifade etmiştir.

Damgalanmaya maruz kalan bireyin benlik algısı zaman içinde normalden sapmışa doğru değişebilir. Yeni bir damga edinen birey bunu içselleştirdiğinde kişiliği ciddi yaralar alacaktır. Önyargı ile yaklaşan çevresel aktörlerin geri bildirimleri bireyin damgalanması ile sonuçlanırken, bireyin de kendisi için somut bir kanıt olmadan yapmış olduğu olumsuz değerlendirme ve önyargılar, toplumun kendisini değersizleştirdiği veya dışladığı duygusunu yaşamasına neden olabilmektedir.

Bütün bu olumsuz sonuçları açısından damgalama çok çeşitli alanların çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyleri olumsuzluklar üzerinden damgalamanın bireyin benliğinde açtığı derin ve onarılması güç travmalar bazen üzücü olayların gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. Bireyin kendisine yönelik güven ve benlik algısı çevrenin bireye yönelik tanımlamaları üzerinden gelişebilmektedir. Birey başkalarının algılarının yükünü hayatı boyunca taşımak zorunda bırakılabilmektedir. Bu nedenle eğitim ortamlarında damgalama konusu hem birey hem de toplum açısından önemlidir. Damgalamaya karşı okullarda bilinçlendirme ve önleme çalışmalarının yapılması, topluma olumlu örnek oluşturacak nesillerin damgalama karşıtı program ve seminerlerle bilinçlendirilerek bilgi ve davranış boyutunda damgalamaya söz konusu olabilecek eylemlerin sonuçları konusunda bilgilendirilmeleri damgalamayı engellemeye yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Agena, J. Boeckter, G. & Churchill, H. (2021). The effects of stigma on students with learning disabilities and inclusive classroom practices. *The Community Psychologist*, 54(3), <https://www.communitypsychology.com/effects-of-stigma-on-students-with-learning-disabilities/> 09.09.2023.
- Akın Bayramlık, H., & Uluğ, F. (2019). Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ile Damgalama Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 4-17.
- Allport, G. W. (1954). *The Nature of prejudice*. New York: Addison-Wesley.
- Atalay, H., (2009). Psikiyatride Stigma. *Psikeart*, 2, 10-19.
- Atila Demir, S. (2021). Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 13-25.
- Bağ, B. & Ekinci, M., (2005). Sağlık Personelinin Ruhsal Sorunları Olan Bireylere Yönelik Tutumlarının Araştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(11): 107-127.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bilge, A. & Çam, O., (2010). Ruhsal Hastalığa Yönelik Damgalama ile Mücadele. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(1): 71-78.
- Can, G. (2012). *Madde Bağımlılığı Tanısı Alan Bireylerin Sosyal İşlevsellik ve İçselleştirilmiş Damgalanma Düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Cüceloğlu. D. (1997). *İnsan ve Davranışı Psikolojisinin Temel Kavramları* (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dean, J. (2022). Fighting stigma with education. National Alliance on Mental Illness. <https://www.nami.org/Blogs/NAMI-Blog/April-2022/Fighting-Stigma-with-Education> 06.07.2023.
- DeLamater, J. D. (2003). *Handbook of social psychology*. NY: Springer.
- Dursun, H., (1997). Damgalama Teorisi ve Suç. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3(4): 309-322.
- Ersoy, M. A. & Varan, A. (2007). “Ruhsal Hastalıklarda İçselleştirilmiş Damgalanma Ölçeği Türkçe Formu’nun Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18 (2): 163-171.
- Geçtan, E., (2012). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, 20. Baskı, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Giddens, A., (2000), *Sociology (Sosyoloji)*, (Yay. Haz: H. Özel ve C. Güzel), Ankara: Ayraç Kitabevi.
- Goffman E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster.
- Göksu, T. & Karakaya, M. (2009). Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27-43.
- Güngör, H. (2013). *Okul yönetici ve öğretmenlerinin damgalama eğilimleri ile örgüt kültürü arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Türkiye.
- Güvenir, T., Miral, S., ve Gökengin, D. (2004). Bir stigmatizasyon (damgalama) ve istismar olgusunda okul konsültasyonu kapsamında multidisipliner krize müdahale yaklaşımı. *DEÜ Tıp Fa-*

kültesi Dergisi, 18 (3), 251–255.

Hansen, J. J. (2001). Coping mechanisms of the stigmatized: Methods of protecting self worth. Discovery—The UCSB Journal of Undergraduate Research. <http://www.heartintl.org/Comp/CopingMechanisms.htm> 05.09.2023

Hogg, M.A.& Vaughan, G.M. (2014). *Sosyal Psikoloji*, (Çev.İ. Y.-A. Gelmez) Ankara: Ütopya Yayıncılık.

Katkak, B., (2008). *Psikozlu Hasta Yakınlarında Stigmatizasyon* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İkişık H., (2008). *Tıp Fakültesi Öğrencelerinde Şizofrenlere Yönelik Damgalamanın Değerlendirilmesi. Niteliksel Bir Çalışma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı ABD.

Kizzie, K. T. (2009). *It's Just a Disability or Is It? Stigma, Psychological Needs, and Educational Outcomes in African American Adolescents with Learning-Related Disabilities* (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Michigan, Ann Arbor

Kocabaşoğlu N. & Aliustaoğlu S. (2003). Bir Kavram Olarak Stigmatizasyon. *Yeni Symposium*, 41(4): 190-192.

Korkmaz, C.& Şahin, M. (2019). Liselere kayıt sistemine yönelik öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(4), 9-20.

Kuş Saillard, E. (2010). Ruhsal Hastalara Yönelik Damgalamaya İlişkin Psikiyatrist Görüşleri ve Öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1): 14-24.

Major, B. & O'Brien, L. T. (2005). The Social Psychology of Stigma". *Annual Review of Psychology*, 56: 393–421.

Meisel, M.K., Haikalis, M., Colby, S.M. & Barnett, N. P. (2022). Education-based stigma and discrimination among young adults not in 4-year college. *BMC Psychol* 10(26), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s40359-022-00737-4>

Önder, M., (2009). Psikeart'tan. *Psikeart*, 2: 8.

Önk, M., & Cemaloğlu, N. (2016). Relationship between stigma levels of teachers and teacher's organizational justice perceptions<p>Öğretmenlerin damgalama düzeyleri ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 1574–1588

Özdemir, H., (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özkalp, E. & Kirel, Ç, (2011). Örgütsel Davranış (5. Baskı) Bursa: Ekin Basım Yayın.

Özmen, S. & Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.

Phelan, J. C., (2002). Genetic Bases of Mental Illness-A Cure For Stigma? *Trends in Neuro Sciences*, 25(8), 430-431.

Pingani1, L., Catellani1, S , Del Vecchio, V., Sampogna, G., Ellefson, S.E., Rigatelli, M, Fiorillo, A, Evans-Lacko, S. & Corrigan, P. W. (2016). Stigma in the context of schools: analysis of the phenomenon of stigma in a population of university students. *BMC Psychiatry*, 16(29), 1-7. DOI 10.1186/s12888-016-0734-8

Robbins, S.P. & Judge, T.A., (2013). Örgütsel Davranış, (Çev. Ed. İ. Erdem). Ankara: Nobel

Akademik Yayıncılık.

Shakirova, K. (2022). *Bireylerdeki damgalama eğiliminin demografik değişkenlere göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Sontag, S., (2005), *Metafor Olarak Hastalık- AIDS ve Metaforları* (Çev. O. Akınhay), 1.Basım 1-199), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Spagnolo, A. B. (2009). *Examining The Effect of Anti-Stigma Messages on The Attitudes of Early Adolescents*. Unpublished Doctoral Dissertation, New Jersey University of Medicine and Dentistry, New Jersey

Sümer, N. (2022). Yükleme kuramı. Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yukleme_kurami 07.09.2023

Şahin, M. & Üstüner, M. (2018). Sosyal medyaya ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 335-355.

Taşkın, E.O., (2007). *Ruhsal Hastalıklarda Damgalama ve Ayrımcılık, İçinde: Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama*, Ed: E.Oryal Taşkın, 1. Baskı, İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık, 17-30.

TDK (2023). Damgalama. <https://sozluk.gov.tr/>

Webster, M. (2008). *Merriam-Webster's advanced learner's english dictionary*. Springfield: Merriam-Webster Inc.

Yaman, E., (2009). *Yönetim Psikolojisi Açısından İşyerinde Psikoşiddet – Mobbing*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yaman, E. (2012, June). *Mentally handicapped children of parents with children of the acceptance level*. Proceeding that presented in 15th International Conference Educational Reform in the 21st Century in Balkan Countries, Romania.

Yaman, E. ve Güngör, H. (2014). Damgalama eğilimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(18), 823-850.

ANİMASYON FİLM YAPIM SÜREÇLERİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ

Turkey’s Place in Animated Movie Production Processes

H. Tuba CİVELEK¹

ÖZET

Animasyon, teknoloji ve bilim alanında yaşanan gelişmeler neticesinde, çocuk ve yetişkin izleyiciye, büyük kitlelere ulaşabilen, tarihsel süreç içinde dünyanın hızlı büyüyen karlı sektörlerinden olmuştur. Çalışma, dünyada 19. yüzyıldan bugüne animasyon film sektöründeki gelişmelerin neticesinde, Türkiye’de 1940lı yıllarda başlayan ve önemli yol kat eden animasyon sektörünün tarihsel süreç içindeki durumunu geçmişten bugüne katettiği gelişmelerle ilgili verilerle ilişkilendirerek inceler. Animasyon filmin yapım öncesi ve sonrası süreçlerinde yer alan aktörleri ve Türkiye’de hangi kuruluşların animasyon film üretimiyle iç içe olduğunu ele alır. Gelecek nesillere animasyon film yapımı konusunda yol haritası çizmeyi amaçlar. Çalışma kapsamı, animasyon film yapımının Türkiye’de geçmişteki teknik imkânsızlıklarla başlayıp günümüze gelen süreçteki animasyon filmlerini ele alırken, Türkiye’deki animasyon stüdyolarının ve animasyonla ilgilenen kurumların durumu hakkında somut veriler sunan bir araştırma makalesidir. Çalışma, animasyon film yapımının entelektüel birikim ve akademik eğitim gerektirmesinin yanısıra; sinema, dil, estetik, sanat, grafik, tasarım, tarih, sosyoloji, mimari, edebiyat ve teknoloji gibi birçok alanda bilgi ve deneyim gerektiren meşakkatli bir yol olduğunu savunur.

Anahtar Kelimeler: Animasyon, animasyon film, animasyon tarihi, çizgi film, sinema

ABSTRACT

As a result of the developments in technology and science, animation has become one of the fastest growing and profitable sectors of the world throughout history, reaching large masses of children and adult audiences. In this study examines the historical situation of the animation industry, which started in the 1940s in Turkey and has made significant progress, as a result of the developments animated film industry in the world from the 19th century to the present, by associating it with data on the developments it has made from past to present. It discusses the actors involved in the pre- and post-production processes of the animated film and which organizations in Turkey are involved in the production of animated films. It aims to draw a roadmap for animation filmmaking for future generations. Scope of this study is a research article that provides concrete data about the situation of animation studios and institutions dealing with animation in Turkey, while discussing the process of animation films in the process that started with the technical impossibilities of the past in Turkey and continues. This study shows that, in addition to the fact that animated film production requires intellectual knowledge and academic education; He argues that it is a difficult path that requires knowledge and experience in many fields such as cinema, language, aesthetics, art, graphics, design, history, sociology, architecture, literature and technology.

Keywords: Animation, animation film, animation history, cartoon, cinema

¹Araştırma Görevlisi. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, tubacivelek@maltepe.edu.tr / ORCID: 0000-0003-0710-2555

GİRİŞ

“Zamanın geçişine işaret eden resimler yapmak, tarih boyunca sanatçının görevi olmuştur.”

Donald W. Graham

(Beckerman, 2003: 4)

Dünya sinemasının vazgeçilmezi olan animasyon (canlandırma) sineması, tarihsel süreçte teknolojik gelişmeler ve icatların etkisiyle hızla büyüyerek kendini her daim yenileyen bir sektördür. Graham'ın yukarıdaki sözünden hareketle, zamanın geçişlerine işaret eden resimler yapmak animasyon tarihinin başlamasına vesile olmuştur. Animasyon tarihi; fotoğraf, vodvil, çizgi roman ve filmden önce, sinematografinin gelişiminden de önce başlamıştır. İnsanların Eski Taş (Paleolitik) Dönemde mağara duvarlarına çizdiği resimlerde hareket devinimi anlamında bir anlatı görülür. Animasyonun ilk nüveleri, 30.000 yıl öncesine ait Altamira Mağarası'nın duvar resimlerinde dikkat çeker. Yaban domuzunun ayaklarını sekiz ayak olarak çizilmesi devinimsel olarak hareketi anlatma çabası, animasyonun oldukça eski bir başlangıç serüveni olduğunu gösterir. Yunan ve Romalılara ait Tanrı heykellerinde, sporcu heykellerinde göze çarpan aynı devinimsel anlatı çabasıdır. Yunan destanı Homeros'un yazdığı mitolojik İlyada destanında geçen Truvalı Hektor ile Yunan Aşil'in kavgasının bir antik yunan çömleğine resmedildiği anlatıda yine devinimsellik göze çarpar. Antik Mısır mezarları incelendiğinde benzer devinimsel anlatı vardır. Mağara duvarlarına, Mısır mezarlarına, Yunan çömleklerine çizilen resimlerde, Ortaçağ el yazmalarındaki kitap resimlerinde, veya Asyalı gölge kuklaların jestlerindeki tasvirlerde, daha çok birbirini izleyen kareler yoluyla kendini gösteren hareketi anlatma çabası, hareketleri göstermenin yolları olarak animasyon tarihsel süreçte vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

Gölge oyunları, sihirli fenerler (yaklaşık 1659'dan beri), elle ve/veya küçük mekaniklerle yapılan manipülasyon sonucu hareket eden bir ekrana yansıtılan görüntülerle animasyon popüler hale gelmiştir. (Beckerman, 2003: 3-4). 1800lerin sonu ile başlayan dünya animasyon tarihi, teknolojik gelişmeler ve icatlarla hız kazanarak farklı birçok animasyon tekniklerine şahit olmuştur (Beckerman, 2003: 6). Animasyon filmlerin ataları, 19.yüzyılda hareket illüzyonu oluşturan bir dizi mekanik oyuncaklar icat etmiştir. *Thaumatrope* adlı optik oyuncak on dokuzuncu yüzyıl başlarında yaygın olarak kullanılmıştır (Laybourne, 1998: 18-19). Filmde animasyon, ilk sinema kameralarının manuel olduğu 19.yüzyılda başlar. 1832'de Brüksel'de bilim adamı ve eski sanat öğrencisi J.A.F. Plateau'nun *Phenakistoscope* adlı cihazı icad etmesi önemli bir adımdır. Plateau'nun, ilk hareketleri kendi çizmesi onu dünyanın ilk animatörü yapar (Beckerman, 2003: 6). *Zoetrope* adlı cihazı, İngiltere'de W.George Horner (1786-1837) icad eder. *Phenakistoscope* ve *Zoetrope* sanatçıları, ressamı ve illüstratörleri isimsiz animatörlerdir (Beckerman, 2003: 6). J.S.Blackton New York vodvil sahnesinde *Enchanted Drawing*, adlı bir eskiz yapar ve *Edison Motion Picture Company* tarafından filme alınır. Bugün stop motion eskizlerinin en eski örneğidir (1900). İngiliz-Amerikalı film yapımcısı Blackton, *Vitagraph Studios*'un kurucu ortağı ve filmlerinde animasyonu ilk kullananlardandır. Blackton'ın 1906 yapımı *Humorous Phases of Funny Faces* filmi bilinen en eski elle çizilmiş animasyondur (Crafton, 1990: 125). Sinematografideki atılım kısmen, gerçeğe yakın hareketli görüntülerde gerçekliği kaydedebilen ve yeniden üretebilen bir tekniğin yeniliğine bağlı olmuştur. 1895 ile 1920 yılları arasında, sinema endüstrisinin yükselişi sırasında, nesnelere, kuklalar, kil veya kesiklerle stop-motion ve çizilmiş veya boyanmış animasyon dâhil birkaç farklı animasyon tekniği geliştirilir (Crafton, 1990: 98). Charles-Émile Reynaud, 1892 yılında *Zoetrope*'un iyileştirilmiş versiyonu olan *Praxinoscope*'u icad eder (Laybourne, 1998:21). Ayrıca Reynaud, bir çeşit projektörle birleştirdiği *Théâtre Optique*'ye geliştirir ve 1892 Paris 'te dünyanın ilk sinema salonunu kurar ve 1900 yılına dek gösterilerine devam eder (Crafton, 1990: 104). Reynaud filmlerinin başarısına rağmen, 1895'te Lumiere'nin *sinematograf*ının piyasaya sürülmesinden sonra ortaya çıkan film endüstrisine animasyonun uyarlanması zaman alır. Sinemanın gelişim öncülerinden Georges Melies (1861-1938) 1888'de *Theatre-Robert Houdin*'i satın alıp birçok sahne yapılsaması geliştirir. 1895'te Lumiere Kardeşler'in ilk film gösterimine katıldıktan sonra sinemayı, kendi tiyatrosu için bir cazibe merkezi olarak tasavvur eder. *Star Film* adında 1896'da Fransa'daki bahçesinde, konularını doğal ışıkta çekebildiği çelik ve camdan yapılmış bir stüdyo kurar (Furniss, 2017: 33). Méliès,

1895'te Edison'un *The Execution of Mary Stuart* filminde kullandığı stop trick stop-motion animasyonunun gelişimine yol açmıştır. Animasyon filmleri sinemada 1906 yılından sonra görülmüştür (Crafton, 1990: 128-129).

Modern animasyon tekniklerinin temeli, 1833'te stroboskopik disklerle (*phenakistoscope*) tanıtılan *stroboskopik hareket* yanılması dayanır. Selüloz film, 1888 yılında tiyatro gösterimleri, televizyon ve ev eğlencesi için üretilirken, sinematografi ve filmin de temeli olur. 19. yüzyıl boyunca stereoskop (1838) ve fotoğrafla (1839) teknik daha da geliştirilir. 1907'de Fransız karikatürist Émile Cohl, film yapımcılık kariyerine stop motion teknikleri kullanımıyla başlar. 1908'de çektiği *Fantasmagorie*, geleneksel animasyon tekniğiyle oluşturulan tarihteki ilk animasyon filmidir. Cohl, animasyon tekniğini ABD'ye yayar (Crafton, 1990: 98). *Fantasmagorie*, *Gaumont Company* tarafından Paris'te gösterilir (Crafton, 1990: 121). Geleneksel animasyon tarihinde 1914 yılı bir dönüm noktasıdır. Animasyon için bu yöntemi kullanmak, filmleri daha uygun maliyette üretmeyi mümkün kılar. Tekniğin icadı, 1914 yılında sürecin patentini alan öncü bir Amerikan animatör ve film yönetmeni Earl Hurd'e atfedilir. Animasyon film yapım şirketleri, 1900lerden bugüne dünyadaki en büyük yapım şirketlerinden olan *Walt Disney Company* ile rekabet ederek gelmeleri dolayısıyla kaliteli yapımlara imza atmışlardır. 1930lu yıllarda *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* filmiyle başlayan Disney serüveni, yaptığı başarılı animasyon filmleriyle büyümeye devam etmiştir. Dünyadaki büyük yapım şirketleri, animasyon filmlerinde belli bir standart şema belirler. Adorno "kültür endüstrisi" kavramında kültürel malın standardizasyonuna değinirken, bu standart şemayı animasyon alanına *Walt Disney Company* gibi büyük yapım şirketleri uygular (Adorno, Horkheimer, 2010: 163-164). Cel animasyon, yukarıda tarihsel başlangıç sürecindeki önemine değinildiği üzere, *Walt Disney Studios* 'un popüler hale getirdiği ve 20. yüzyılın büyük kısmında Hollywood'da kullanılan baskın animasyon şeklidir. Bilgisayar animasyonu tarihi ise, 1940'lar ve 1950'lerde, insanların bilgisayar grafikleriyle deneyler yapmaya başlamasıyla başlar. En önemli isim John Whitney dir (URL 1). 1960'ların başına gelindiğinde, dijital bilgisayarlar geniş çapta yerleşir ve yenilikçi bilgisayar grafikleri için yeni yollar açılır. Başlangıçta, kullanımların çoğu bilimsel, mühendislik ve diğer araştırmalar içindir. 1960'ların ortalarında, bu türden pek çok çaba medyada yer almaya başlar. Genelde bilgisayar grafiklerinin çoğu 2 boyutlu görüntüler içerirken, bilgisayar gücü geliştikçe, 3 boyutlu gerçekçiliğe ulaşma çabaları daha fazla önem kazanır. 1980'lerin sonlarında, foto-gerçekçi 3 boyutlu filmler görünmeye başlar. 1990'ların ortalarında, 3 boyutlu animasyon uzun metrajlı film yapımında kullanılabilecek noktaya gelir. İlk dijital bilgisayar animasyonu, 1960'larda Edward E. Zajac, Frank W. Sinden, Ken Knowlton ve A. Michael Noll tarafından *Bell Labs*'da geliştirilir (Terrence, 2007: 388). Diğer dijital animasyonlar San Fransisco'daki Lawrence Livermore Ulusal Laboratuvarı'nda uygulanır (Sito, 2013: 69). 1967'de C.Csuri ve J.Shaffer, *Hummingbird* adlı bir bilgisayar animasyonu yapar (Sito, 2013: 42). Japon anime ve Avrupa elle çizilmiş animasyonlar popüler olmaya devam ederken, milenyumun başında, çoğu bölgede bilgisayar animasyonu baskın animasyon tekniği haline gelir. Örneğin, kamerasız bilgisayarlarda çekilen ilk uzun metrajlı film *The Rescuers Down Under* (1990)'dır (URL 2). 1995 yılında bilgisayarla oluşturulan ilk film *Toy Story*, o zaman yeni kurulmuş *Pixar* stüdyosundan gelir.

Sinemanın yanısıra, televizyonda, dijital platformlarda, internette ve ticari uygulamalarda medyanın vazgeçilmez aktörü olarak yer alan animasyon, oyun ve yazılım teknolojilerinin gelişmesiyle sektörlerde kullanılan bir endüstriye dönüşmüştür. Bugün animasyon sektörü; eğlence, medya ve film piyasası, mimari, tıp, savunma, yüksek teknoloji sektörlerinde kullanılmaktadır. Özellikle ABD ve Japonya animasyon film alanında sanayileşirken; son yıllarda Avrupa ve Doğu Asya ülkeleri animasyon sektörüyle ilgili birçok atılımlar yapmıştır. Dünyada animasyon endüstrisi, 2010 yılında 122 milyar dolar pazar hacmi, 2017 yılında 300 milyar doları bulduğu tahmin edilir. Yüksek pazar hacmi ve getiriye sahip animasyon sektörünü geliştirmek için ülkeler, yasal düzenlemelerle yatırımların artmasını sağlayacak farklı düzenlemeler geliştirmektedir (Bebka, 2018: 7). Animasyon endüstrisi ABD, Kanada, Avrupa ve Türkiye gibi ülkelerde küresel medya ve eğlence pazarında hızlı büyüyen sektörler arasına girmiştir. Küresel tüketiciler açısından, ilgi çekici, yüksek çözünürlüklü görsel deneyimler ve akıcı hikayeler açısından animasyon önemli bir yerde olduğundan tüketim çok hızlı gerçekleşmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ve sanatın ortaya çıkardığı, küresel ekonomilerde "dumansız ağır sanayi" olarak anılmakta olan animasyon, 2021 yılı itibarıyla 270

milyar dolar pazar hacmine ulaşmıştır. Son dönemde gerçekleştirilen pazar araştırmalarına göre animasyon sektörünün 2023 yılında 404,83 milyar dolar pazar hacmine ulaşacağı tahmin edilmektedir. (Bebka, 2022: 1) Animasyon film sektörü tarihsel süreç içinde dünyada, farklı birçok alandan beslenen ve aynı zamanda yüksek kar getiren bir sektör olmuştur.

1. Türkiye’de Animasyon Film Üretimi

Türkiye’de karikatüristler, çizgi romancılar yeni bir anlatım biçimi olarak çizgi filme ilgi duymuşlardır. Karikatüristlerin çizgi filme ilgi duyması, çizgi filmin çizgiyle anlatım sanatı olmasındandır. İlk çizgi film gösterimi 1932 yılında Opera Sineması’nda gösterilen *The Skeleton Dance* isimli bir Disney filmidir. Film, batı stili çizgi filmlerin Türkiye’de gösterimini başlatır. (Kaba, 2014: 175-176; Hünerli, 2005: 58). Cumhuriyet dönemi en önemli sanatçısı C. Nadir Güler, ilk çizgi film denemesini 1930’da ilk Türk karikatür karakteri *Amcabey*’i çizerek yapar. 1931 *Amcabey Plajda* çizgi film çalışmasını tamamlayamaz. Aynı dönem yurtdışında sanat eğitimi alan Prof. Vedat Ar çizgi filmle ilgilenir, yurtdışından dönüp Filmar stüdyosunu kurarak süresi 5 dakika kadar olan çizgi filmler dener. Jiri Trnka filmlerinden etkilenen Ar, ekibiyle stop motion filmler üretir. 1947’de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ndeki öğrencileriyle çektiği *Zeybek Oyunu* filmi bilinen ilk çizgi filmidir. Türkiye’de animasyon, 1940’lardan itibaren sinema gösterimlerini önceleyen kısa reklam filmlerinin canlandırma tekniklerinden yararlanılarak hazırlanmasıyla başlar. Ar, bu dalda çalışan ilk isimlerdendir. (Fransız yönetmen ve senarist Rene Clair’in öğrencisidir.) Filmar, 1970’li yılların başı Norman McLaren’ın tarzına benzer 1 dakikalık filmler üretir ve 1973’te kapanır (Türün, 1989: 10). 1940 yılları film gösterimleri öncesi reklam filmleri gösterilmesi animasyon sektörüne rağbeti sağlar. İstanbul Reklam Ajansı karikatür sanatçılarının hazırladığı filmler çok ilgi görür. Bu yıllardan sonra yurt dışında çizgi film eğitimi alan sanatçılar (Orhan Büyükdoğan, Ferruh Doğan, Tonguç Yaşar, Oğuz Aral) Türkiye’ye dönüp bilgi ve tecrübelerini aktararak animasyon stüdyoları kurulmasını sağlarlar (Hünerli, 2005: 59).

Türkiye’de çizgi filmi alanında 1950 yıllarında kadar denemeler yapılmıştır. Türkiye’nin ilk uzun metrajlı renkli filmi *Evvel Zaman İçinde* (yapımcı Turgut Demirağ, baş animatör, senaryo yazarı, yönetmeni Yüksel Önsal,) 50 kişilik ekiple hazırlanır. Banyo için gönderildiği ABD’de ruloların kaybolmasıyla bugüne birkaç saniyelik görüntüsü kalmıştır. Animasyon alanında önemli adımlar atıldığı zamanda emeklerin kaybolması sektörü sekteye uğrattır (Onaran, 1994: 196; Kaba, 2014: 176-177). Yeni ve ideal bir animasyon film yapabilme sürecinde modern tasarımın etkisiyle film yapımcıları kendi animasyon filmlerini geleneksel animasyon tekniğinden farklı hale getirmişlerdir. Animasyon filmle ilgilenen sanatçılar, animasyon filmin sanatsal gelişimi ve yeniden tanımlanmasında bazı sanat akımlarını (kübizm, sürrealizm ve ekspresyonizm) asilimile ederek modern sanatlardan esinlenen kalın çizgiler kullanmışlardır (Kaba, 2014: 176-177).

1960lı yıllarda *Artnet*, İstanbul Reklam, *Filmar*, *Karikatür Ajans*, *Kare Ajans*, *Radar Reklam*, *Canlı Karikatür*, *Stüdyo Çizgi*, *Sinevizyon*, *Ajans Bulu* gibi ajanslar ve stüdyolar reklamlardan kazandığı paralarla animasyon filmleri üretirler (Hünerli, 2005: 59). Dönemin ünlü karikatüristlerinin (Tonguç Yaşar, Bedri Koraman ve Oğuz Aral) reklam filmlerine yönelimi dikkati çeker. Çizgi film, sinema sanatı olarak reklam sektörünün hizmetine girmesi, reklam filmlerinin hızlı üretimini sağlarken, grafik ifade ve estetik kaygılarını geliştirmeye izin vermemesi açısından, yeni tarzdan ziyade, Batı tarzı çizgi filmlerin etkisindedir (Kaba, 2014: 176-177). 1950 yılları reklam filmlerinin yoğun üretildiği yıllar olsa da, 1960lara geldiğinde sanatçılar reklam dışında, Türk kültürel öğelerini içeren filmler üretir. Oğuz Aral, Tekin Aral ve Ferruh Doğan, bir yaşam öyküsünün mizahi uyarlaması çizgi film olan *Koca Yusuf’u* Kare Stüdyosu’nda yaparlar. Film, Geleneksel Türk sporu olarak bilinen güreşin, dünyadaki ilk temsilcisi Koca Yusuf’un yurtdışı seyahatlerini ve gücünü konu alan film, karakter ve konu açısından gelenekseldir. Grafik ifade açısından ise batı tarzının etkisinde kalmıştır. 1967 yılında bir karikatürist ve çizgi film sanatçısı olan Tonguç Yaşar’ın *Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü* adlı filmi konu ve grafik ifadesini geleneksel hat sanatını yansıtmaya açısından ilk özgün filmidir. 1994’de sinemanın yüzüncü yılı değerlendirmesinde en iyi Türk çizgi filmi kabul edilir (Kaba, 2014: 178). 1972’de ise film, 2. Altın Portakal Film Festivali’nde ödül kazanır (Onaran, 1994: 197) ve dokuz yüz filmin katıldığı 9. *Annecy Çizgi Film Şenliği*’nde ön elemeyi geçip gösterilen ilk Türk

çizgi filmi olur. 1970’de karikatürist Tan Oral, sanat ve siyaset tartışıldığı ortamda eleştirel bakışla, cut-out tekniğiyle çektiği deneysel filmi *Sansür* Türk çizgi film tarihinde özgün çizgi filmlerin üretiminin (reklam dışında da filmler üretilebileceğinin) ispatı olur ve ödüller alır. Sanatçı Cemal ve Meral Enez, çizgi filmin düşünce ve fikir aktarımı anlamında yeni bir sanat dalı olmasını savunurken, yapmış oldukları *Il Gatto (Kedi)* animasyon filmi yurtdışında ödül alır. 1973’te Türkiye’nin ilk devlet kanalı olan TRT’nin yayına başlamasıyla sinema izleyicisi azalır ve sinemalarda film öncesi gösterilen çizgi reklam filmleri üretimi durur. 1978 yılında TRT, Türk kültür ve geleneklerini çocuklara anlatmak için yerli çizgi filmler yapımı isteğiyle kendi bünyesinde çalışan çizgi film sanatçılarına (Derviş Pasin, Ateş Benice) Türk kültüründen karakterlerin yer aldığı animasyon filmler üretmesini sağlamıştır. (Kaba, 2014: 178-179; Hünerli, 2005: 64).

Yapım Yılı ve Film	Yapım	Teknik
1951- Evvel Zaman İçinde	And Film	Geleneksel (Kayıp Film)
1963- Cicican	Göksel Film	Geleneksel Reel/Animasyon
1988- Dede Korkut/ Boğaç Han	Pasin-Benice Stüdyoları	Geleneksel
2009	Ella	Geleneksel
Zeytinin Hayali	Haz-Art	Geleneksel Rotoscoping
Suluboya		
2011- Allah’ın Sadık Kulu	Ser Film	3D Motion Capture
2013- RGG Ayas	BKM, Düşyeri	2D
2014	Animaj	RealD 3D, motion capture
Uzay Kuvvetleri 2911	Siyah Martı	Reel/Animasyon
İksir: Dedemin Sırrı	Anibera, Epics Fx	3D (ilk)
Evliya Çelebi ve Ölümsüzlük Suyu	Pati Film	Kukla
Rimolar ve Zimolar: Kasabada Barış		
2015	Arzum Film, Siyah Martı	3D, Reel/Animasyon
Köstebegiller: Perili Orman	Menassa Film, Siyah Martı	3D, Reel/Animasyon
Pırdino Sürpriz Yumurta		
2016	Arzum Film, Siyah Martı	3D, Reel/Animasyon
Köstebegiller 2: Gölgenin Tılsımı	Anima İstanbul	3D
Kötü Kedi Şerafettin	Portakal Animasyon	3D
Canım Kardeşim Benim		
2017	Düşyeri	3D
Pepee: Birlik Zamanı	BKM, Grafi2000	3D
Fırıldak ve Ailesi Orta Dünya	Cordoba, Siyah Martı	3D, Reel/Animasyon
Nane ile Limon: kayıp Zaman Yolcusu	Anibera	3D
Doru	Horizon Film, Siyah Martı	3D
Sagu ve Pagu: Büyük Define		

2018	Fikrigün Film, Digiflame	3D
Renkli Balık: Yeni Dünyalar Kâşifi	BKM, Grafi2000	2D/3D
Kral Şakir: Oyun Zamanı	VTR Prodüksiyon, Ani-bera	3D,Reel/Animasyon (Keloğlan Çizgi dizisi ile ilgisi yoktur.)
Keloğlan: Yeni Masal	Neher Animasyon	3D,Reel/Animasyon
İstanbul Muhafızları: Ab-1 Hayat Çeşmesi	İSF Studios	3D
Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası		
2019	Fiyaka Film	3D,Reel/Animasyon
Kuklalı Köşk	BKM; Grafi2000	3D
Kral Şakir: Korsanlar Diyarı	Yoyo Film, Delightful Animasyon	3D
Bulmaca Kulesi: Dev Kuşun Gizemi	Siyah Martı	3D,Reel/Animasyon
Hapşuu	Şener Yapım	2D
Güzel Aşk	İSF Studios	3D
Rafadan Tayfa: Göbeklitepe		
2020	Imaginite Studios	2D
Maceracı Yüzgeçler: Büyük Gösteri	Siyah Martı	3D
Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina'nın Günlüğü		
2021	Neher Prodüksiyon, Med-yavizyon	3D
İstanbul Muhafızları: Yüzyılın Muhafızları	Fiyaka Yapım	3D
Kuklalı Köşk 2: Orman Kâşifi		
2022	Outline Animation Studios	3D
Aslan: Hürkuş - Kayıp Elmas	Siyah Martı	3D
Kaptan Pengu ve Arkadaşları 2	Anibera	3D
Doru: Macera Ormanı	Outline Animation Studios	3D
Mutlu Oyuncak Dükkanı	Elif Sanat	2D
Öksüz Kız	Yedirenk Film	3D
Karagöz: Yâr Bana Bir Eğlence	Siyah Martı	3D
Tay	Neher Animasyon	2D
Hızlı Ayaklar: Olimpiyat Yolunda	Dukka Medya	3D
Efsane Takım: Bilim Kahramanları	Outline Animation Studios	3D
Aslan: Hürkuş Görevimiz Gökbe	Anibera	3D
Niloya	Siyah Martı	3D
Nasreddin Hoca: Zaman Yolcusu		
2023- Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa	İSF Studios	3D

Tablo 1. Türkiye’de uzun metraj animasyon film üretimi tarihi, (Bebka, 2018:21, URL 3-32)

Türkiye'nin 1940ların sonu ile başlayan animasyon film üretim sürecine dair tarihsel aşamalar ve hangi animasyon tekniğiyle filmler üretildiğine dair süreç *Tablo 1* 'de özetlenmiştir. 1980 yılları Türkiye ekonomisinin liberalleşmesi ve batılı tüketim kültürü vasıtasıyla gelen kapitalizmin İslam'ı dönüştürerek dinin kamusal alanda görünürlüğüne arttığı bir dönemdir (Alicı, 2019: 112). Televizyonun yayına girmesi ve reklam yayınıyla çizgi filmlere ikinci kez talep artar. Uzun metraj animasyon film üretimi Türkiye'de 1980 yıllarında TRT'nin yerli yapım çizgi filmlere destek vermesiyle başlamıştır. 1984'te Derviş Pasin ve Ateş Benice'nin kurduğu *Pasin-Benice Stüdyoları*, TRT için birçok film çeker. *Karınca Ailesi* adlı çizgi dizi ilgi görür ve yurtdışında da gösterilir. 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde Çizgi Reklam, *Tunç İzberk Stüdyosu*, *Tele Çizgi*, *Animatex*, *Ajans Blu*, *Artnet* gibi birçok stüdyo, devlet kurumları için eğitici ve öğretici içerikte animasyon film yapmıştır (Hünerli, 2005: 65-66). 1988 yapımı Derviş Pasin'in *Boğaç Han* filmi, Dede Korkut Hikâyelerini konu almıştır. Aynı yıl Ankara'da Bahattin Alkaç'ın kurduğu *Damla Animasyon*, Kültür Bakanlığı için *Deli Dumrul* olmak üzere TRT'ye birçok çizgi filmi yapmıştır. 1989 Bahattin Alkaç'ın kurduğu *Denge Animasyon*; TRT, Kültür Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye'de birçok kuruma, yurtdışına animasyon filmi yapmıştır. 1980 ve sonrası TRT'nin desteği ile çizgi film üretimi artsa da 1990 yılı TRT'de yolsuzluk gerekçesiyle çizgi film yapımı için verilen desteğin geri çekilmesi Türkiye animasyon sinemasına darbe olur. Animasyon stüdyoları TRT'nin bu alandan çekilmesiyle ekonomik gücünü yitirir ve birçok stüdyo kapanır (Hünerli, 2005: 65). 1994 yılında çıkan 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun" içeriğinde yerli çizgi film üretimini desteklemeye yönelik bir girişimin olmaması sorundur. 1990'larda Türkiye televizyon yayınlarında sıkça görülerek hakimiyet kuran Japon ve Amerikan menşeli yabancı çizgi filmlere bir tepki olarak İslami içerikte filmler üreten sermaye birikimi gelişmiştir. Hasip Mengi'nin *Tele-Çizgi*, Fatih Özel' in *Göreme Animasyon*, *Elif Video*, *Ella Prodüksiyon* örnek gösterilebilir. 1994 yılında çıkan 3983 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun" ile birlikte RTÜK kurulurken bu kanun, radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenip denetlenmesine yöneliktir. Ancak yerli çizgi film üretimini desteklemeye yönelik herhangi bir sınırlamanın olmayışı sorun teşkil etmiştir. (URL 33). Çünkü televizyon yayıncılığında yabancı yapımlara karşı gelişen İslami hassasiyette filmler yapılmasını destekleyen yapım şirketleri ve sermaye birikimleri başladığı yıllara denk gelmiştir. Kültür Bakanlığı destekli, içeriğinde yerel kültür ve milliyetçilikle harmanlanmış Türk-İslam sentezini vurgulayan uzun metraj animasyon filmleri de bu yıllarda göze çarpar. Yönetmeni, Haşim Vatandaş, baş animatörü Şafak Tavkul olan 85 dakikalık animasyon filmi *Hay İbni Tufeyl*'in romanından uyarlanmıştır. Bir diğer film, konusu İstanbul'un fethi olan "*Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi*" dir (Hünerli, 2005: 66). Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı da milli ve dini değerleri çocuklara verilmesi amacıyla üretilen *Bir Hikâye Bin Ders*, *Nasreddin Hoca*, *Küçük Mücahit*, *Bosna Alevler İçinde*, adlı çizgi filmlerin yapımını sağlamıştır. Türkiye'de animasyonun gelişmesi yurt dışındaki birçok büyük stüdyoda çizgi film yapan sanatçıların çalışmaya başlamasını sağlamıştır. Tahsin Özgür birçok Disney filminde (1997- *Tarzan*, 1994- *Asteriks*, 1999- *Herkül*) animatördür. Şahin Ersöz, Disney filmlerinde (1995- *Balto* ile *Herkül* filmleri) storyboard sanatçısıdır (Kaba,2012: 92-99). 1988 yılında *Anadolu Üniversitesi Uygulamalı Güzel Sanatlar Okulu* ilk ciddi çizgi film eğitimi çalışmaları yapar. 1988 ve 1989 yıllarında *Anadolu Uluslararası Çizgi Film Festivali* ve ilk çizgi film semineri yapılır (Kaba, 2012: 108). 1990'lı yıllara gelindiğinde teknolojik gelişmeler neticesinde çizgi film endüstrisinde önemli atılımlar olmuştur. *Umut Sanat Çizgi Film Stüdyoları*'nda *Papirüs* adlı çizgi dizi yapılmıştır. Çizgi dizi bu anlamda teknolojik gelişmeler neticesinde ortaya çıkmış en önemli dizilerdendir. Fransız yapım şirketi Gouman ile ortak yapılan *Papirüs*, bilgisayar ortamında yapılmıştır. Türkiye çizgi dizisi, Fransa'da *Yılın En İyi Çizgi Dizisi* ödülünü alması Türkiye çizgi dizi sektöründe önemli bir gelişmedir. (Bebka, 2022: 8).

2000lere gelindiğinde üniversitelerde açılan animasyon bölümleri Türkiye'de animasyon sektörünün gelişimi açısından önemli olmuş ve birçok akademisyenin yetişmesine olanak sağlamıştır. 2008 yılında TRT Çocuk kanalının kurulmasıyla 3D filmler üretilir. *Keloğlan*, *Dede Korkut*, *Barbaros*, *Karagöz ve Hacivat* gibi geleneksel hikâyelerden uyarlanan filmler dışında özgün dizi filmler de gösterime girmesiyle çizgi film üretimi yeniden artar. (Kaba, 2014: 179) Türkiye'nin ilk yerli çocuk kanalı TRT Çocuk'un 2008 yılında açılması ve yerli yapımlar üretmesi Türkiye'deki animasyon film üretimine katkı sağlar (URL 34). 2009 yılında Türkiye'nin ilk üç boyutlu çizgi film serisi *Keloğlan*'ı, *Animax Animasyon Stüdyoları* yaparak TRT Çocuk kanalında yayınlanır. 2012'de reelle birleştirdiği yeni bölümlerle yayınlanır (URL

34). 2011 yılında *Allah'ın Sadık Kulu*, motion capture (hareket yakalama) tekniğiyle yapılmış Türkiye'nin ilk uzun metraj animasyon filmidir. Animasyon sanatçıları, bilinen animasyonlarda ve filmlerin görsel efektlerinin yapımında yer almaya devam eder. Çoşku Özdemir *Lucas Film*, *Blue Sky*, *Dreamworks* animasyon stüdyolarında görsel efekt sanatçısı görevinde, *Karayip Korsanları 3* (2007), *Madagaskar 2* (2008), *Avatar* (2009), *Buz Devri 2*, *Transformers 2*, ve *Iron Man 2* (2010), *Son Havabükücü* gibi filmlerde yer alır. Aynı yıl Türkiye'de *Robotika Film*'i kurarak animasyon ve görsel efekt alanında dünya çapında üretimi hedefler. Onur Yeldan *Dreamworks*'de animatör, *Arı* (2007), *Shrek: Sonsuz Dek Mutlu* (2010), *Çizmeli Kedi* (2011) filmlerinde animatördür. Arslan Elver, Hacivat *Karagöz Neden Öldürüldü* (2006), *Narnia* Günlükleri: *Prens Kaspiyan* (2008), *Titanların Savaşı* (2010) ve *Harry Potter ve Ölüm Yadigarları* (2011) filmlerinde animatördür (URL 6). Türkiye animasyon sektörü son on yıl içinde yaptığı atılımlarla; sektöre dair küresel pazar hacminin cazibesi, sektörde işletme sayısının artışı, yerli yapım çizgi dizilere özel kanallarda yayınlanması ve süreç içinde festivallerde ödül alan filmler dâhil birçok uzun metrajlı filmlerin yapılması sektörü canlandıran etkenlerden olmuştur. Sektörde faaliyet gösteren stüdyolar -ilerde de değinilecek- yüze yakın işletmenin çoğu reklam sektörüne de hizmet verirler. İşletmelerin %90'ı İstanbul merkezli faaliyet yürütürken İstanbul'u, Ankara, Eskişehir ve diğer iller takip eder. (Bebka, 2018: 7) TRT Çocuk kanalı haricinde, yerli kanalların tamamına yakını, animasyon yapımlarını ithal ettiğinden Türkiye'de animasyon yapımlarından yerli ve yabancı kanallarda yayınlananların çoğu yabancı yapımdır. 2015 yılında Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı *Focus on Animation* raporunda, Türkiye'de uzun metrajlı animasyon filmlerinin yaklaşık %96'sı yabancı yapımlardır. Türkiye'deki çizgi dizilerin ise %80'i yabancı yapımlardır. Türkiye'de izleme verilerinde 0-14 yaş aralığındaki çocukların %94'ünün çizgi film izlediğinin ortaya çıkması çizgi film izlediğini göstermektedir. İşte bu veriler animasyonun gelişime açık bir sektör olduğunu ortaya çıkarırken biryandan da yerel yapımların artması için adımlar atılması gerektiğini gösterir. (Bebka, 2018: 6)

Türkiye'de animasyon film yapımcıları arasında bireysel film çekenler de vardır. Dr. Öğr. Üyesi Emre Zengineken, İstanbul'da yer alan Maltepe Üniversitesi, Çizgi Film ve Animasyon Bölümünde akademisyendir. Çalışmanın ekler kısmında yer alan, 17.12.2021 tarihli mülakatta, *Zengineken Kapı* adlı animasyon filminin yapım süreçlerine yer verilmiştir. Mülakatın kısa özeti, animasyon filmine başlarken iyi fikirle yola çıkmak, fikri tema, hikâye ve karakterle çerçevelemek için en temel altyapısıdır. Hikâye evreninin kendine özgü kuralları üzerinde karara varmak ve kuralları baştan koymak gerekir. Aksi halde tutarsızlıklar doğabilir. Örneğin filmin geçeceği evrenin fizik kuralları, toplumsal yapısı, konuşulan dil... vb tamamen kurgu ise, bu alanlara dair kurallar belirlenmeli, sonrasında karakter için "biçilmiş kaftan" olmasına çalışılan bir olay örgüsü düşünülmelidir. Tüm bunlardan önce sanat, dil, edebiyat, tarih, estetik ve sinema alanlarında kendini yetiştirmek işi profesyonelliğe taşır. Bireysel animasyon filmi yapabilmek meşakkatli bir süreçtir (Mülakat, 2021: 9).

1.1. Türkiye'de Animasyon Film Üretimini Etkileyen Kuruluşlar

Animasyon alanını kalkındırmaya ve film üretimini teşvik etmeye yönelik Türkiye'de özel sektörün yanı sıra kamu sektörü ve sivil toplum örgütleri gibi birçok kurum çalışmalar yürütür.

1.1.1. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)

359 sayılı "Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Yasası" ile 1964 yılında özerk kamu tüzel kişiliğine sahip bir kurumdur. Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. TRT yukarıda tarihsel süreciyle ele alındığı üzere Türkiye'de çizgi film üretimini arttıran önemli kuruluşlardan biridir (URL 35).

1.1.2. Kültür ve Turizm Bakanlığı

1990 yıllarında Kültür Bakanlığı, Türk kültürü ve geleneğinin tanıtımını içeren çizgi filmler yaptırır (Kaba, 2012:108). Kültür Bakanlığına bağlı Sinema Genel Müdürlüğü Türkiye'de animasyon film yapımına des-

tek vermeye bugün de devam etmektedir. (URL 36).

1.1.3. Üniversiteler

1988 yılında ilk çizgi film eğitimi ile ilgili çalışmaları, Anadolu Üniversitesi Uygulamalı Güzel Sanatlar Okulu yapmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında Anadolu Uluslararası Çizgi Film Festivali ve ilk çizgi film semineri gerçekleştirilir. Türkiye’de ilk animasyon bölümü, 1990 yılında Anadolu Üniversitesi’nde açılır (Kaba, 2012:108). Sektöre nitelikli insan gücünü sağlayan ve ilk animasyon bölümünün yer aldığı Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nde ilk animasyon dersi, 1984 yılında Grafik Tasarım Bölümü’nde açılmıştır (Bebka, 2022: 8). 2002 yılında Kültür Üniversitesi İletişim Tasarımı Bölümü modülleri arasında Prof. Dr. Selçuk Hünerli başkanlığında bir animasyon modülü açılmış ve Hünerli, açtığı bu modülle 2014 yılında kadar pek çok animasyoncunun yetişmesine önayak olmuştur (URL 37). 2004 yılında Maltepe Üniversitesi’nde Çizgi Film ve Animasyon Bölümü açılır (URL 38). 2006 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi animasyon eğitimine başlar (Kaba, 2012: 94).

Üniversite	Bölüm	Şehir	Devlet / Özel
Alanya Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	Alanya	Özel
Amasya Üniversitesi	Bilgisayar Teknolojileri	Amasya	Devlet
Anadolu Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	Eskişehir	Devlet
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Çok Boyutlu Modelleme ve Animasyon Programı	Ankara	Devlet
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Aydın	Devlet
Bahçeşehir Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Balıkesir	Devlet
Başkent Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	Ankara	Özel
Beykent Üniversitesi	Çok Boyutlu Modelleme ve Animasyon	İstanbul	Özel
Beykoz Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	Burdur	Devlet
Dokuz Eylül Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İzmir	Devlet
Dumlupınar Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	Kütahya	Devlet
Haliç Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
İstanbul Arel Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
İstanbul Aydın Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
İstanbul Gelişim Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	İstanbul	Özel
İstanbul Kültür Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
İstanbul Topkapı Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
İstinye Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	İstanbul	Özel
Kafkas Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Kars	Devlet
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Kahramanmaraş	Devlet
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Kırşehir	Devlet

Maltepe Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
Marmara Üniversitesi	Canlandırma Film	İstanbul	Devlet
Mimar Sinan Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Devlet
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Sakarya	Devlet
Selçuk Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	Konya	Devlet
Üsküdar Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İstanbul	Özel
Yakın Doğu Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	KKTC- Lefkoşa	Özel
Yaşar Üniversitesi	Çizgi Film ve Animasyon	İzmir	Özel
Yozgat Bozok Üniversitesi	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	Yozgat	Devlet
Tablo 2. Türkiye’de animasyon bölümü olan ve animasyon eğitimi veren üniversiteler, (URL 39)			

1990’larla başlayan çizgi film alanında sanatçı yetiştirmeye yönelik eğitim, üniversitelerde ilgili bölümlerin açılmasıyla animasyon sektörüne profesyoneller yetişmesini sağlamıştır. Bugün Türkiye genelinde *Tablo 2*’de belirtildiği üzere birçok üniversitede animasyon eğitimi veren bölümler mevcuttur.

1.1.4. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)

Türkiye’deki televizyon ve radyo yayınlarının kanunlara uygunluğunu denetleyen bağımsız bir idari otoritedir. Televizyon yayıncılığına talebin önemli olduğu animasyon sektöründe RTÜK, önemli bir konumdadır. Türkiye’de yerli çizgi film yapımında sektörü güçlendirmeyi sağlayacak adımlardan olan 2011 yılında çıkan *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*, Türkiye televizyon kanallarının, çizgi film yayınlarken çizgi filmlerin yüzde yirmisinin dilinin Türkçe olmasını ve Türk kültürünü yansıtmasını zorunlu tutmuştur. Televizyonun yayına girmesi ve reklam filmleri çizgi filmlere yeniden talebi artırır. TRT, Türk yapımı çizgi filmlere başlar. Kanununun 14.madde 3.fıkrasında yerli yapımları, Türk dili ve kültürünün yansıtılması açısından yeni animasyon stüdyoları açılmasına olanak verirken, yerli yapımların üretimini arttırmıştır. Türkiye’de bilgisayar teknolojisi ile üretilen 2D ve 3D animasyonların gelişimiyle geçmiş yıllardaki çizgi film üretimine göre değişim ve dönüşümler yaşanmıştır (Bebka, 2022: 10).

1.1.5. Animasyon Stüdyoları

1984’te Derviş Pasin ve Ateş Benice’nin kurduğu stüdyo *Pasin-Benice Stüdyoları*, TRT için birçok film çekmiştir. *Karınca Ailesi* adlı çizgi dizi ilgi görür ve yurtdışında da gösterilir. 1980’lerin ikinci yarısı Çizgi Reklam, *Tunç İzberk Stüdyosu*, *Tele Çizgi*, *Animatex*, *Ajans Blu*, *Arnet* gibi birçok stüdyo, devlet kurumları için eğitici ve öğretici içerikte animasyon film yapmıştır (Hünerli, 2005: 65-66). Trafik, ormanların korunması, sigaranın zararları, aile gibi temalar birçok stüdyoda işlenir.(Hünerli, 2002: 33) Hünerli, bu dönemde yeni bir güç olarak ortaya çıkan İslam sermayesinin animasyona da yatırım yaptığına değinir. Bu alanda yatırım yapan başlıca firmalar arasında Hasip Mengi’nin kurduğu *Tele Çizgi* yer alır. Fatih Özel tarafından *Göreme Animasyon* kurulur. *Elif video* ve *Ella Prodüksiyon* da örnektir. (Hünerli, 2002: 33) 1988 yıl Ankara’da Bahattin Alkaç’ın kurduğu *Damla Animasyon*, Kültür Bakanlığı için *Deli Dumrul* olmak üzere TRT’ye birçok çizgi filmi yapmıştır. 1989 Bahattin Alkaç’ın kurduğu *Denge Animasyon*; TRT, Kültür Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye’de birçok kuruma, yurtdışına animasyon filmi yapmıştır. 1980 ve sonrası TRT’nin desteği ile çizgi film üretimi artsa da 1990 yılı TRT’de yolsuzluk gerekçesiyle çizgi film yapımı için verilen desteğin geri çekilmesi Türkiye animasyon sinemasına darbe olur. Animasyon stüdyoları TRT’nin bu alandan çekilmesiyle ekonomik gücünü yitirir ve birçok stüdyo kapanır (Hünerli, 2005: 65).

2009 yılında *Keloğlan*, Türkiye’nin ilk üç boyutlu çizgi film serisidir ve *Animax Animasyon Stüdyoları*

tarafından yapılmış olup, TRT Çocuk kanalında yayınlanmıştır. 2012’de reelle birleştirdiği yeni bölümlerle yayınlanmıştır (URL 6). Çoşku Özdemir *Lucas Film*, *Blue Sky*, *Dreamworks* animasyon stüdyolarında görsel efekt sanatçısı görevinde, *Karayip Korsanları 3*, *Madagaskar 2*, *Avatar*, *Ice Age 2*, *Transformers 2*, *Iron Man 2* ve *Avatar the Last Airbender* adlı önemli filmlerde yer alır. Aynı yıl Türkiye’de *Robotika Film*’i kurarak animasyon ve görsel efekt alanında dünya çapında üretimi hedefler. Onur Yeldan *Dreamworks*’de animatör, *Arı* (2007), *Shrek: Sonsuz Dek Mutlu* (2010), *Çizmeli Kedi* (2011) filmlerinde animatördür. Arslan Elver, Hacivat *Karagöz Neden Öldürüldü* (2006), *Narnia Günlükleri: Prens Kaspiyan* (2008), *Titanların Savaşı* (2010) ve *Harry Potter ve Ölüm Yadigarları* (2011) filmlerinde animatördür (URL 40).

Animanya	ISF Studios
ABT İstanbul	İmaj Prodüksiyon
Adisebaba	Kelebek Animasyon Stüdyosu
Amazon Filmcilik	Koff Animasyon
Amfi Stüdyo	Kuark Dijital
Anibera Görsel Efekt ve Animasyon Stüdyoları	Lider Teknoloji Geliştirme Müh.
Anima İstanbul	Lighthouse
Animasyon Cumhuriyeti	Lost FX
Animative	Maara Animasyon
Animatürk	Mart Ajans Yayıncılık
Animax	Miner Studio
Animer Yapım	Motion Boom
Animtr	Netco Animasyon
ANQA Prodüksiyon	No 5 Animasyon Stüdyosu
Arzum Film	Panteon Yazılım Oyun Eğitim Teknolojileri
Atom	Pasin Animasyon
Audron Agency	Pati Film
BERA Medya Grubu	PDR Animasyon
Bin Volt Post Prodüksiyon	Pixplay Animasyon Stüdyosu
Boyut Modelleme ve Animasyon Stüdyosu	Portakal Animasyon
Canlandırılanlar Derneği	Rajans
Canlı Kalem	Resimli Filim Animasyon Stüdyosu
Cartoon Animasyon ve Multimedya Stüdyoları	Robotika
Cordoba	Sinefekt
Çağan Prodüksiyon	Siyah Martı
Delightful Animasyon	ToonEffects Animation Studios
Digiflame	Toro Medya
Doruk Tasarım Görselleştirme ve Tanıtım Hizmetleri	UMAY Müze Tasarımı ve Teknolojileri
Düşlerevi	Vertigo Animasyon
Düşyeri	VG Animation Creative Studios
Fauna	Virtual Goods Animasyon Stüdyosu
Flamingo Animasyon	Zahiri Animasyon
Grafı2000	Zor Zanaat
Hayali Animasyon	396 Animasyon Stüdyosu
Haylaz Prodüksiyon	3D Evi Animasyon Stüdyosu
Image 3D	4 Yüz Prodüksiyon
IPD İstanbul Post Production Department	

Tablo 3. Türkiye’deki animasyon stüdyoları, (Bebka, 2022: 15-16)

Bugün Türkiye’de 100’den fazla animasyon stüdyosu vardır ve çizgi dizi, reklam, çizgi film olmak üzere birçok alanda animasyon üretimi gerçekleştirilir. Türkiye’deki uzun metrajlı animasyon film alanındaki bazı yapımlar *Tablo 1*’de gösterilmektedir. *Tablo 3*’de ise Türkiye’deki animasyon alanında faaliyet gösteren animasyon stüdyoları verilmiştir. Stüdyoların çoğu, İstanbul, Ankara ve Eskişehir olmak üzere ülkenin birçok yerine dağılmıştır. Türkiye’deki animasyon stüdyolarının çoğunluğu, küçük ve orta ölçekli işletme statüsünde olup; uzun metrajlı film, çizgi dizi, tanıtım, reklam, eğlence, müzik klipleri, oyun, mimari animasyon, eğitim, simülasyon vb. faaliyet alanları için animasyon filmleri yapar (Bebka, 2022: 15).

1.1.6. Dernekler ve Kalkınma Ajansları

Türkiye animasyon sektörünü temsil eden dernekler 2009 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlar. 2009’da, Türkiye Çizgi Filmciler Derneği ile Seul Animasyon ve Çizgi Film Yapımcıları Derneği, fikir alışverişi ve karşılıklı kültürel etkileşimde bulunma amaçlı, o dönem Türkiye Çizgi Filmciler Derneği Başkanı Derviş Pasin ile Kore Animasyon ve Çizgi Film Yapımcıları Derneği Genel Direktörü Joong Hyuk Bang bir anlaşma imzalarlar. Pasin, Türkiye’de animasyon ve çizgi filmciler açısından önemli adım olduğunu belirterek, iki ülkenin ilişkilerinin temelini sanatla daha sağlamlaştıracağını, Güney Kore’nin animasyon ve çizgi film alanında dünyanın ileri ülkelerinden olduğunu, Türkiye’de çizgi film başlama tarihi Kore’den daha eski olup Kore gibi bir gelişimi olmadığını belirtmiştir (URL 41). Animasyon sektörü, Türkiye’de 2011 yılına kadar yeterli büyüme göstermemiştir. Nüfusunun üçte birini çocukların oluşturduğu Türkiye’de çizgi film yapımcıları Türkiye’de animasyon sektörünün gelişimini engelleyen durumları tespit edip biraraya gelerek Çizgi Film Yapımcıları Derneği’ni kurar. TRT dışında Türk TV kanallarındaki çizgi filmlerin yüzde 1’inin bile yerli olmadığını hatta 2-3 kanal dışındaki diğer kanallarda hiç yerli yapım çizgi film yayınlanmadığını vurgulayan Derneğin Yönetim Kurulu Başkanı Metin Kızmaz, sektörün gelişimi için yerli yapımcıları desteklemeyi hedeflemiştir (URL 42). Son dönem çalışmaları ile 2012 yılında kurulan Canlandırıcılar Derneği ve Anfiyap Derneği öne çıkmıştır. Canlandırıcılar Derneği sektöre yönelik festival ve yarışmalar düzenler. Animasyon ve oyun sektörlerine yeni yetenekler kazandırmayı amaçlayan Canlandırıcılar Yetenek Kampı gibi çalışmalar yapar. 2017 yılında kurulmuş olan Anfiyap Derneğinin katkıları ile İstanbul ve Ankara’da belirlenen pilot okullarda müfredat yeniden oluşturularak, sektördeki uzmanların da öğrencilere ders vereceği ve öğrencilerin sektör işletmelerinde uygulamaya yönelik beceri eğitimleri alabilecekleri Animasyon Lisesi projesi çalışmalarına başlanmıştır (Bebka, 2022: 14).

Türkiye’de son yıllarda kalkınma ajansları tarafından, sektörlere yönelik araştırma, analiz, faaliyet ve destekler artış göstermiştir. Animasyon alanında ilk çalışmaları başlatan kalkınma ajansı BEBKA (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı), Türkiye’nin 26 kalkınma ajansından birisidir. BEBKA, Türkiye’de animasyon sektörünün ulusal ve uluslararası tanınırlığını artırma ve Eskişehir’in Türkiye’nin animasyon merkezi olması amacıyla yaklaşık 7 yıldır birçok faaliyet yürütmektedir. 2015 yılında düzenlediği 1. Anadolu Animasyon Festivali’nin yanısıra, 2016 yılında 2. Anadolu Animasyon ve Dijital İşler Festivali ve 2017 yılında 3. Anadolu Animasyon ve Dijital İşler Festivali düzenlemiştir. BEBKA’nın, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Animasyon Bölümü bünyesinde kurulan Animasyon Ar-Ge Merkezi Projesi’ne 2014 yılında yaklaşık bir milyon TL mali desteği olmuştur. 2016 ve 2017 yılları Fransa’nın Annecy şehrindeki dünyanın en önemli uluslararası animasyon festivalinde “Anatolia Animation/Turkey-Eskişehir” konseptiyle Türkiye animasyon sektörünün tanıtımını yapmıştır (Bebka, 2022: 12).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Animasyon, hikâye anlatımından, görsel sanatlara kadar uzanan resim ve tiyatroya dair kapsamlı yapıyla eski geleneklerin bir parçasıdır. Animasyon, başlangıç serüveninden, tarihsel süreçlerdeki gelişim ivmelerine gelene dek çok eski ve köklü bir geçmişe sahip bir sanattır. Mağara duvarlarına, antik yunan

çömleğine çizilen resimler, heykeller, mısır mezarlarındaki çizimlerde görülen hareketi anlatma çabası, gölge kuklarda, optik oyuncaklarda, mekanik icatlar da kendini göstermiştir. Hareketi anlatmanın yollarının aranması esasında resim ve fotoğraftaki salt görüntüye dair resimsel estetiğin, hareketle gelişen estetiksel bir devamlılık isteğinden ileri geldiği düşünülebilir. Sinemanın icadıyla paralel gelişen buluşlar ve elle çizilen resimler bir anlamda hem sinemanın hem de animasyonun tarihsel sürecindeki kesişimini açığa çıkarmıştır. Düzenlenen yarışmalar, ulusal ve uluslararası festivallerde, (Oscar gibi) her yıl animasyon dâındaki filmlere ödül verilmesi animasyon sektörünün dünya çapında tanınırlığını arttırmıştır. Animasyon sektöründe en başarılı ülkelere bakıldığında ABD, Kanada, Avrupa ve Uzakdoğu ülkeleri Japonya, Kore adını animasyon film ve çizgi dizi sektörüne nitelikli manga ve animasyonlarıyla duyururken büyük ekonomik katkılar sağlamıştır.

Türkiye’de animasyonun tarihsel süreçleri içinde nasıl bir yol katettiğini açıklayan bu çalışmada, Alıcı’nın da belirttiği üzere Türkiye’de animasyon tarihsel yolculuğunda ana kaynakları mitoloji, folklor, tarih ve edebiyatla başlayan ilkelden moderne doğru giden bir değişim ve dönüşümden geçmiştir. Nasreddin Hoca ve Keloğlan’ın halka kolay ilişki kurması açısından seçilmesiyle başlayan süreç, alan keşfedildikçe 1960larda sosyalist devrim anlayışını konu eden politik filmlerle gelişim göstermiştir. Somut anlaşılır hikâyelerden yola çıkılırken en az ilişki kurulan alan felsefe olsa da, Alıcı’nın da ifade ettiği üzere felsefe alanında da 1970lerden itibaren filmler üretilmeye başlanmıştır (Alıcı, 2019: 108).

Türkiye animasyon tarihine öncülük eden karikatüristler, çizgi roman sanatçıları yapmış oldukları eserlerle animasyon tarihinin başlangıcından gelişimine katkı sağlamışlardır. Türkiye’de animasyon stüdyoları 1980lerle temelleri atılmış ve sonraki yıllarda gelişme göstermiştir. Üniversitede ise 1990larda animasyon eğitiminin temelleri atılmıştır. 2000lerden sonra animasyon eğitimi veren üniversitelerin sayısı gittikçe artmıştır. Uzun metrajlı animasyon film üretiminde ise Türkiye’nin 2009 yılından itibaren yapımlarını artırdığı dikkati çeker. Üniversitelerin animasyon bölümlerinin açılması, bu tarihsel sürecin önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2000ler sonrasında Türkiye’de animasyon film yapımının yükselişe geçtiğine, animasyon sektörünü büyüdüğüne, genişleyen sektörde animasyon alanında uzmanlara ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Türkiye’de son on yıllık dönemde yapılan yatırımlar ve çalışmalar, animasyon sektörüne ve film üretimine katkı sağlarken Türkiye animasyon sektörü geçmişe göre bugün daha nitelikli işgücü, deneyim ve bilgi birikimine sahip, gerek teknolojik üstünlük gerekse de maliyet açısından avantajlı konumdadır. Küresel pazarda önemli seviyeye gelmesini sağlayacak politika ve tedbirlerin alınmasının sonucu animasyon sektörünün altyapı olanakları ve insan kaynağı gelişme göstermiştir. (Bebka, 2018: 7).

Türkiye’de aynı sinema filmi gibi animasyon film yapmak isteyen sanatçılar ticari kaygılara sahiptir. Türkiye’de bugün animasyon film yapımcılarının çoğunluğunun alandan eğitilmiş ve sektörün kalkınmasına çaba gösteren temsilcilerden oluşması tarihsel süreçte de belirtildiği üzere bir artı iken, bu çaba çok yönlü destek gerektirmektedir. Sektör temsilcilerinin animasyon alanında akademisyenler kadar istekli olmasıyla, animasyon içeriğinde birçok istihdamın sağlanacağı, gelir getiren bir alan haline almaktadır. Türkiye son yıllarda ürettiği animasyon filmleriyle çizgisini ve standartlarını yükseltmiştir. Türkiye’de animasyon sektörünü yukarı taşıyan birçok başarılı yerli yapım animasyonlar olsa da Türkiye animasyon sektörünün dünya standartlarına ulaşabilmesi için, devlet desteğiyle birlikte nitelikli filmler üretmeye yönelik desteklerin artması, animasyon stüdyolarının çoğalması, animasyon filmin yapım öncesinden yapım sonrası tüm aşamalarında vizyon sahibi insanların desteklenmesi, animasyon sektörüne yönelik daha fazla istihdamın sağlanması, animasyon film yapımına teşvik edilmesi ve eğitim alanında başarılı akademisyenlerin yetişmesi gibi çok yönlü atılımlar yapılmalıdır. Animasyon denildiğinde sadece “animasyon filmi” düşünülmemelidir. Animasyon sektörü, modelleme, oyun sektörü, simülasyon, mimari alan, reklamlar, eğitim, tanıtım, video çekimi, inşaat, uçak, askeri ve uzay araştırmaları gibi birçok alanda Türkiye’ye kar getirebilecek potansiyele sahip ve Türkiye’nin ekonomik kalkınmasına hizmet eden alanlarla entegrasyon içinde olan bir sektördür.

KAYNAKÇA

- Adorno Theodor ve Horkheimer Max (2010). "Aydınlanmanın Diyalektiği". (Birinci Basım). Kabalcı Yayınevi.
- Alıcı Birgül (2019). "Türkiye'de Modernleşme ve Animasyon Sineması". (Birinci basım). Eğitim Yayınevi.
- Balaban, Yüksel ve Kutlu, Asuman (2016). "Isaac Kerlow'un Canlandırma Sanatı İçin Önerdiği Yeni İlkelerin İncelenmesi". L. Mercı (Ed.), Görsel İletişim Tasarımı ve Animasyon 354-369. Pegem Akademi
- Barrier, Michael (1999). "Hollywood Cartoons: American Animation In Its Golden Age". Oxford University Press Inc.
- BEBKA (2018). "Animasyon Sektörü Raporu 2018". Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), Eskişehir
- BEBKA (2022): "Animasyon Sektörü Raporu 2022". Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), Eskişehir
- Beckerman, Howard (2003). "Animation The Whole Story". Allworth Press, Kanada.
- Crafton, Donald (1990). "Emile Cohl, Caricature and Film". Princeton University Press
- Dedeal, Naci, Mehmet (2018). "Karakter Tasarımı". Epsilon
- Furniess, Maureen (2017). "Animation A New History of Animation", Thames & Hudson
- Hünerli, Selçuk (2005). "Canlandırma Sineması Üzerine". Es Yayınları.
- Hünerli, Selçuk (2002). Türkiye'de Animasyonun Gelişimi. Selçuk İletişim Dergisi, vol.2 no.3, Sayfa: 30-34. <https://doi.org/10.18094/si.79647>
- Kaba, Fethi (2012). "Türkiye'nin Animasyon ve Dijital Oyun Sektörü". Bilişim Dergisi, Sayfa: 92-99, Sayı: 147.
- Kaba, Fethi (2014). "Çizgi filmlerde Grafik İfade ve Konu Açısından Kültürel Etkiler: Türk çizgi film örnekleri". Selçuk İletişim, 2014, 8 (3): 163-181, 2014.
- Laybourne, Kit (1998). "The Animation Book". Three Rivers Press, New York.
- Onaran, Şerif, Alim (1994). "Türk sineması". (Cilt I). Kitle Yayınları, Birinci Basım
- Sito, Tom (2013). "Moving Innovation A History Of Computer Animation". The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, Massachusetts Institute of Technology.
- Terrence, Masson (2007). "CG 101: A Computer Graphics Industry Reference". Digital Fauxtography Inc.
- Thomas, Frank ve Johnston, Ollie. (1981). "The Illusion of Life: Disney Animation". Walt Disney Productions, NY
- Türün, Cemil (1989). "Türkiye'de canlandırma sinemasının bugünü ve geleceği". Ve Sinema dergisi Sayfa: 10-19 Sayı:7.
- URL-1: <https://handmadecinema.com/filmmaker/john-whitney/>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-2: [https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/first-fully-digital-feature-film#:~:text=The%20Rescuers%20Down%20Under%20\(USA,developed%20with%20Pixar%20\(USA\)](https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/first-fully-digital-feature-film#:~:text=The%20Rescuers%20Down%20Under%20(USA,developed%20with%20Pixar%20(USA).). Erişim: 15.02.2024.
- URL-3: <https://boxofficeturkiye.com/film/aslan-hurkus-kayip-elmas--2014925>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-4: <https://boxofficeturkiye.com/film/aslan-hurkus-gorevimiz-gokbey--2015856>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-5: <https://boxofficeturkiye.com/film/bulmaca-kulesi-dev-kusun-gizemi--2014788>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-6: <https://boxofficeturkiye.com/film/doru-macera-ormani--2014866>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-7: <https://boxofficeturkiye.com/film/efsane-takim-bilim-kahramanlari--2015134>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-8: <https://boxofficeturkiye.com/film/guzel-ask--2014956>. Erişim: 15.02.2024.

- URL-9: <https://boxofficeturkiye.com/film/hapsuu--2014789> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-10: <https://boxofficeturkiye.com/film/hizli-ayaklar-olimpiyat-yolunda--2015961> Erişim: 15.02.2024.
- URL-11: <https://boxofficeturkiye.com/film/istanbul-muhafizlari-yuzyilin-muhafizlari--2015080> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-12: <https://boxofficeturkiye.com/film/istanbul-muhafizlari-ab-i-hayat-cesmesi--2014373> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-13: <https://boxofficeturkiye.com/film/kaptan-pengu-ve-arkadaslari-mandalina-nin-gunlugu--2014874> Erişim: 15.02.2024
- URL-14: <https://boxofficeturkiye.com/film/karagoz-yar-bana-bir-eglence--2015992> Erişim: 15.02.2024.
- URL-15: <https://boxofficeturkiye.com/film/kaptan-pengu-ve-arkadaslari-2--2012315> Erişim: 15.02.2024.
- URL-16: <https://boxofficeturkiye.com/film/keloglan--2012943> Erişim: 15.02.2024.
- URL-17: <https://boxofficeturkiye.com/film/kral-sakir-korsanlar-diyari--2014857>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-18: <https://boxofficeturkiye.com/film/kral-sakir-oyun-zamani--2013728>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-19: <https://boxofficeturkiye.com/film/kuklali-kosk--2014590>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-20: <https://boxofficeturkiye.com/film/kuklali-kosk-2-orman-kasifi--2015508> Erişim: 15.02.2024.
- URL-21: <https://boxofficeturkiye.com/film/maceraci-yuzgeceler-buyuk-gosteri--2014912>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-22: <https://boxofficeturkiye.com/film/mutlu-oyuncak-dukkani--2015679> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-23: <https://boxofficeturkiye.com/film/nasreddin-hoca-zaman-yolcusu--2015875>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-24: <https://boxofficeturkiye.com/film/niloya--2015860> Erişim: 15.02.2024.
- URL-25: <https://boxofficeturkiye.com/film/oksuz-kiz--2016053> Erişim: 15.02.2024.
- URL-26: <https://boxofficeturkiye.com/film/rafadan-tayfa-dehliz-macerasi--2013324> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-27: <https://boxofficeturkiye.com/film/rafadan-tayfa-gobeklitepe--2014553> Erişim:15.02.2024.
- URL-28: <https://boxofficeturkiye.com/film/rafadan-tayfa-galaktik-tayfa--2015119> Erişim:15.02.2024.
- URL-29: <https://ankarasinemadernegi.org/wp-content/uploads/berlin-uzun-katalog-2015.pdf> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-30: <https://boxofficeturkiye.com/film/renkli-balik-yeni-dunyalari-kasifi--2014043> Erişim:15.02.2024.
- URL-31: <https://www.fiyab.org.tr/upload/duyurular/44673-2016-2destklenenuzunmetrajpdf.pdf> Erişim:15.02. 2024.
- URL-32: <https://boxofficeturkiye.com/film/tay--2015229>. Erişim: 25.05.2023.
- URL-33: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/05/20020521.htm>.Erişim: 26.03.2024.
- URL-34: <https://www.trthaber.com/trtden-haberler/trt-cocuk-12-yasinda-163.html>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-35: https://turkiyeninsesiradyosu.com/files/magazine_files/1516198539_Tu%CC%88rkc%CC%A7e%20web.pdf.Erişim: 26.03.2024
- URL-36 <https://sinema.ktb.gov.tr/TR-246679/animasyon-film-yapim-destegi.html> . Erişim: 15.02.2024.
- URL-37 <https://www.karikaturculerdernegi.com/karikaturculerimiz/selcuk-hunerli/> . Erişim: 2.04.2024
- URL-38 <https://aday.maltepe.edu.tr/akademik/bolum/20/cizgi-film-ve-animasyon>. Erişim: 15.02.2024.
- URL-39 <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=19073>.Erişim: 3.04.2024

URL-40: <https://www.bilisimdergisi.org.tr/s147/pdf/106-113.pdf> .Erişim: 02.04.2024.

URL-41: <https://www.posta.com.tr/bilim-teknoloji/turk-cizgi-film-yapimcileri-dernek-kurdu-81790> . Erişim: 15.02.2024.

URL-42: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cizgi-film-anlasmasi-izalandi-69108>. Erişim: 02.04.2024.

Zengineken, E. (2021). Mülakat.(17.12.2021).

EK 1

Emre Zengineken Mülakatının Deşifresi

Mülakat Tarihi 17.02.2021

-Animasyon film yönetmeni olarak filme ilk başladığınızda nasıl bir planlama yaparsınız? Projenizi oluştururken nelere dikkat edersiniz?

Emre Zengineken: Anlatmaya ve yorumlamaya değer iyi bir fikrim olduğundan emin olarak başlıyorum. Bu kısım oldukça sancılı oluyor çünkü öncelikle fikrimin ve bakış açımın yeterince heyecan verici olup olmadığını sorgulamaya çalışıyorum. Klişe mi, daha önce benzer bir fikir ele alındı mı, alındı ise hangi açıdan ele alındı vb. birçok soru ve araştırma ile başlıyorum. İkna olduğumda bu fikri nasıl bir karakter ile hayata geçirebileceğimi karakterin her yönü ile düşünüyorum. Kişilik özellikleri, sosyal çevresi, görünüşü üzerinde araştırmalar yapıp notlar alıyorum. Yaratılacak olan dünyanın kendine özgü kuralları var ise bunlar üzerinde bir karara varmam ve kuralları baştan koymam gerekiyor. Aksi halde tutarsızlıklar doğabiliyor. Örneğin filmin geçeceği dünyanın fizik kuralları, toplumsal yapısı, konuşulan dil vb tamamen kurgu ise, bu alanlara dair kuralları belirliyorum. Sonrasında bu karakter için “biçilmiş kaftan” olmasına çalıştığım bir olay örgüsü düşünüyorum. Yani olay örgüsü ve karakter birbiri için yaratılmış olmalı. Sinopsis aşamasından sonra hemen proje dosyası için ihtiyaç duyduğum tüm dökümanları oluşturmaya başlıyorum. Senaryo, mood board, concept board, character board ve storyboard.

-Film yapımında karşılaştığınız en önemli sorun ne oldu ve nasıl çözdünüz?

Emre Zengineken: Storyboard çizerken öngöremediğim birkaç ek plan çekmem gerekti. Planlamada ek sık var ise zaman ve kaynak kaybına neden olabiliyor. Benim öyküm bir paradoks içeriyordu ve limitsiz bir uygulama ortamı kullanarak, limitli bir animasyon çekme fikrinin animasyonun içeriğine göre filme nasıl değer katabileceğini sorguladığım bir teze hizmet etmesi gerekiyordu. Bu açılardan zaten anlatması karmaşık olan bir içeriği bir de limitli bir animasyon tarzı ile ortaya koymak zorlayıcı oldu. Ancak bu durum bir sonraki filmim için çok fazla deneyim edinmemi de sağladı.

-Filmin bütçesini nasıl planladınız?

Emre Zengineken: Filmin hemen hemen tüm evrelerini kendim üstlendim ve sadece seslendirme sanatçısı için bütçe ayırdım. Müzikleri kuzenim yazdı. Bütçe arayışına girmedim bu nedenle.

-Filmin çizim ve animasyon aşamalarında yardım aldınız mı?

Emre Zengineken: Herhangi bir yardım almadım. Pre prodüksiyondan post prodüksiyona olan sürecin tamamını kendim yürüttüm.

-Hangi çizim programlarını kullanıyorsunuz?

Emre Zengineken: Adobe Creative Cloud lisansım var yıllardır ve yıllık olarak satın alım yapıyor. Onun

haricinde 3d programlar için eğitimci lisansım vardı o dönem.

- Filmi ne kadar sürede tamamladınız?

Emre Zengineken: Filme başladığım tarih itibariyle 3.5 senede tamamladım ama tabi başka sorumluluklar ile birlikte eş zamanlı yürütmek zorunda olduğum için bu denli uzun sürdü.

- Film, festivalde gösterim olanağı buldu mu?

Emre Zengineken: Filmim toplamda 6 festivalde gösterildi. 1 tanesinde üçüncülük kazandı. Bazılarında finali bazılarında da gösterim seçkisine dahil edildi.

-Filmle ilgili ticari kaygularınız ve fon arayışlarınız oldu mu?

Emre Zengineken: Olmadı.

- Filmde kullandığınız materyaller özgün mü? Telif sorunuyla karşılaştınız mı?

Emre Zengineken: Tüm materyaller özgün, film için müzik de yazıldı dolayısıyla hiç bir telif sorunu yaşamadım.

-Filmi bitirdiğinizde her şey planladığınız gibi gitti mi?

Emre Zengineken: Herhangi bir ticari kaygım olmadığı için filmde maddi bir beklentim söz konusuydu değildi. Manevi olarak tatmin edici oldu. Umarım bir sonraki filmimi çekip daha çok manevi tatmin sağlayabilirim.

-Maltepe Üniversitesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü'nde akademisyensiniz ve filminiz festivalde ödüller aldı. Öğrencileriniz için güzel bir örnek teşkil ediyorsunuz. Türkiye'de animasyon film yönetmenin maddi getirisi var mı? Gelecek filme yatırım yapabilmek için bu filmde bir kazancınız oldu mu? Manevi kazançlardan da bahsedebiliriz.

Emre Zengineken: Hali hazırda akademisyen olarak profesyonel hayatıma devam etmekteyim. Maddi beklentim bu doğrultuda sektörel düzeyde değil. Ancak her şeyden önce bir filmi tüm aşamalarıyla ortaya çıkarabilmiş olmanın öncelikle öz güven, sonrasında da bilgi ve deneyim karşılığı çok yüksek. Filmin festivallerde gösterime girip ödül alması, filmin mesajının seyirci ya da jüri katında karşılık bulması anlamına geliyor. Bu işlerin yolunda gittiğinin önemli bir göstergesi. Edinilen bilgi ve deneyimin de öğrenciye dönüşü oluyor tabi ki. Bu da manevi tatminin bir parçası benim açımdan. Öğrenci tarafından sorulan soruların, bende cevaplarının olmasını sağlıyor ve bu da daha etkin bir eğitim verebilmemi sağlıyor. Filmi bitirdiğim tarihten şu ana kadar çok fazla eksiklik tespitinde bulundum ve kendime yatırım konusunda oldukça fazla zaman harcıyorum. Yeni bir film çekebilmeyi umuyorum ve kişisel olarak geliştirdiğim yetilerimi bu filme yansıtabilmeyi umuyorum.

-Türkiye'de animasyon film yapımcıları eğitimi kişilerden mi yoksa sektör temsilcilerinden mi oluşuyor?

Emre Zengineken: Her iki profilde de prodüktör olduğumu düşünüyorum. Akademik bir çalıştay yaptık yakında ve sektör temsilcilerinin animasyon alanında ne kadar istekli iyi niyetli alanı sahiplenen ve gelişim odaklı bir tavır içinde olduklarını bizzat gözlemlene fırsatı bulabildim. Bu anlamda umutluyum.

- Türkiye’de filmi özgür çekebildiniz mi? Sansür gibi herhangi bir kısıtlama oldu mu?

Emre Zengineken: Özgürce çekebildim, içerik olarak öznel bir meseleyi konu alıyor ve sansüre tabi tutulabilecek herhangi bir nokta bulunmuyor. Ama içerik olarak bu tip bir ihtiyacın doğabileceği bir film çekersem filme tam anlamıyla hizmet edecek şekilde filmde yer almasını sağlayacağımı düşünüyorum.

- Animasyon film ile sinema filmi yapımında, animasyon film yapımının artı ve eksileri nelerdir?

Emre Zengineken: Soruda kastedilen canlı aksiyon filmi ile animasyon arasındaki avantaj ve dezavantajları avantajlar ise, ortak noktaların olması ile birlikte ayrışan da çok fazla sürecin olduğunu söyleyebilirim. Animasyon görece çok daha uzun, zahmetli ve daha çok kaynağa ihtiyaç duyabilen bir üretim yöntemi. Çok fazla değişken olduğu için genelleme yapmak pek mümkün değil bana kalırsa ancak, bir fikri animatik olarak üretmeye gerek yok ise canlı aksiyon olarak çekmek bana kalırsa kaynak yönetimi zamanlama ve bütçe açısından daha avantajlı olabilir.

- Türkiye’de animasyon sektörü dünya ile rekabete edebilecek seviyede mi? Türkiye nasıl adımlar atarsa Dünyadaki animasyon sektörüyle arasındaki mesafeyi kapatabilir?

Emre Zengineken: Dünyadan kasıt eğer Disney/Pixar, Blue Sky, Dream Works ise oradaki endüstriyle baş etmek çok zor. Animasyon endüstrisinin kaynağı hem ticari hem de insan kaynağı olarak oldukça üst seviyede. Bu da animasyon eğitimine yapılan yatırımla doğru orantılı. Türkiye’de çok kaliteli işler yapılıyor ve alanında çok iyi yetişmiş insanlar olmakla birlikte endüstri için ihtiyaç duyulan maddi kaynak ve insan kaynağı açısından kıyaslama yapmak çok doğru olmaz bana kalırsa. Yine de Kötü Kedi Şerafettin ile yakalanan kalite standardı, potansiyelin yüksek olduğunun göstergesi.

- Verdiğiniz önemli bilgiler için teşekkür ederim.

KOLEKTİFİN ÖTESİNDE: BİREYSEL DENEYİMLER VE KÜRESEL PERSPEKTİFLER ÜZERİNDEN DURKHEIM'IN TOPLUMSAL GERÇEKLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Beyond the Collective: Reimagining Durkheim's Social Facts through Individual Experiences and Global Perspectives

Reha Atakan ÇETİN¹

Öz

Bu makale, Emile Durkheim'in toplumsal gerçeklikler kavramını analiz ederek, bunların kolektif doğasını ve bireyler üzerindeki zorlayıcı etkisini vurgulamakta ve ardından sosyal inşacılık perspektifinden güncellenmiş bir eleştiri sunmaktadır. Durkheim'in esas olarak "Sosyolojik Yöntem Kuralları" adlı eserinde sunduğu çalışma, toplumsal gerçekliklerin bireylerden bağımsız ve onlara güçlü olan varlıklar olduğunu ve toplumun düzenini bunların sürdürdüğünü varsayar. Ne var ki, bu analiz, bireylerin birbirini etkileyen subjektif deneyimlerinin, anlamlarının ve anlayışlarının, bireysel düzeyde kolektif modelin üretim sürecinde dahil edilmesini savunmaktadır. Durkheim'in Avrupa-merkezciliğinin sınırlılıklarını göstermektedir; dışsallık, zorlayıcılık ve genellik üzerinde odaklanırken, Batı dışı dünyada mevcut olan deneyim farklılıklarını görmezden gelmektedir. Makale, Küresel Kuzey ve Güney'den bireysel deneyimlerin karmaşıklığını kabul eden ve daha geniş ve kapsayıcı bir genelleme elde etmeyi amaçlayan toplumsal gerçekliklere yönelik yorumlayıcı bir yaklaşım önermektedir. Fenomenolojik yönlerin dahil edilmesi ve dekolonizasyonun gerekliliği aracılığıyla, makale, subjektif deneyimleri ve çeşitli bakış açılarını dikkate alarak Durkheim'in şemasını geliştirmeye çalışmaktadır, bu da toplumsal gerçekliklerin daha kapsamlı ve duyarlı bir şekilde anlaşılmasına yol açacaktır. Bu yaklaşım, bu nedenle, sadece Durkheim'a bir saygı değil, aynı zamanda bireysel deneyimlere ve kolektif anlayışta küresel perspektiflere dikkat ederek toplumsal gerçekliklerin sosyolojik analizini geliştiren bir araçtır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Gerçeklikler, Durkheim, Sosyal İnşacılık, Dekolonizasyon, Fenomenoloji*

Abstract

The present article analyzes Emile Durkheim's concept of social facts, emphasizing their collective nature and the coercive influence they exert on individuals, and then offers an updated criticism from the social constructivist perspective. Durkheim's work, mainly presented in "The Rules of Sociological Method", presumes that social facts are entities external to and powerful over individuals and they are the ones who maintain the society's order. Nevertheless, this analysis is in favor of including subjective experiences, meanings and understandings of individuals that influence each other in the process of collective model reproduction at the individual level. It shows the limitations of Durkheim's Eurocentrism, in which he seems to be focusing on externality, coerciveness, and generality, while he ignores the differences in experience that exist in the non-Western world. The paper suggests an interpretive approach to social facts which acknowledges the complexity of individual experiences from the North and the South, in order to achieve a broader and more inclusive generalization. Through the inclusion of phenomenological aspects and the necessity of decolonization, the paper is trying to develop Durkheim's scheme to take into account subjective experiences and diverse viewpoints which will result in a more comprehensive and sensitive comprehension of social facts. This approach, therefore, is not only an honor to Durkheim but also a tool

¹Öğretim Elemanı, Florida Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, rctin@ufl.edu/ ORCID: 0000-0002-8253-844X

that enhances sociological analysis of social facts by paying attention to individual experiences and global perspectives in the collective understanding.

Keywords: *Social Facts, Durkheim, Social Constructivism, Decolonization, Phenomenology*

1. Introduction

Locating the concept of social facts at the center of his analysis, Emile Durkheim argues that the study of social sciences should never be reduced to the individuals. Instead, recognizing the collective nature of the social phenomena, he underlines that a sociologist should consider the externality and coercivity of social facts over the individuals. With this conceptualization, Durkheim reformulates the positivist notions of Auguste Comte and brings a new perspective to the classical sociological theories in which a science of social facts is suggested over the study of individuals. Considering this, this paper delves into the discussion of the Durkheimian concept of social facts and provides an up-to-date critique of it from a more interpretive/social constructivist perspective.

The paper argues that while the study of social facts provides valid and useful ways to perceive social phenomena with a more universalist understanding, there is a necessity to go beyond the early conceptualization of social facts and to include subjective experiences, meanings, understandings, and knowledge at the individual level since the individual level provides a reproduction of the collective model. It further argues that Durkheimian theorization of social facts is highly Eurocentric in the sense that the current emphasis on social facts -- with the notions of externality, coerciveness, and generality -- ignores the diverse experiences and incidents taking place in the non-Western world. Therefore, it suggests a more interpretive perspective of 'social facts' by acknowledging the diversity and multiplicity of individual experiences, interactions, and events both in the Global North and South while also recognizing the necessity to make useful and valid generalizations. In that sense, it suggests an alternative version of studying social facts within the framework of Durkheim by bringing the multiplicity of subjective experiences into the analysis with a broader aim of making connections and generalizations.

As a theoretical analysis, this paper consists of the following sections. In the first section, I will outline and discuss the major content regarding Durkheim's conceptualization of social facts. In doing so, I will provide a closer insight into his book, *The Rules of Sociological Method* which will be the main source to be used for conducting a theoretical analysis and critique throughout the paper. In this first part, the brief discussion will be mainly devoted to Durkheimian theorization of social facts as "things", as well as his arguments on the association between the individual and collective entities.

This part will be followed by a more analytical section in which I will provide my main criticisms on the issue. Criticisms will include the above mentioned counter arguments, including the necessity to consider the individual experiences, meanings, and understandings at the individual level in the process of reaching those social realities, in addition to the incorporation of a more social constructivist/interpretivist perspective that addresses the neglected dimensions of social realities that exist in the Global South. As I argue, the existing theoretical framework of Durkheim on social facts can be updated by taking both of these steps into consideration, rather than purely rejecting his conceptualizations. For this process, it would be necessary to highlight the importance

of the individual experiences and connect them within a larger social context while also addressing the commonalities and patterns at the collective level. Only with the inclusion of individual, subjective, and multiple experiences in both Global North and South into the collective ways of knowing, I argue, it would be possible to study social facts in a more socially comprehensive and sensitive manner. These arguments will be analyzed in more detail in the following sections.

2.1. Durkheim and Theorization of Social Facts

In his book, *Rules of Sociological Method*, Emile Durkheim outlines the philosophical and epistemological foundations of sociology (Durkheim, 1895 ctd. in Calhoun et al., 2007). In so doing, he locates the study of social facts at the center of his theorizations while arguing that social facts should be examined as “things.” Social facts, for Durkheim, are “any way of acting, fixed or not, capable of exerting over the individual an external constraint... which is general over the whole of a given society whilst having an existence of its own, independent of its individual manifestation.” (Durkheim, 1895, p.147 ctd. in Calhoun et al., 2007). In terms of the features, social facts have the aspects of externality and coerciveness. Externality refers to the existence of these social facts independent of human observation and perception where it is accepted that they exist in a world of their own regardless of the individuals. Cohesiveness, on the other hand, refers to the experience of power that makes the society act, think, and feel in certain ways determined by such social facts. This understanding and conceptualization of the social facts with coercive power involves the collective procedure at the social level that transcends the individual and provides particular social order through laws, regulations, customs, and obligations. At this point, it is important to highlight that people decide to be bound by particular social facts based on rational and conscious mind.

Durkheim suggests that social facts are consisted of certain tendencies, beliefs, and practices taken collectively by a group of people and further argues that such a duality between the collective entity and individual manifestations provide “a tangible form peculiar to them and constitute a reality *sui generis* vastly distinct from the individual facts which manifest that reality” (Durkheim, 1895, p. 144, ctd. in Calhoun et al., 2007). With this, he addresses the state of dissociation in which there appears an argument that social facts can never be reduced to the individual phenomena as this would be a reductionist way of studying society. Such an understanding of Durkheim, however, also recognizes the varying degrees of distinctiveness between the collective/social phenomena and the individual manifestations based on particular cases. In line with this, he further adds that such distinctiveness and dissociation of the collective mind and individual may not be readily observable immediately. But through certain methodologies, such as statistics, it is claimed that it would be possible to make social scientific analysis at the collective level.

For Durkheim, there are five main rules to conduct a sociological scientific study around social facts. These include empirically observing social facts, distinguishing between normal and pathological social facts, rules for classifying societies, rules for the explanation of social facts, as well as rules for testing sociological explanations. As one of the representatives of positivist philosophy, Durkheim also underlines the importance of experimental methods that are seen as essential to study the social facts by highlighting the causal associations. At this point, however, he also distinguishes the field of sociology from psychology by bringing the scholarly attention from the individuals to the collective phenomena. In comparing the disciplines, Durkheim emphasizes the idea and study of collectiveness rather than individual level analysis. In that regard, his conceptualization deviates significantly from psychology in prioritizing the analysis of collective social phenomena, instead of individual focus.

2.2. The Association Between the Individual and Society

With regards to the conceptualization of association between individual entities and collectivities, more can be elaborated in his scholarly discussion of social facts. Durkheim's main argument, in this matter, is that the whole is greater than its parts. To be more specific, he uses an analogue of biology and states that there are different parts of molecules that constitute the living cell, however, it is the connection between the individual molecules which produces life (Durkheim, 1895 ctd. in Calhoun et al., 2007). Connecting this biological analogy to human nature, Durkheim highlights the association of human beings that creates a new kind of social reality or fact (Durkheim, 1895 ctd. in Calhoun et al., 2007). Accordingly, his view is that it is the facts of that association, rather than the essential, or particular nature, of the individual elements in which the adequate explanation of the social reality can be discovered.

In line with this discussion on the association between the individual and collective entities, it can be argued that Durkheim establishes his own conceptualizations of collectivity – which is above the individual level – based on social facts. Such conceptualization differs from other classical theorists, including Hobbes (Hobbes and Missner, 2016), Rousseau (1762 ctd. in Calhoun et al., 2007), and Spencer (1967). First, both Hobbes and Rousseau view the society as an artificial entity which is a product of a social contract that constrains individual behavior and manifestations. According to these theorists, individuals, as the natural forms, get together and establish an artificial society through a social contract with the objective of benefitting from the collective advantages such as the provision of food and security. On the other hand, for Spencer, the society is theorized as a natural entity, rather than being artificial, since such a social collective formation involves the individual, humanistic expressions and tendencies that prevails at the social level (Spencer, 1969). From Spencer's perspective, therefore, society is seen as a continuation of individual tendencies and manifestations that have their reflections within the collective sphere (Spencer, 1969).

Durkheimian perspective involves the aspects of both sides mentioned above. In theorizing social facts, Durkheim sees constraint as an essential element of social facts, and therefore agrees with Hobbes and Rousseau. However, he also views society as something natural—with the argued associations and connections between the individual and collectivities. In that regard, one can say that he also agrees with Spencer in his view of the formation of the society. What is different for Durkheim is the following: It is actually because of this constraint of the social level—which as a consequence of its natural superior position—that erases the necessity to utilize social contract to control and regulate the individual members of the society. In the Durkheimian sense, instead of such social contract, social realities have the coercive power over the individual to sustain order and regularity in the form of physical, moral, and intellectual.

3. Critique

3.1. Incorporating Subjectivities

Durkheimian conceptualization of social facts and the argued association between the individual and collective manifestations at the social level provide useful and practical ways to understand and study the social phenomenon. Such conceptualization reveals two different ways of theorizing the interconnection between the individual and social level. Indeed, on one hand, there appears to be a dissociation between the individual and collective mind in the sense that the social reality is *sui generis*, and, in a sense, in a peculiar form different than individual level. In that regard, Durkheim emphasizes the distinctiveness of the social facts as “things” to be studied in a different way than the study of individuals. With the use of rationality and collective conscience, indivi-

duals come together and constitute a level of reality at the social level, which is distinct from the individual forms of reality. On the other hand, by using the analogy of biology, he also underlines the existence of an association, but only with the factual features of the association itself, rather than the particular individual realities in constituting the collective manifestations and realities. At the end, for Durkheim, it can be said that there is both association and dissociation between the individuals and social realities.

While this view has valid and relevant points for the study of social phenomena at the collective level, I argue that there is a need to go beyond the current theorization and incorporate additional theoretical dimensions into the Durkheimian perspective of social facts. I suggest that these additional dimensions could include the recognition and utilization of multiple realities at the individual level. In that sense, with the view that individual level provides a reproduction of the collective level; subjective experiences, meanings, understandings, and narratives would have the scholarly potential to contribute to the development and maintenance of broader realities at the social level. This does not mean to suggest that Durkheimian conceptualization should be completely abolished. On the contrary, I acknowledge that his theory is valid and relevant with its emphasis on the need for universal knowledge production. However, in this process of universalizing the knowledge, a researcher analyzing social phenomena should not ignore the individual level of knowledge as they do matter in contributing to the universal knowledge production.

At this point, I suggest incorporating the main aspects of phenomenology into the Durkheimian theorization of social facts. In other words, following the main arguments of Edmund Husserl and Alfred Schutz, I offer a relatively fresh and up-to-date perspective to the study of social facts without leaving the major framework of Durkheimian framework. This means that, with the overall objective of bringing the multiplicity of subjective experiences into the sociological analysis to make connections and generalizations, there is a necessity to recognize the individual level realities and experiences (Rojcewicz and Schuwer, 1989; Schutz, 1969).

These experiences can be both internal and external that are perceived and realized at the individual level (Gattone, 2021). Such an alternative view would prioritize the subjective perceptions and meanings from different standpoints highlighting the necessity of “learning more about the appearances of the social world as understood from the standpoint of those doing the perceiving” (Gattone, 2021, p.5). The recognition of different and multiple standpoints would not contradict with the Durkheimian understanding of studying social facts. In contrast, when it is classified and organized in a consistent and scientific manner through certain sociological methods, I argue that these multiple experiences with different meanings and understandings would contribute to the process of universalizing knowledge.

The above mentioned argument can be further clarified by an example. For instance, the majority of empirical studies focusing on immigration issues in the United States conduct empirical analysis on the immigrant populations by utilizing the nation-wide survey data such as American National Election Studies (ANES) or General Social Survey (GSS). These studies, from a Durkheimian perspective, reflect on the social realities at the collective level by making inferences and generalizations based on these large N studies. However, in addition to the fact that many immigrants are excluded from the data collection processes because of their immigrant/non-citizen status, there emerges a problem of neglecting the diversity of perceptions and experiences at the individual level. By studying these populations only at the collective level, these studies unfortunately ignore the diversity and heterogeneity of these marginalized groups. From a more up-to-date perspective that I suggested above, instead of a pure statistical analysis that oversees the issues of immigration at the broader level, a more comprehensive and precise analysis can be made by addressing the

multiplicity of experiences from different social identities.

This would not mean that such analysis would diminish the generalizability of the research. On the contrary, when conducted with a reliable and representative sample, it would have the scholarly potential to contribute to the universal knowledge production on the most pressing issues of immigrants and refugees. Such an alternative study that scientifically classifies and highlights the existing associations, relations, and connections between these multiple and subjective experiences would be beneficial to the process of knowledge production and validation at the collective level. Thus, I argue that a new perspective—which brings the perspectives of phenomenology and Durkheim’s understanding of social facts—would be possible and plausible in the process of searching for universal and generalizable knowledge.

3.2. Decolonizing Durkheim

Along with the call for the addition of individual-level subjective realities to the study of social facts in the Durkheimian framework, another crucial element is to question the Eurocentric bias in the conceptualizations that already exist. While Durkheim’s focus on externalization, coercion, and generality offers crucial insights, it does not address the intricacies of subjective knowledge production common in non-Western contexts. Notably, the decolonization of the Durkheimian thought becomes imminent through the adoption of an interpretive approach in the Global South.

Expanding on the arguments of W.E.B. Du Bois (Zuckerman, 2004), the suggestion would include the necessity to consider and reflect on the existing inequalities at the intersections of race, ethnicity, gender, and other social identities. At this point, the Durkheimian view appears incomplete as it fails to take into account the serious inequalities that exist not only in the Global South but also in the Global North. Through incorporation of a decolonizing viewpoint while analyzing Durkheimian theory, one shall build an inclusive framework for universal knowledge construction (Go, 2017).

At the core of this decolonization movement is the acknowledgment of different social realities from distinct social standpoints. This involves recognizing the lived realities and the viewpoints of the marginalized groups as well as laying bare the colonial legacies that are responsible for the structure of power and domination (Hunt and Holmes, 2015; Darder, 2018)). Through the utilization of narratives and experiences of those who have been previously silenced, one can understand the depths of social issues and work towards a more equitable sociological worldview.

In addition, the decolonization of the Durkheimian view, requires reconsideration of methods and epistemologies in social research. Traditional Western approaches to research are often characterized by the emphasis on objectivity and quantitative analysis and therefore ignore the qualitative information that is generated by indigenous and non-Western knowledge systems. Decolonial methods of research would thus include the consideration of a wider spectrum of research tools that are responsive to local settings and contexts and which also require a variety of ways of knowing and validating knowledge. Additionally, the process of decolonizing Durkheimian thought must include a critical exploration of the power relations that underpin knowledge production and circulation (Sonn, 2009; Schiwy, 2007). This entails undermining the supremacy of Western academic institutions and creating a platform for collaboration with scholars and communities from the Global South (Richards, 2014).

To conclude, decolonizing the Durkheimian perspective means recognizing how Eurocentric viewpoints permeate existing conceptions and ensuring the lived experiences and voices of the marginalized are at the center. Through adhering to a more interpretive standpoint, reevaluating

the research methodologies and fighting power structures in knowledge building, one can lay the ground for an all-encompassing and equitable sociological basis that captures the complexity of social life around the world. Inclusion and recognition of inequalities while studying social facts would contribute to the overall process of decolonization in the Durkheimian sense.

Discussion and Conclusion

This research reconsiders Durkheim's understanding of social facts, highlighting their coercive nature and collectivity, and proposes a new critical approach based on social constructivism. Durkheim's work, which implies that social facts are external forces that are in charge of the social order, is both praised for its fundamental role and criticized for its limitations. This paper proposes that the subjective experiences, meanings, and understandings of individuals, which is one of the levels where the collective model is reproduced, should be considered as well. Through the integration of phenomenological notions and an emphasis on decolonization, this analysis will expand Durkheim's framework, including subjective experiences and multifaceted perspectives into the understanding of social facts beyond sociological perspective.

Durkheim's legacy is still hugely prevalent in the social sciences as his theory is a valuable contribution to the understanding of the dynamics between individual actions and social structures. While the above may be true, this paper argues that a different viewpoint is also needed. One which incorporates the personal and individual lived experience as well as Durkheim's positivist focus on collective social realities. This approach does not aim at replacing Durkheimian principles but at extending them by paying attention to his aspiration to achieve a general and universal knowledge without downplaying the role that individual experiences play in it. Through the application of scientific methodologies that categorize and classify these experiences, the article proposes a way of elaboration of universal knowledge production which results in a more comprehensive Durkheimian social facts.

To this end, the significance of decolonization is also underscored, urging for a more comprehensive approach that captures the intersecting inequalities and power structures that hold sway in the Global North and South. This means that social phenomena should be reconsidered in a way that acknowledges the numerous individual realities shaped by a multitude of identities and experiences. This decolonizing approach does not only challenge the Eurocentric nature of Durkheim's formulations, but also attempts to bring other social realities into the discipline of sociology.

This paper, in summary, presents an alternative perspective on the social facts proposed by Durkheim, one that takes into account the individualized experiences together with the global inequalities. Such a new framework proposes a more comprehensive and inclusive standpoint on how social phenomena are understood, which not only uses and develops Durkheim's theoretical works but also applies them to the current socio-cultural environment. Through the inclusion of individual subjectivities and the advancement of a decolonial approach, this method creates a more complete and universal understanding of social facts, which contributes to a more equitable and informed practice of sociology.

References

- Darder, Antonia (2018). "Decolonizing Interpretive Research: Subaltern Sensibilities and the Politics of Voice". *Qualitative Research Journal*, 18(2): 94-104.
- Du Bois, W.E.B. (2007). "The Souls of Black Folk." In *Classical Sociological Theory*, 3rd ed., Ed. Calhoun. Blackwell Publishing, 323–329.
- Durkheim, E. (2007). "The Rules of Sociological Method." In *Classical Sociological Theory*, 3rd ed., Ed. Calhoun. Blackwell Publishing, 139–158.
- Gattoone, Charles. (2021). "Overview of Phenomenology – Edmund Husserl and Alfred Schutz"
- Go, Julian. (2017). "Decolonizing sociology: Epistemic inequality and sociological thought" *Social Problems*, 64(2): 194-199.
- Hobbes, Thomas, and Marshall Missner (2016). *Thomas Hobbes: Leviathan*. Longman library of primary sources in philosophy. Routledge.
- Hunt, Sarah, and Cindy Holmes (2015). "Everyday Decolonization: Living a Decolonizing Queer Politics." *Journal of Lesbian Studies*, 19(2): 154-172.
- Richards, Patricia (2014). "Decolonizing Globalization Studies." *The Global South*, 8(2): 139-154.
- Rojcewicz, Richard., & Schuwer, André. (1989). *Introduction to Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy, by Edmund Husserl*: Kluwer Academic Publishers.
- Rousseau, J.J. (2007). *Of the Social Contract*. In *Classical Sociological Theory*, 3rd ed., Ed. Calhoun. Blackwell Publishing, 28–39.
- Schiwy, Freya (2007). "Decolonization and the Question of Subjectivity: Gender, Race, and Binary Thinking." *Cultural Studies*, 21(2-3): 271-294.
- Schutz, Alfred (1962). "Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action." In *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, Dordrecht: Springer Netherlands, 3-47
- Sonn, Christopher C. (2009). "Decolonization, Ethics and the Challenges of Researching Across Cultural Boundaries." In *International Community Psychology: Shared Agendas in Diversity*, 130-150.
- Spencer, Herbert. (1969). *Principles of Sociology*. Hamden, Connt: Archon Books.
- Zuckerman, Phil (2004). *The Social Theory of W.E.B. Du Bois*. Sage Publications.

LİZBON ANTLAŞMASINA KADAR AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ANAYASA TARTIŞMALARI

Constitutional Debates In The European Union Until The Lisbon Treaty

Delil YÜKSEKDAĞ¹

Öz

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin anayasallaşma sürecini ele almakta ve Lizbon Antlaşması'na kadar olan dönemi kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Avrupa'da birlik oluşturma düşüncesi tarih boyunca birçok bilim insanı ve düşünür tarafından ilgi çekmiş, özellikle iki dünya savaşı sonrasında bu fikirler somut adımlara dönüşmüştür. Paris ve Roma Antlaşmaları ile başlayan süreç, Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları ile devam etmiş ve sonunda Lizbon Antlaşması ile yeni bir yapılanma sürecine girilmiştir. Çalışma, bu sürecin siyasi ve hukuki boyutlarını, özellikle anayasa taslağı sürecinde yaşanan başarısız referandumlar üzerinden tartışmakta ve AB'nin hukuki ve siyasi yapılanmasını derinlemesine incelemektedir. Ayrıca, faydacı anayasa modeli gibi alternatif yaklaşımlar sunarak, AB'nin daha pragmatik ve esnek bir yapıya kavuşmasını teşvik eden önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Anayasa, Avrupa Birliği, Anayasa Taslağı, Lizbon Antlaşması, Anayasa Tartışmaları.*

Abstract

This study examines the constitutionalization process of the European Union, extensively covering the period up to the Lisbon Treaty. The concept of forming a union in Europe has been of interest to many scientists and philosophers throughout history, especially turning into concrete steps after the two world wars. Beginning with the Paris and Rome Treaties, the process continued with the Maastricht, Amsterdam, and Nice Treaties, and finally entered a new structuring phase with the Lisbon Treaty. The paper discusses the political and legal dimensions of this process, particularly through the unsuccessful referendums during the constitutional draft process, and deeply analyzes the legal and political structuring of the EU. Additionally, it presents alternative approaches, such as the utilitarian constitution model, proposing suggestions that encourage the EU to adopt a more pragmatic and flexible structure.

Keywords: *Constitution, European Union, Constitution Draft, Lisbon Treaty, Constitutional Debates.*

Giriş

Avrupa' da bir birliğin oluşturulması fikri kimi yazarlarca 14. yüzyıllara dayandırılrsa da Birlik fikirleri istenmeyen sonuçları olan iki dünya savaşı ardından gerçekleşebilmiştir. Bu dönemde savaşların bir daha yaşanmaması adına birçok uluslararası kuruluşların ortaya çıktığı görülmüştür. İnsan hakları temelli sözleşme ve Birleşmiş Milletler bu konuda adım atılmış önemli faaliyetlerdir.

¹Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, delilyuksekdag@belele.edu.tr/ ORCID: 0009-0000-3687-2984.

Savaşın kaçınılmaz bir diğer sonucu ise yaşanan ekonomik krizler olmuştur. 1951 Paris ve 1957 Roma Antlaşmalarıyla birlikte Avrupa'da ekonomi temelli olan Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı kurulmuştur. Böylece 19. yüzyıla kadar süren Almanya-Fransa arasındaki kömür-çelik gerilimleri sona ererek Avrupa'da yeni bir dönemin başladığı döneme gidilmiştir. Uluslararası kuruluşların hem Almanya-Fransa arasındaki anlaşmazlıkların hem de diğer Avrupa ülkeleri arasındaki meselelerin çatışma olmadan çözülmesi Avrupa tarihindeki kanlı çatışmaların olduğu tarihin yeni bir boyut kazandırmıştır.

Günümüz Avrupa Birliği'ni oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomi Topluluğu ekonomik açıdan bir birliğin oluşmasına ve bugün aday ülkeler açısından cazibe merkezi olmasıyla 27 üyeli konfederasyon halini almıştır. Ancak birliğin siyasi bütünleşmesi bugün hala tartışılan konuların başında gelmiştir. Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve derinleşmesi, zamanla üye ülkelerin egemenlik haklarının yeni bir yapı içerisinde paylaşılmasını gerektirmiştir. Bu süreç, özellikle Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları ile birlikte AB'nin kurumsal yapısının sürekli bir evrim içinde olduğunu göstermiştir. Ancak bu evrimin en belirgin adımı, 2000'li yılların başında başlayan ve Lizbon Antlaşması'yla bir noktaya varan anayasal süreç olmuştur. Siyasi ve hukuki bir bütünleşme çerçevesinde anayasa denemesi yapılmak istense de gerçekleşmemiştir.

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin anayasallaşma sürecini, bu sürecin başlangıç noktalarını, temel dönemeçlerini ve karşılaşılan zorlukları, özellikle anayasa taslağı sürecinde yaşanan başarısız referandumlar üzerinden ele alarak, AB'nin hukuki ve siyasi yapılanmasını derinlemesine incelemeyi amaçlayarak alternatif bir yaklaşım sunmayı amaçlamıştır. Bu amaçla faydacı anayasa modelinin, AB'nin daha pragmatik ve esnek bir yapıya kavuşmasını teşvik edecek, üye devletlerin çıkarlarını maksimize etmeye yönelik bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Bu model, AB'nin sürekli değişen dinamiklerine ve üye ülkeler arasındaki çeşitli ihtiyaç ve önceliklere uyum sağlamak amacıyla, daha işlevsel ve adaptif bir hukuki yapı önermektedir.

Anayasa birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Konudan sapmamak için tüm tanımlara değinmemek gerekmektedir. Ancak uluslararası yapıların anayasal formlara uyum sağlama yeteneğini açıklamak için belirli bazı anayasa tanımlarına odaklanmak gerekmektedir. Genel olarak, anayasa denildiğinde, bir devletin kuruluşu, organizasyonu, iktidarın değişimi ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesini sağlayan kuralların tümü akla gelmektedir. Bu tanıma dayanarak, devlet kavramı içinde AB'yi bütün bir devlet olarak düşünmek, onu hangi anayasal kalıplara uygun hale getirebileceğimizi düşünmemizi gerektirir. Bu da, çalışmanın gerçek amacı olan Birlik içinde devlet yapısına dair anayasa tartışmalarının önünü kapatır.

Anayasa, Kemal Gözler (2008: 11) tarafından temel kanun veya yasaların çekirdeği olarak tanımlanır. Gözler aynı zamanda anayasanın maddi ve şekli yönlerini de açıklar. Maddi anlamda, anayasa devletin temel yapılarının oluşumunu ve işleyişini düzenleyen hukuk kuralları toplamı olarak görülür. Şekli açıdan ise, anayasa normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alır ve yasalardan daha zor değiştirilen kurallar toplamıdır (Gözler, 2008: 12).

Anayasalar hakkında yapılan çeşitli tanımlar arasından tek bir tanımlı seçmek ve onu mutlak doğru olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü yapılan tanımların çoğu, anayasaların önemli bir özelliğine vurgu yapmak amacıyla yapılmıştır ve bu nedenle tek bir tanımın tüm anayasaları kapsayıcı nitelikte olması beklenemez. Bu bağlamda, anayasayı pek çok farklı şekilde tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, genel anayasa tanımlarından ziyade, uluslararası bir yapıya sahip olan

bir kurumun anayasal zeminini tartışmak ve bu çerçevede anayasa tanımlarını ele almak daha uygun olacaktır. Bu kapsamda, faydacı ve kazuistik anayasa tanımlamalarından yola çıkarak, Birlik için uygun bir anayasa tanımı ve taslağı oluşturulabilir.

Faydacı anayasa, herhangi bir ideolojik amaç gütmeyen ve tarafsız bir karaktere sahip olan anayasal bir yaklaşımı tanımlar. Bu tür anayasalar, siyasi yaşamı ve devletin işleyişini yönetmeye odaklanır, ideolojik bir hedefe hizmet etmezler. Faydacı anayasalar, tüm politik görüşler için eşit bir rekabet alanı yaratmayı hedefler ve bu yüzden genellikle çerçeve anayasa olarak da adlandırılır. Toplum mühendisliği yapmaktan kaçınırlar, bu sebeple geniş kapsamlı ve detaylı düzenlemelerden ziyade genellikle daha özlü bir yapıya sahiptirler (Erdoğan, 2015: 67). Bu kapsamda, Faydacı Anayasa aynı zamanda Çerçeve Anayasa veya Düzenleyici Anayasa olarak da bilinir; bu anayasalar, kesin uyuşmazlıklar karşısında doğrudan çözümler sunmak yerine, çözüm odaklı bir kurumsal çerçeve oluşturmayı önerir. Bu tür anayasalar, oluşan belirsizliklerin yasama ve yargı organları tarafından ele alınıp çözülmesini temel alır ve kurumsal düzenlemeler yaparak genel ilkeleri belirlemeyi amaçlar. Bununla birlikte, bu düzenlemeler esnasında belirsizliklerin tamamen kontrolsüz bırakılmaması, geçici ve özgül sorunların çözümüne yönelik anayasal düzenlemelerin de dikkatlice ele alınması gerekir (Atar, 2012: 4).

Kısaca Avrupa Birliği'ne Giden Tarihsel Süreç

Avrupa kıtasında birlik oluşturma düşüncesi, tarih boyunca birçok bilim insanı, tarihçi, hukukçu, siyasetçi ve filozofun ilgisini çekmiştir. Bu konsept, 14. yüzyıldan itibaren oldukça ilgi çekici bulunmuş ve bu fikir üzerine yoğun bir şekilde düşünülmüştür. İlginçtir ki, bazı kaynaklar Avrupa'nın birleşme fikrinin kökenlerini 1306 yılında Pierre Dubois tarafından yazılan çalışmalara dayandırırken, diğerleri bu fikrin Rousseau ve Kant gibi filozofların eserlerinde şekillendiğini öne sürmüşlerdir. 19. yüzyıl boyunca, Sully, Saint Simon, Penn, Leibniz, Saint-Pierre ve Bluntschli gibi düşünürler Avrupa Birliği'nin önemi ve gerekliliği üzerine düşüncelerini belirtmişlerdir (Tekinalp, 2000: 3-4).

Başlangıçta 20. yüzyılın başlarına kadar daha soyut düşüncelerin hakim olduğu Avrupa birleşme çabaları, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında somut adımlarla hız kazanmıştır. Avustralyalı Kont Coudenhove Kalergi, 1923 yılında Pan-Avrupa Hareketi'ni başlatarak bu sürece önemli bir ivme kazandırmıştır. Kalergi, 1848'de İsviçre'nin birliğini, 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunu ve özellikle 1776'da Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını örnek olarak Avrupa Birleşik Devletleri'nin temellerini atma girişimlerinde bulunmuştur (Özcan, 2000: 561). Bu sürecin devamında, Fransız Dışişleri Bakanı Briand, 1929 yılında Milletler Cemiyeti Asamblesi'nde yaptığı konuşmada, Milletler Cemiyeti çerçevesinde bir Avrupa Birliği oluşturulmasını teklif etmiştir (Bozkurt vd., 2006: 2-3).

Fikirlerin Avrupa'da birlik oluşturulması özellikle I. Dünya Savaşı'nın ardından ivme kazanmış ve bu dönemde önemli adımlar atılmıştır. Ancak, bu fikirlerin Avrupalılar ve yöneticiler tarafından kabul edilmesi II. Dünya Savaşı sonrasına kadar uzanmıştır. Bu süreçte, siyasi alanda önemli gelişmeler yaşanmış ve 1949 yılında, insan haklarını koruma ve çoğulcu demokrasiyi destekleme amacıyla Avrupa Konseyi Strazburg'da kurulmuştur (Canbolat, 2002: 97). Daha sonra, 1950 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Jean Monnet'in önerileri temelinde Schuman Planı²'ni ilan etmiş ve bu plan, Fransız-Alman dostluğunu ve bu ilişkinin birleşik bir Avrupa için temel oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu plan, Avrupa'nın daha da bütünleşmesi gerekliliğini öne

² (https://ab.gov.tr/_105.html, Erişim Tarihi: 10.02.2024)

çıkarmıştır.

Schuman Planı, Fransız-Alman çekişmesine son verme amacıyla, bu iki ülkenin ortak kömür ve çelik üretimini yüksek bir otoritenin yönetimi altında birleştirmeyi önermiştir. Bu organizasyonun bütün Avrupa ülkelerine açık olması planlanmıştır. Planın başarılı olabilmesi için etkili iş birliği ve koordinasyon şarttı (Efe, 2010: 39). Bu planın uygulamaya geçirilmesi, etkin yönetim pratiğinin canlı bir örneği olarak görülmüştür. Bu bağlamda, 1951’de, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından Paris’te imzalanan bir antlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) oluşturulmuştur (Ülger, 2005: 156). 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması, 1952’nin başlarında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile devletler, yüzyıllar sonra ilk kez egemenliklerinin bir bölümünü gönüllü olarak uluslararası bir kuruma devretmiş ve bu durum, devlet egemenliğini aşındırdığına dair tartışmaların başlamasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa kıtası, derin siyasi, ekonomik ve sosyal kargaşalarla mücadele eden büyük yıkıma uğramış bir bölge haline gelmiştir. Avrupa kıtası önemli çıkar çatışmalarına ekonomik siyasi ve sosyal karışıklıklara sahne olmuştur. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda entegrasyonun öncelikli olarak savaş sanayi ve kömür çelik sektöründe başlaması tesadüf olmamıştır. Avrupa’da devamlı barışın sağlanmasının ilk adımını kömür çelik sektöründe başlayan entegrasyon sürecine bağlamak yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği’nin temeli bununla birlikte atılmıştır (Canbolat, 2002: 98)

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)’nin oluşturulmasının ardından, Avrupa Siyasal Topluluğu ve Avrupa Savunma Topluluğu gibi yeni yapılar kurma girişimleri yapılmış, fakat bu çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Efe, 2010: 41). Avrupa’da entegrasyon sürecinin ekonomik boyutuna odaklanan bir yaklaşımla, 25 Mart 1957’de Roma’da imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Antlaşması, AKÇT’nin altı üye ülkesi tarafından onaylanmıştır. Bu antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiş, aynı zamanda Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da kurulmuştur. Daha sonra, 1965 yılında, 8 Nisan’da imzalanan ve resmi olarak ‘Avrupa Toplulukları için Müşterek bir Konsey ile Komisyon Oluşturulması Anlaşması’ olarak bilinen ‘Birleşme Anlaşması’, üç topluluğun ortak bir Konsey, Komisyon, Genel Kurul ve Mahkeme ile yönetilmesini sağlamıştır (Tekinalp, 2005: 11-12). Bu adımlar, Avrupa topluluklarının daha entegre bir yapıya kavuşmasını sağlarken, Avrupa Toplulukları kavramının da ilk kez kullanılmasına öncülük etmiştir.

Toplumsal anlaşmaların anayasal önem kazanması, ilk olarak klasik uluslararası anlaşmalar şeklinde yapılarak başlamış ve ardından bütünleşme sürecinin esas yönü olarak uluslararası hukuk ile olan bağların koparılması ile sağlanmıştır (Karakaş, 2003: 24). 1956 yılında, hukukçu Lagrange, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu anlaşmasını değerlendirirken Mahkemenin uyguladığı bu anlaşmanın form olarak uluslararası anlaşmalar arasında yer alsa da, maddi olarak Topluluğun iç hukukunu oluşturan ve bu Topluluğun temel kurallarını belirleyen hukuk normlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Lagrange’a göre, bu durum anayasallaşma sürecinde, kurucu anlaşmaların Topluluğun iç hukuk düzeninde temel bir norm olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Yanıkdağ, 2010: 116).

Ulusüstü Bir Yapı Olarak Avrupa Birliğinin Anayasa İhtiyacı

Avrupa Birliği’nin (AB) temelini oluşturan Paris ve Roma Antlaşmaları, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kurulmasına

öncülük etmiştir. AB'nin üye ülke sayısının artması ve bütünleşme sürecinin derinleşmesi, kurumların sürekli olarak gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluklarından Avrupa Birliği'ne geçişi simgeleyen kritik bir dönüm noktası olarak görülür. Ancak, bu antlaşma bile birliğin ihtiyaç duyduğu kurumsal iyileştirmeleri tam anlamıyla sağlayamamıştır. Bu eksiklikler, daha sonra Amsterdam (1997) ve Nice (2000) Antlaşmaları ile giderilmeye çalışılmıştır. Yine de, 27 üye ülkeye sahip bir birlik için, önceki toplulukları güçlendiren antlaşmaların ötesinde, güncel duruma uygun bir anayasa gereksinimi ortaya çıkmıştır (Selçuk, 2004: 59-60). Bu, AB'nin sürekli evrim geçiren yapısını ve entegrasyon sürecindeki karmaşık ihtiyaçlarını yansıtan bir durumdur.

AB'nin genişlemesi sonucu, kurucu antlaşmalar çerçevesinde yönetimde yaşanan zorluklar artmıştır. Sistemdeki karmaşıklık, vatandaşların Avrupa Birliği'ni kavramasını zorlaştırmış ve onları Birlik'ten uzaklaştırmaya başlamıştır. Bu problemlere çözüm bulmak amacıyla, antlaşmaların vatandaşlar açısından daha anlaşılır kılınması ve sistemle daha iyi bir uyum sağlanması için önemli adımlar atılmıştır. AB'nin üye sayısının 25'e yükselmesi, mevcut sistemdeki potansiyel tıkanıklıkların farkındalığını artırmış ve yeni düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu ortaya koymuştur. AB Anayasası'nın oluşturulması, bu genişleme süreci ve sistemseller engellerin üstesinden gelme ihtiyacından doğmuştur (Eroğul, 2004: 7).

Avrupa Topluluğu'nu oluşturan antlaşmalar, üye devletlerin kendi istekleriyle egemenlik haklarının bir kısmını devretmeleri sonucu, ulusal hükümetlerden bağımsız yeni birimler oluşturulmuştur (Karakaş, 2003: 14). Başlangıçta uluslararası anlaşmalar olarak görülen bu belgeler, zamanla Avrupa Birliği'nin "Anayasası" olarak kabul edilmiştir. Anayasallaşma süreci, aslen anayasal bir değeri olmayan normların, anayasal bir statü kazanarak diğer normlardan üstün hale gelmesi sürecini ifade eder. Bu tür normların kesin ve tartışmasız bir şekilde yorumlanabilmesi için, önceden belirlenmiş bir yargı otoritesinin bulunması zorunludur. Avrupa Birliği'nde bu görevi Avrupa Toplulukları Adalet Divanı üstlenmektedir (Karakaş, 2003: 15). Adalet Divanı'nın Les Verts kararı, Avrupa Topluluğu'nun kurucu anlaşmalarını hukuk topluluğu ve anayasal şart olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda, Avrupa'nın şekil ve politik yapısı bir yana, anayasal niteliklere sahip hukuki metinler ve anayasal bir düzen mevcuttur. Bu düzen zaman içinde kendini açıkça ortaya koymuştur (Baykal, 2004: 126).

Avrupa'nın yeniden sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan yapılandırılması için tek para, tek pazar ve ortak ekonomik çıkarlar birer zorunluluk teşkil ediyordu. Avrupa Topluluğu ve Avrupa Birliği'ni inşa eden antlaşmaların kurucu babaları, varlığını sürdürmesi pek de mümkün olmayan federal özellikler barındıran bir anayasa tasarlamak yerine, politikadan ve değerlerden arındırılmış bir ekonomik altyapı kurma hususunda ortak amaç ve çıkar hedeflerinin gerçekleşmesine yönelik daha çok bir çerçeve oluşturmayı tercih etmiştir. (Selçuk, 2004: 61). Bu belirlenen çerçeve dahilinde Avrupa, uluslararası hukuk antlaşmaları ve birliğe dahil olan devletlerin iradeleri ile inşa edildi. Fakat bu inşanın, ortak değerleri ve politikayı da içeren, birbiri ile bağlantılı bir yaklaşımla ve "Avrupa Halklarının" iradeleri üzerine inşa edildiği bir Avrupa Anayasası ile devam ettirilmesi gerekiyordu. Birlik her şeyden önce en önemli unsur olarak nitelendirilebilecek bir anayasaya ihtiyaç duymaktaydı. İhtiyaç duyulan bu anayasa, sadece yetkiler veren ve kurumların iktidar mücadelelerini düzenleyen teknik bir yasa olmanın ötesinde, insanların hayatlarını üzerine inşa edebilecekleri ortak bir kimliğin de ortaya konmasıydı (Yanıkdağ, 2010: 117).

2000 yılındaki Hükümetler Arası Konferans sırasında, Avrupa Birliği'nin (AB) yeni bir yapılanmaya ihtiyacı olduğu ve bu yöndeki tartışmalar önemli bir gündem maddesi olmuştur.

Nice Zirvesi'nde, AB'nin kurumsal yapılarında yapılması gereken yenilikler üzerine tartışmalar yapılmış ve bazı önemli kararlar alınmıştır. Ancak, çözüm bulunamayan bazı meseleler, çözümün zor olduğu ve daha fazla müzakere gerektirdiği için, 2004 yılında yapılacak bir sonraki Hükümetler Arası Konferans'a ertelenmek zorunda kalmıştır (Özler ve Mindek, 2008: 10). Bu durum, AB'nin sürekli olarak kendini yeniden yapılandırma ihtiyacının yanı sıra, üye devletler arasındaki anlaşmazlıkların ve farklı çıkarların, bu tür büyük kararlar alınırken nasıl bir engel teşkil edebileceğini de göstermektedir.

Nice Antlaşması'na eklenen bir deklarasyonla, 2001 yılında Birlik'in geleceğine yönelik tartışılacak dört temel konu saptanmıştır. Bu konular şunlardır: ulusal parlamentoların Avrupa Birliği'ndeki karar alma süreçlerine daha güçlü bir katılım sağlamaları, anayasal metinlerin daha basit ve anlaşılır bir dilde yazılması, Temel Haklar Şartı'nın hukuki durumunun netleştirilmesi ve ulusal ile Avrupa Birliği yetkileri arasındaki sınırların daha açıkça çizilmesidir (Tezcan, 2008: 74).

Bu konular çerçevesinde, Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in 12 Mayıs 2000'de Humboldt Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, Avrupa Birliği'nin geleceği açısından belirleyici olmuştur. Fischer, bu konuşmasında, Avrupa Birliği'nin bir Avrupa Federasyonu'na dönüşümü için gerekli olan bir kurucu antlaşma çağrısında bulunmuş ve Avrupa'nın ulus-devletler temelli yapısının, vatandaş odaklı bir yapı ile nasıl entegre edilebileceğine dair önemli sorunları vurgulamıştır (Habermars, 2001: 82). Fischer'in bu konuşması, AB'nin daha entegre ve federal bir yapıya doğru evrilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir.

Avrupa Birliği'nin Anayasal Adımları

Avrupa Birliği'nin bütünleşme süreci büyük oranda ilerledikçe, Birlik için bir anayasanın gerekli olduğu daha çok ön plana çıkmıştır. Bu gereklilik, 2000 yılında gerçekleştirilen Nice Zirvesi'nde Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından vurgulanmıştır. Liderler, AB'nin geleceğini, genişleme ve derinleşme süreçlerini ele alacak ciddi bir tartışmanın başlatılması gerektiği konusunda mutabık kalmışlar ve kurucu antlaşmaların daha detaylı bir şekilde yeniden ele alınması ihtiyacını kabul etmişlerdir. 23 Numaralı Deklarasyon, Nice Antlaşması'na eklenerek, bu sürecin üç aşamada gerçekleştirilmesini planlamıştır (Tezcan, 2003: 6).

Bu üç aşamalı süreç, AB'nin anayasal yapılanmasını derinlemesine ele almayı ve üye devletlerin ihtiyaçlarını dikkate alarak birliğin gelecekteki yapısını şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bu, AB'nin daha fonksiyonel ve vatandaşlarına daha yakın bir yapıya kavuşması için kritik bir adımdır. İlk aşamada, çeşitli kesimlerden insanların ve kuruluşların katılımını sağlayarak açık bir tartışma ortamı oluşturulacaktır. Ardından gelen aşamanın uygulama şekli Laeken Zirvesi'nde Aralık 2001'de belirlenecektir. Üçüncü aşamada, 2004 yılında toplanacak olan bir Hükümetler Arası Konferans, kurucu antlaşmalarda yapılacak değişiklikleri belirlemek üzere planlanmıştır. 23 Numaralı Deklarasyon, ele alınacak dört ana konuyu şu şekilde sıralamıştır (Yanıkdağ, 2010: 119): Yerindelik (Subsidiarity) İlkesi'ne uygun olarak, Birlik ve üye devletler arasında yetki ve sorumlulukların daha net bir şekilde belirlenmesi ve bu durumun devamlılığının sağlanması; Nice Zirvesi'nde onaylanan Temel Haklar Şartı'nın yasal statüsünün tanımlanması; Antlaşmaların daha kolay anlaşılabilmesi için içerikleri aynı kalmak şartıyla nasıl basitleştirilebileceği, Ulusal parlamentoların Avrupa Birliği yapılanması içindeki rollerinin belirlenmesi.

Laeken Zirvesi, 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde düzenlenerek, Avrupa Birliği'nin geleceği üzerine yoğun tartışmalar yapılmasını sağlamış ve bu bağlamda bir "konvansiyon" oluşturulması

kararlaştırılmıştır. Bu konvansiyon, Nice ve Laeken Deklarasyonları'nda belirlenen temel kurumsal reform alanları üzerinde çalışacak ve bir anayasa taslağı hazırlama yetkisi ile donatılmıştır. Şubat 2002'de çalışmalarına başlayan Konvansiyon, kendisine verilen yetkiler doğrultusunda, kurumsal reformları kapsayan bir anayasa taslağı oluşturmayı tercih etmiştir (Dinan, 2005: 22).

Önemli bir nokta olarak, Laeken Zirvesi'nde başlatılan sürecin asıl amacı, Avrupa Birliği'ni bir 'federal devlet' olarak dönüştürmek yerine, daha çok Birlik'in anayasal yapısını pekiştirmek ve hukuksal düzen içinde var olan bazı eksiklikleri gidermektir (Selçuk, 2004: 62). Bu, Avrupa Birliği'nin daha işlevsel ve bütünlüklü bir yapıya kavuşmasını amaçlayan bir süreçtir, böylece Birlik daha stabil ve öngörülebilir bir hukuki çerçeveye sahip olabilir.

28 Şubat 2002 tarihinde Brüksel'de yapılan açılış toplantısıyla faaliyete geçen Avrupa Konvansiyonu, eski Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing başkanlığında, Giuliano Amato ve Jean Luc Dehaene'nin başkan yardımcılıklarıyla yönetilmiştir. Konvansiyon, 105 daimi üye ile yapılmış ve Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi gibi kurumların yanı sıra ilgili sosyal tarafların temsilcileri tarafından izlenmiştir. Ayrıca, aday ülkeler tartışmalara katılma hakkına sahip olup, on aday ülke ile imzalanan Katılım Antlaşması sonrasında gözlemci statüsünde olan temsilciler, Konvansiyon'un daimi üyeleri arasına katılmıştır (Özler ve Mindek, 2008: 12).

Konvansiyonun çalışma tekniği, kurucu-anayasal yapı ile Hükümetler Arası Konferans tekniklerinin özelliklerini birleştiren özgün bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Selçuk, 2004:62). Konvansiyon, Avrupa kamuoyuna sunulmak üzere bir tür "anayasa" metni hazırlamayı amaçlamış, bu süreç Nice Antlaşması sonrasında planlanan bir ara-adım olarak kabul edilmiştir. Bu aşamada asıl amaç, nihai bir metin oluşturmak yerine, sonraki Hükümetler Arası Konferans için alternatif seçenekler ve çözüm önerileri sunmaktır (Yanıkdağ, 2010: 121-122). Bu yapısal düzenlemeler ve çalışma yöntemleri, AB'nin bütünleşme sürecinde önemli bir evrimi temsil etmektedir ve daha kapsamlı bir anayasal yapıya doğru ilerleme potansiyelini göstermektedir.

Konvansiyon tasarı hazırlama yönteminin benimsenmesinin temel nedeni olarak Amsterdam ve Nice Antlaşmaları'ndan elde edilen sonuçların beklentilerin altında kalması ve Hükümetler Arası Konferans (HAK) yönteminin başarıya ulaşma konusunda yaşanan şüphelerdir. Bu metod, Birlik'in kurumsal yapısında ciddi reformlar yapılması, demokrasi açığının ve meşruiyet sorununun tartışılması için demokratik bir platformun oluşturulmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, kurucu antlaşma değişikliklerinin sadece üye devletlerin kontrolünde olmamasını sağlamak da bu yöntemin tercih edilmesinde önemli bir faktördür. Konvansiyon, farklı kesimlerden gelen temsilcilerin katılımıyla daha geniş bir görüş ve katılım çeşitliliği sunarak, geleneksel HAK yönteminin aksine bir çalışma ortamı sağlamıştır (Dinan, 2005: 22-23).

Konvansiyon'da yürütülen üç aşamalı çalışma programı şu şekilde gerçekleşmiştir:

1. Dinleme Aşaması: Bu aşamada, Birlik vatandaşlarının beklenti ve ihtiyaçları üzerine odaklanılmıştır. Konvansiyon, sivil toplum kuruluşlarıyla etkileşim kurarak, Avrupa vatandaşlarının doğrudan katılımını artırmak amacıyla bir web sitesi oluşturulmuş ve hem üye hem de aday ülkelerde konferanslar gerçekleştirilmiştir. Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi ile birlikte çeşitli sivil toplum kuruluşlarının dahil olmasıyla çeşitlilik sağlanmıştır.
2. Değerlendirme Aşaması: Bu aşamada, toplanan geri bildirimlerin ve tartışmaların

olumlu ve olumsuz yönleri analiz edilmiş, çeşitli çalışma grupları öneriler geliştirmiştir. Çalışma gruplarında gerçekleştirilen tartışmalar neticesinde elde edilen öneriler, Konvansiyon'a iletilmiştir.

3. Sentez Aşaması: Burada, elde edilen verilerin sentezi yapılmış ve çalışma usullerini belirleyen güçlü bir Başkanlık Divanı önerileri belirlemiştir.

Bu aşamalar, Konvansiyon'un çalışmalarının stratejik olarak ilerlemesini sağlamış ve AB'nin daha demokratik ve katılımcı bir yapıya kavuşmasına yönelik adımlar atmıştır (Özler ve Mindek, 2008: 13).

Konvansiyon, Avrupa Birliği'nin yapısal ve işlevsel yeniden düzenlenmesine yönelik önemli konulara odaklanmıştır. Konvansiyon'un üzerinde yoğunlaştığı alanlar arasında şunlar bulunmaktadır Artırılması (Bozkurt vd., 2006: 56):

- Birlik ve Üye Devletlerin yetkilerinin daha açık tanımlanması ve belirlenmesi
- Kurucu antlaşmaların birleştirilerek basitleştirilmesi ve tüzel kişiliklerin Birliğe aktarılması
- Birlik politika araçlarının daha basit hale getirilmesi
- Birlik'in demokratik yapısının, şeffaflığının ve işlevselliğinin güçlendirilmesi

Brüksel'deki Avrupa Parlamentosu'nda gerçekleşen Konvansiyon toplantıları, genel kurul formatında defalarca düzenlenmiş ve bu tartışmalar ile ilgili belgeler kamuoyuna açık bir şekilde sunulmuştur. Toplantılar, AB'nin resmi olarak kabul ettiği 11 farklı dilde gerçekleştirilmiştir. Genel oturumlar ve çalışma gruplarına ek olarak, Konvansiyon üyeleri, kendi görüşlerini ve düşüncelerini yazılı veya sözlü olarak kamuoyu ile paylaşma ve diğer üyelerle tartışma şansına sahiptir.

Temel Haklar Şartı

Avrupa Birliği Anayasası'nın temel unsurlarından biri olan Temel Haklar Şartı, 'Her toplumsal yapının anayasallaşmasını sağlayan temel haklar, bireylere kendinden doğan garantiler sunar' ilkesini benimsemektedir (Metin, 2002: 36). Temel Haklar Şartı³, AB vatandaşlarının haklarını ve AB'nin vatandaşlarına karşı taşıdığı sorumlulukları düzenleyen kritik bir belge olarak işlev görür. Bu şart, Avrupa Birliği'nin anayasa oluşum sürecinde merkezi bir role sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden (AİHS) ilham alınarak oluşturulan bu şart, Avrupa kimliğinin pekiştirilmesinde önemli bir temel teşkil eder. Şartın önsözünde, insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma gibi bölünmez ve evrensel değerlere vurgu yapılmaktadır. Bu değerler, Avrupa kimliğinin tanımlanmasında kullanılmaktadır. Ayrıca, Temel Haklar Şartı, üye devletlerin ortak anayasal geleneklerine dayanarak oluşturulmuştur ve evrensel değerlere atıfta bulunan, hukuk aracılığıyla yaratılan bir değerler düzenini temsil eder (Arsava,2004: 2-3).

Avrupa Birliği'nin temel haklar konusunda sahip olduğu yapının ve Adalet Divanı'nın bu alandaki özel rolünün anlaşılması, AB hukuku ve politikaları açısından temel bir öneme sahiptir. Temel haklar, bireylerin kamusal iktidarlara karşı korunmasını sağlayan öznel haklar olup aynı zamanda kamu iktidarlarının faaliyetlerini yönlendiren en üst kurucu ilkeler olarak işlev görür (Selçuk, 2005: 24).

³ Tam metin için bkz.(<https://www.ihd.org.tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi/>, erişim tarihi: 15.02.2024)

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın temel hakları koruma konusunda öne çıkmasının iki önemli sebebi bulunmaktadır. Birincisi, topluluk hukukunda anayasa veya yasa hiyerarşisinde belirgin bir temel haklar kataloğunun eksikliğidir. İkincisi, bir devletin topluluğa katılımı için vazgeçilmez bir ön koşul olarak temel hakların korunmasına topluluk tarafından özel bir önem verilmesidir (Yanıkdağ, 2010: 123).

Avrupa Parlamentosu'nun 12 Nisan 1989 tarihli Temel Haklar ve Özgürlüklere İlişkin Bildirisi ve 9 Aralık 1989 tarihli Topluluk Şartı gibi belgeler, temel haklar ve sosyal haklar konusunda önemli beyanlar olmakla birlikte, bağlayıcı bir hukuki etkiye sahip değildir (Arsava, 1997: 117). Bu, Adalet Divanı'nın temel haklar konusunda verdiği kararların, AB hukukunun yorumlanması ve uygulanmasında merkezi bir rol oynamasına yol açmıştır. Konsey ve Parlamento'nun ortak olarak hazırladığı 1997 tarihli bildirisi ve Parlamento'nun 1989 tarihli kararıyla meydana getirdiği temel hak kataloğu Avrupa Temel Haklar Şartı'nın öncüsü olarak kabul edilmektedir. Arturo Spinelli yönetimindeki Avrupa Parlamentosu AB'nin kendine ait temel haklar bildirisi oluşturmasını öngörmüş ve bunun neticesinde 1989 tarihli kararlar 5 yıl içinde bu bildirinin hazırlanması için uygun şartların oluşturulması için çalışmalara başlanması gerektiğini öne sürmüşlerdir (Arsava, 2004: 3-4).

Geleceğe dönük bir operasyon olarak adlandırabileceğimiz Amsterdam Antlaşması 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir. Temel haklar statüsünde daha çok geçmişe yönelik olan Maastricht Antlaşması "var olanı anayasallaştırma operasyonu" olarak nitelendirilmektedir (Selçuk, 2005: 25).

1999 tarihli 3- 4 Haziran'da gerçekleştirilen Köln Zirvesi'nde verilen misyon çerçevesinde ortaya konan Temel Haklar Şartı'nın oluşma sürecinin en önemli özelliği bu Şart'ın Köln zirvesinde bu misyon ışığında ortaya konmuş olmasıdır. Devlet ve Hükümet Başkanları şimdiye dek tanınmış temel hakların bir metinde somutlaştırılması hususunda mutabakata varmışlardır (Arsava, 2004: 3).

Avrupa Birliği'nin temel haklar koruma stratejisi, zaman içinde Adalet Divanı'nın rolü ve etkisiyle önemli evrimler geçirmiştir. Bu süreçte, Adalet Divanı, klasik içtihat kanalı aracılığıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile uyumlu bir yorum yapısı geliştirmiş ve bu bağlamda giderek bir insan hakları mahkemesi işlevi görmeye başlamıştır. Amsterdam Antlaşması ile birlikte, AİHS'ne katılım yerine, Birliğin kendi iç hukukunda bağlayıcı bir temel haklar kataloğu oluşturulması yönünde bir çizgi izlenmeye başlanmıştır (Selçuk, 2005: 37). Bu değişim, Birlik içinde temel hakların korunmasını sağlamak için normatif bir metnin kurucu antlaşmayla bütünleştirilmesi yönündeki öneriler arasında bir orta yol olarak değerlendirilmiştir.

Lüksemburg Mahkemesi'nin (ABAD) insan haklarına dair kararları ve temel haklar korumasındaki öncü rolü, AB'nin kendi temel haklar kataloğunu oluşturma gerekliliğini daha da güçlendirmiştir. Bu kapsamda, Amsterdam Antlaşması sonrası gelişmeler, Avrupa Birliği'nin insan hakları alanında daha fazla özerklik kazanmasına ve kendi hukuk düzeni içerisinde bu hakları daha etkin bir şekilde koruma altına almasına olanak tanımıştır. Sonuç olarak, Avrupa Birliği için bir temel haklar kataloğunun oluşturulması, hem hukuki hem de politik olarak kaçınılmaz bir alternatif olarak öne çıkmıştır (Arsava, 2004: 5-6).

Temel Haklar Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) İlişkisi

Avrupa Birliği'nin Temel Haklar Şartı'nın varlığı ve taslak anayasa ile bütünleştirilmesi, özellikle Birliğe üye devletlerin aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) taraf olmaları nedeniyle belirli bir ikilem yaratmıştır. Bu ikilem, Şart ve Sözleşme arasındaki potansiyel uyumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Şartın Lüksemburg Mahkemesi için daha kullanışlı bir normatif enstrüman olarak görülmesi ve bu Mahkemenin yetkisinin artması, Strazburg Mahkemesi'nin yetkilerinin göreceli olarak azalması riskini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Strazburg Mahkemesinin marjinalleşmesi ve Lüksemburg Mahkemesinin daha baskın bir role sahip olması şeklinde kendini göstermiştir (Selçuk, 2005: 29-30).

Nice Zirvesi'nde kabul edilen Avrupa Temel Haklar Şartı, 1999 Köln Zirvesi sonrası alınan bir kararla oluşturulmuş ve AB içinde temel hak ve özgürlüklerin bir katalogunu sunmuştur. Şart, Birlik düzeyinde sadece üye ülke vatandaşları için değil, tüm bireyler için geçerli olan hak ve özgürlükleri içermekte olup, Birlik hukukunun farklı kaynaklarında bulunan çeşitli hak kategorilerini birleştirmiştir. Ancak, Şart yeni bir hak kategorisi sunmamış, mevcut hakların daha iyi bir organizasyonunu sağlamıştır (Dinan, 2005: 34-35).

Anayasa Antlaşması'nın ilk bölümünde bulunan 7. madde, temel haklarla ilgili genel ilkeleri kapsar. Bu madde ile Temel Haklar Şartı'nda yer alan hak ve özgürlükler kabul edilmiş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) tarafından tanımlanan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerine dayalı temel haklar, Birlik hukukunun genel ilkeleri olarak belirlenmiştir. Aralık 2000'de gerçekleşen Nice Zirvesi'nden sonra ortaya çıkan Avrupa Temel Haklar Şartı, Anayasa Antlaşması'na entegre edilmiş, anayasal bir açıklık kazanmış ve böylece politik olarak büyük bir etkinlik kazanmıştır (Dinan, 2008: 364).

Bu durum, Avrupa Birliği'nin temel haklar koruma mekanizmasını güçlendirirken, aynı zamanda üye devletlerin ve uluslararası mahkemelerin rollerinde değişiklikler yaratmış ve bu alanda yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Avrupa Birliği'nde Anayasa Tasarısı

Anayasa Taslağı⁴, dört ana bölüm ve toplam 448 madde içermektedir. Her bir ana bölüm, kendi içerisinde daha küçük alt bölümlere bölünmüş ve ana metinle hukuksal olarak eşit değere sahip bir dizi protokol eklenmiştir (Bozkurt vd., 2006: 57). Bu taslak, hukuksal açıdan bir öneri niteliği taşımaktadır ve önerilerin değerlendirilip benimsenmesi süreci Hükümetler Arası Konferanslara devredilmiştir. Bu yapısal düzenleme, taslağın kapsamlı ve detaylı bir şekilde incelenmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Avrupa Birliği için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın onaylanması süreci, uzun ve karmaşık bir süreç gerektirmiştir. Bu süreç, Şubat 2002'de, 105 üyeli "Avrupa'nın Geleceği Kurultayı"nın toplanmasıyla başlamıştır. Kurultay, yaklaşık 16 ay süren çalışmalarının ardından taslak metni, AB Dönem Başkanlığı'na sunmak üzere Hükümetler Arası Konferans'a göndermiştir. Ancak, Selanik ve Brüksel Zirveleri'nde yapılan yoğun tartışmalar sonuçsuz kalmış, Polonya ve İspanya'nın itirazları nedeniyle anayasa görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yaklaşık iki

⁴ AB Anayasası, Tam metin için bkz. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=O-J%3AC%3A2004%3A310%3ATOC> , erişim tarihi: 15.02.2024).

buçuk yıl süren çalışmaların ardından, “Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı” 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde İrlanda Dönem Başkanlığı sırasında Brüksel’de yapılan zirvede küçük değişikliklerle kabul edilerek üzerinde mutabakata varılmıştır. Bu taslak anayasa, 29 Ekim 2004’te AB üye ve aday ülkelerin liderleri tarafından, kurucu anlaşma olan Roma Anlaşması’nın imzalandığı tarihi yer olan Roma’daki Capitoline Tepesi’ndeki Conservatori Sarayı’nda düzenlenen törenle imzalanmıştır (Özta, 2005: 85-90).

Anayasanın içeriği aşağıdaki gibi detaylandırılmıştır:

İlk Bölüm, Avrupa Birliği’nin tanımı, amaçları, temel haklar, AB vatandaşlığı, AB’nin kurumları, yetkileri, yetkilerinin kullanılması, mali durumu ve demokratik yaşamı gibi konuları içermektedir. İkinci Bölüm, Temel Haklar Şartı yer almaktadır, AB’nin temel değer ve ilkelerini tanımlayan kritik bir bölümdür. Üçüncü Bölüm, “AB’nin Politikaları ve İşleyişi” başlığı altında, Birliğin çeşitli politika alanlarındaki işleyişleri ve uygulamaları detaylandırılmıştır. Dördüncü Bölüm, Genel ve Nihai Hükümlere ayrılmış olup, Anayasanın uygulanmasına dair genel kurallar ve son hükümler içermektedir.

Antlaşma ile oluşturulan Anayasa, tüm üye devletler tarafından kendi anayasal gerekliliklerine göre onaylanmaları hedeflenmiştir. Anayasanın yürürlüğe girebilmesi için, dördüncü bölüm 447. madde ikinci fıkra gereğince onay belgelerinin teslim edilmiş olması şarttır ve bu koşul altında 1 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe girmesi hedeflenmiştir (Ülger,2005: 28). Ancak, bazı devletler parlamento kararıyla, diğerleri ise referandum ile onay sürecini yönetmeyi tercih etmiştir. Eğer 1 Kasım 2006’da bu koşul sağlanamazsa, en son onayı veren ülkenin onay belgesinin teslim edildiği tarihten itibaren iki ay sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Bu sürece kadar, birçok ülkenin onay süreci tamamlanamamıştır. Ayrıca, AB Anayasası’nın birinci bölüm 60. maddesi üçüncü fıkra uyarınca, herhangi bir üye ülke, anayasal gerekliliklere uygun olarak iki yıl önceden bildirimde bulunarak birlikten çekilebilir (Özta, 2005: 92).

Ayrıca, AB’ye katılım için aday olan ülkeler (Bulgaristan, Türkiye Cumhuriyeti ve Romanya) bu anayasal sürecin bir parçası olarak Nihai Senet’i imzalamıştır (Tezcan, 2003:7-8). Bu, Avrupa entegrasyon sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmekte ve AB’nin daha derin ve geniş bir entegrasyona doğru ilerlediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Taslak Anayasa, Avrupa Birliği’nin kurumsal yapısında önemli düzenlemeler getirmekle kalmayıp, aynı zamanda Birliğin işleyişi ve dış politika kabiliyetlerinde ciddi değişiklikler önermiştir. Anayasa Taslağı, Avrupa Birliği ve Avrupa Toplulukları arasındaki ayrımı kaldırarak her ikisini tek bir kurumsal çerçeve altında “Avrupa Birliği” adı altında birleştirmiştir. Taslağın birinci maddesi⁵, Avrupa devletleri ve vatandaşlarının ortak gelecek yaratma arzusunu yansıtarak, üye devletlerin yetki verdikleri bir Avrupa Birliği’nin kurulduğunu belirtmektedir. Bu yeni yapı, AB Anlaşması çerçevesinde daha önce tartışılan Birliğin tüzel kişiliği meselesine son vermiştir ve Avrupa Birliği artık hukuki bir tüzel kişilik olarak faaliyet göstermektedir (Arsava, 2006: 80).

Anayasa Taslağı, Birliğin yapılanmasında birçok önemli değişiklik önermektedir. Önerilen değişiklikler arasında, sözleşmelerin birleştirilmesi, yapısal sütunların kaldırılarak Birliğin tek bir hukuki kimlik kazanması, yetkilerin Birlik ve üye devletler arasında daha etkin bir şekilde paylaşılması, yürütme ve karar verme mekanizmalarının basitleştirilmesi, Birliğin kurumlarını daha verimli, şeffaf ve demokratik bir yapıya kavuşturulması, ulusal meclislerin Avrupa

⁵ AB Anayasası, Article I-1

seviyesindeki karar alma süreçlerine doğrudan dahil edilmesi, Birliğin dış ilişkilerde birleşik bir sesle temsil edilmesi, özgürlük, güvenlik ve adalet alanlarının pekiştirilmesi ve Avrupa toplum modelinin temel bileşenlerinin muhafaza edilmesi hedeflenmektedir (Schambeck, 2005: 14).

Ayrıca, Taslakta öngörülen diğer önemli değişiklikler arasında, AB Konseyi'nde uygulanan altı aylık dönüşümlü başkanlık yerine, zirveleri ve gündemi hazırlayacak, iki buçuk yıl için seçilebilecek ve en fazla beş yıl görevde kalabilecek bir başkanın getirilmesi, bu başkanın Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması gerekliliği, Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'ne kurum statüsü verilmesi, Birlik dışişleri bakanının hem ortak güvenlik ve dışişleri temsilcisi hem de dışişlerinden sorumlu komiser olarak görev yapması planlanmaktadır (Şahin, 2004: 8). Nitelikli oy çoğunluğunun temel karar yöntemi olarak benimsenmesi, Nice Zirvesi'nde öngörülen ağırlıklı oy sistemine son verilmesi ve Avrupa Parlamentosu ile Konseyin ortak karar alma usulünün esas yasama yöntemi olarak kabul edilmesi de taslakta yer alan önemli maddeler arasındadır (Şahin, 2004: 9).

Bu düzenlemeler, Avrupa Birliği'nin daha entegre, etkili ve demokratik bir yapıya kavuşmasını amaçlamaktadır, ancak aynı zamanda mevcut üye devletler arasında bu yeniliklere dair çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Anayasanın Referandum Çıkmazı

Avrupa Anayasası, 12 Ocak 2005'te Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmış ve Anayasal Antlaşma uyarınca yürürlüğe giriş tarihi 1 Kasım 2006 olarak belirlenmiştir. Ancak, bu Anayasanın yürürlüğe girebilmesi, tüm üye devletlerin onayını gerektiriyordu. Üye ülkeler, kendi anayasal sistemlerine uygun şekilde, ya parlamento kararıyla ya da halkoylaması yoluyla onay sürecine girişmişlerdi. Bu süreçte, Fransa ve Hollanda'da gerçekleştirilen referandumların 'Hayır' çıkması, 16-17 Haziran 2005 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'nde öne çıkan bir konu olmuştur. Zirvede, bu ret cevaplarının diğer üye devletlere yayılmaması amacıyla Anayasa onay sürecinin bir yıl süreyle askıya alınmasına karar verilmiştir (Aytuğ, 2009: 16).

Fransız ve Hollandalı seçmenlerin Anayasa'ya 'Hayır' oyu vermesi sonrasında yapılan analizler, özellikle genç seçmenlerin oyladıkları meseleler hakkında ciddi bir bilgi eksikliği olduğunu göstermiştir. Eurobarometre sonuçları ve akademik çalışmalar bu durumu doğrulamaktadır. Bu araştırmalara göre, İspanya'da 'Evet' sonucu alınmasına rağmen, birçok ülkede seçmenler, Anayasanın içeriğiyle doğrudan bağlantılı olmayan sebeplerden dolayı oylarını kullanmışlardır (Best, 2005: 181).

Anayasa referandumundaki 'Hayır' oylarının nedenleri çeşitli analizlerle incelenmiştir. Seçmenlerin bu kararlarının altında yatan sebepler arasında, ulusal kimlik ve egemenlik kaygılarının erozyonu, AB'ye yönelik genel bir rahatsızlık ve endişe, Brüksel merkezli artan yasal düzenlemeler, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci, sosyal Avrupa modelinden Anglosakson ekonomik liberalizasyon tarzına kayış, küreselleşmenin etkileri, Avrupa'da ulusal etkinin azalması, AB bütünleşmesinin hızlı ilerlemesi, AB'deki demokrasi eksikliği ve Avro ile ilgili sorunlar sayılabilir. Bu faktörler, seçmenlerin Anayasa'ya karşı çıkmalarının temel nedenleri olarak belirlenmiştir (Miller, 2005: 14).

Fransa Neden “Hayır” Dedi?

Eurobarometer anketi, Fransızların çoğunluğunun Anayasal Antlaşma’ya karşı çıktığını, %54,7’sinin “hayır” oyu verdiğini belirtmiştir. Anket, “hayır” oylarının %31’lik kısmının, Antlaşma’nın Fransa’daki iş piyasasına olumsuz etkisi nedeniyle verildiğini; ekonomik zorluklar ve yüksek işsizlik oranlarından dolayı %26; Antlaşmanın aşırı liberal bulunması nedeniyle %19; hükümete muhalefet sebebiyle %18 ve Avrupa’nın sosyal yönünün yetersiz bulunmasından dolayı %16 olarak sıralanmıştır. Buna karşın, Anayasayı destekleyenler AB’nin uluslararası alanda güçlenmesini istemektedir (Özler ve Mindek, 2008: 25-27).

Hollanda Neden “Hayır” Dedi?

Hollanda’da bilgi eksikliği, %32 ile en önemli ret sebebi olarak belirlenmiştir. Ulusal egemenliğin kaybı %19, hükümete tepki %14, ve AB’nin maliyetinin yüksekliği %13 olarak takip etmiştir. AB’nin genişlemesine karşı direnç %6, Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkanlar %3’tür (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/flash_arch_en.htm). Hollandalılar, siyasi bütünleşme ve ABD’ye karşı güç kazanma ihtiyacını önemli bir motivasyon olarak görmüşlerdir (Özler ve Mindek, 2008: 28).

Fransa ve Hollanda’nın “Hayır” Demesinden Sonra Avrupa Birliği’nin Stratejisi ve Lizbon Antlaşması

Hollanda ve Fransa’da gerçekleştirilen referandumlardan “hayır” oyu çıkmasıyla 2001 yılında Laeken Bildirisiyle adım adım yaklaşılan AB Anayasası fikrinden hızla uzaklaşmıştır. Bir anayasa ile AB’nin daha şeffaf, demokratik, normlara dayalı ve etkili olacağı düşünceleri yurttaşlar temelinde karşılığını bulamamıştır. (Aytuğ, 2009: 17) Ancak tüm bunlara rağmen Birlik ciddi kaynakların ve yaklaşık olarak iki buçuk yılın harcadığı anayasa sürecinden vazgeçmemiş ve devlet başkanları Brüksel Zirvesi’nde onaylama sürecini durdurmayı ve yeni bir anayasa metni hazırlanmasını sağlayarak anayasal reformun fikrinin yeniden canlanmasını kararlaştırmışlardır (Çalışkan, 2011: 3-4).

Brüksel Zirvesi’nde kararlaştırılan tarihe göre 23 Temmuz 2007’de Hükümetler Arası Konferans yeniden toplanmış ve yeniden bir antlaşma taslağı tasarlanmıştır. Bu taslak temelinde 3 Ekim 2007 tarihinde Hükümetler Arası Konferans’ın çalışmalarını tamamlamış, Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyindeki toplantı 13 Aralık 2007 tarihinde Lizbon’da yapılmış ve “AB Reform Antlaşması” ya da “Lizbon Antlaşması”⁶ adıyla imzaya alınmıştır.(Güneş, 2008: 746). 13 Aralık 2007’de imzalanan Lizbon Antlaşması incelendiğinde hem ilk taslakta sunulan ve anayasa ile getirilecek olan yeniliklerin kaldırıldığı hem de anayasaya kıyasla hukuki anlamda bir gerilemenin olduğu görülecektir. Örneğin anayasa kavramında somut bir şekilde uzaklaşılmasının en önemli göstergesi belgeden anayasa kavramının çıkarılmasıdır. Bununla hedeflenen anayasaca öngörülen daha girift yapıdaki iş birliklerini hedefleyen ve federal düşünce tarzından etkilenen “Avrupa süper devletini” akla getiren tarzdan uzaklaşılmasıdır (Çalışkan, 2011: 10).

Lizbon Antlaşması ile yapılan değişiklikler, büyük ölçüde ‘kurumsal yenilikler’ ve ‘politika değişiklikleri’ olarak iki temel gruba ayrılır. Bu antlaşmanın temel amacı, Avrupa Birliği’ni kurumsal olarak güçlendirmek ve uluslararası alanda daha etkili bir rol oynamasını sağlamaktır

⁶ Tam metin için bkz. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> , erişim tarihi: 24.03.2024)

(Oğurlu, 2008: 16-17). Aynı zamanda, üye ülkeler ve AB kurumları arasındaki dengeyi koruyarak, önemli politika alanlarında Birliği daha faal hale getirmektir. Önemle üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, Lizbon Antlaşması'nın ikinci bölümünde yer alan Temel Haklar Şartı'nın metinden çıkarılmasıdır. Bazı hukukçulara göre anayasada yapılan bu değişiklik birtakım gerilemelere neden olacağı gayet açık bir şekilde bildirilmiştir. (Tezcan, 2007: 12-15). Lizbon Antlaşması, Temel Haklar Şartı'nı direkt olarak içermek yerine, Avrupa Birliği'nin bu şarttaki haklar, özgürlükler ve ilkelerle uyumlu olduğunu açıklamakla sınırlı kalmıştır. Lizbon Antlaşması'nın 6. maddesine yapılan atıflarla, Temel Haklar Şartı antlaşmalara eşdeğer hukuki bir statü kazanmış ve yasal olarak bağlayıcı olmuştur. Bu durum, AB Antlaşması'nın 6. maddesini, temel hakları güvence altına alan ve Temel Haklar Şartı'nın yasal statüsünü güçlendiren kritik bir düzenleme olarak ön plana çıkarmaktadır (Metin ve Kaygısız, 2016: 135-136).

Lizbon Antlaşması, 2004 yılında kabul edilen Avrupa Birliği Anayasası'nın içeriğini büyük ölçüde benimsemiş olsa da, devletsel bir yapılanmayı çağrıştıracak bazı kavramlardan bilinçli olarak kaçınmıştır. Özellikle “anayasa”, “bayrak” ve “marş” gibi simgeler kullanılmamıştır. Bu tercih, Avrupa Birliği Anayasası'nın onay sürecinde yaşanan sorunların, metinde yer alan ve yeni bir devletsel yapılanmayı ima eden ifadelerin Birlik vatandaşlarında ulusal devletlerin egemenliğini kaybedecekleri yönünde endişeler yarattığı genel kanısından kaynaklanmaktadır (Güneş, 2008: 743). Bu nedenle, Lizbon Antlaşması'nı, Avrupa Birliği'ni daha demokratik, etkili ve şeffaf bir yapıya kavuşturmayı hedefleyen pragmatik bir reform antlaşması olarak tanımlanabilir.

Lizbon Antlaşması'nda, bir önceki Anayasal Antlaşma'da yer alan kurumsal reformlar ve politika değişiklikleri büyük oranda korunmuştur. Aralarında 2014 yılında devreye giren çifte çoğunluk kuralının, 6 aylık dönem başkanlığının sonlandırılmasının ve üye ülkelerin oybirliği ile seçilecek, iki buçuk yıl görev yapacak olan AB Konsey Başkanı'nın belirlenmesinin bulunduğu bu değişiklikler, Lizbon Antlaşması'nın getirdiği önemli yeniliklerdendir. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin dış politikada daha etkin bir rol alması amacıyla AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin atanması, 2014 yılından itibaren komiser sayısının üye ülke sayısının üçte ikisine indirilmesi ve komiserlerin rotasyon usulü atanması yer almaktadır. Lizbon Antlaşması ile Avrupa Parlamentosu'nun (AP) yetkileri genişletilmiş, yasama, bütçe ve uluslararası antlaşmaların onay süreçlerindeki rolü artırılmıştır. Ayrıca, AP üye sayısı 750 ile sınırlandırılmış ve ulusal parlamentoların etkisi güçlendirilmiştir. İlk defa bu antlaşma ile üye devletlere, istemeleri halinde Birlik'ten ayrılma hakkı tanınmıştır(Oğurlu, 2008: 18).

Anayasal Antlaşma'dan alınan bir diğer önemli özellik ise Birliğin tek tüzel kişiliğinin korunmasıdır. Bu sayede AB, uluslararası konvansiyonları imzalama ve uluslararası kuruluşlara üye olabileme yeteneğine kavuşmuştur. Ancak, AB'ye tüzel kişilik verilmesi, Birliğin bir devlet olarak algılanmasına yol açtığı için bazı kesimlerce eleştirilmiştir. Bu durum, AB'nin kurumsal kimliği ve uluslararası varlığı üzerinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için gereken şart, yirmi yedi üye devletin tamamının antlaşmayı onaylamasıydı. Antlaşmanın son onay tarihi olarak 1 Ocak 2009 belirlenmişti; ancak, İrlanda'da 12 Haziran 2008 tarihinde yapılan referandumda “Hayır” oyu çıkması, bu tarihte antlaşmanın yürürlüğe girmesini engelledi. İrlanda, başarısız referandumun ardından, 2 Ekim 2009'da antlaşmayı ikinci kez referanduma sundu ve bu kez olumlu sonuç alınmıştır. Bu süreçte Çek Cumhuriyeti, Lizbon Antlaşması'nı henüz tam olarak onaylamamış diğer bir ülke olmuştur. Çek Cumhuriyeti'nde antlaşma yasama organları tarafından onaylanmış olmasına rağmen, Devlet Başkanı tarafından henüz imzalanmamıştır. AB Temel Haklar Şartı konusunda ülkesine

özel muafiyetler tanınmazsa antlaşmayı onaylamayacağını ifade eden Çek Cumhuriyeti Devlet Başkanı, bu konudaki tutumunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak, 3 Kasım 2009'da Çek Anayasa Mahkemesi'nin Lizbon Antlaşması'nın anayasaya aykırı olmadığı yönünde karar vermesi ve AB liderlerinin Çek Cumhuriyeti'nin taleplerini kabul etmesi üzerine, Çek Devlet Başkanı antlaşmayı onayladı. 13 Kasım 2009'da Çek Cumhuriyeti tarafından depozitere teslim edilen onay belgeleriyle, Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için son adımlar atılmıştır. Lizbon Antlaşması, Çek Cumhuriyeti'nin onayının ardından, antlaşmayı iç hukukuna dahil eden son ülke olarak, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu gelişme, Avrupa Birliği için kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmekte ve Birliği daha demokratik, etkin ve şeffaf bir yapıya taşımayı amaçlayan önemli bir adım olarak görülmektedir (Güneş, 2008: 744).

Sonuç

Avrupa Birliği'nin anayasallaşma süreci, tarihsel ve ideolojik pek çok karmaşıklığı barındırmaktadır. Bu çalışma, AB'nin anayasal evrimini, temel dönemeçlerini ve karşılaşılan zorlukları detaylı bir şekilde incelemiştir. Süreç, özellikle Maastricht, Amsterdam, Nice ve nihayetinde Lizbon Antlaşmaları ile şekillenmiş; ancak anayasal sürecin başarısız referandumlarla sekteye uğraması, Birliğin siyasi ve hukuki yapısını derinlemesine sorgulamamıza neden olmuştur.

Lizbon Antlaşması ile birlikte, Avrupa Birliği belirli bir hukuki ve kurumsal yapı kazanmış, ancak bu yapı her üye devletin ve Avrupa vatandaşlarının ihtiyaç ve beklentilerini tam anlamıyla karşılayamamıştır. Anayasa taslağının reddedilmesi, AB içindeki demokrasi açığı, ulusal kimliklerin korunması ve genişleme politikalarının geleceği gibi temel sorunları ön plana çıkarmıştır. Bu durum, Birliğin daha işlevsel, esnek ve demokratik bir yapıya kavuşmasını zorunlu kılmaktadır.

Çalışmamızda ele alınan temel sorunlardan birisi ulusüstü yapıların, normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alan bir Anayasa ile nasıl kurumsallaşabileceği ve örgütlenebileceği üzerinedir. Çalışmanın görgül sonuçları, bu soruya cevap aramaktadır. Elde edilen bulgular ile Avrupa Birliği gibi uluslarüstü yapıların, başarısız halk oylamaları da göz önünde bulundurulduğunda, çerçeve anayasalarla yönetilebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Faydacı anayasalar, anlık ihtiyaçlara hızlı cevap verebilen ve çok sesliliği destekleyen yapılar için uygundur. Bu tür anayasalar, ideolojik bir amaç gütmeyen ve genelde siyasi hayatı ve devlet işleyişini düzenleyen temel kurallarla sınırlı kalır. Bu özellikleriyle, Avrupa Birliği gibi yapılar için daha uygun bir form sunarlar. Faydacı anayasalar, siyasi görüşler arasında eşit rekabet koşulları sağlayarak çerçeve anayasa olarak işlev görürler ve toplum mühendisliği hedeflemedikleri için detaylı düzenlemeler içermezler, genellikle kısa yapıdadırlar (Erdoğan, 2015: 65-67). Bu model, AB'nin sürekli değişen dinamiklerine ve üye ülkeler arasındaki çeşitli ihtiyaç ve önceliklere daha iyi uyum sağlayabilir. Avrupa Birliği'nin ideolojik amaçlardan ziyade, pragmatik ve sonuç odaklı bir anayasal yapıya kavuşması hem iç işleyişin verimliliğini artırabilir hem de vatandaşların Birlikle olan bağını güçlendirebilir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği için hazırlanan Anayasa taslağının, faydacı anayasa tanımına uygun olarak düzenlenmesi, üye ülkelerin halkları tarafından daha makul ve kabul edilebilir görülmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arsava, A.F. (2004). “AB’nin Anayasallaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3(2):1-9
- Arsava, F. (1997). “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Temel Haklar Şartı” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 52(1): 117-124.
- Arsava, F. (2006). “Üye Devletlerin Anayasa Tasarısı Işığında Statüsü ve Etki Olanakları”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(6):77-90.
- Atar, Y. (2012). *Türk Anayasa Hukuku*. Mimoza Yayınları, Konya.
- Aytuğ, H. K. (2009). “AB Anayasasının Reddedilme Dinamikleri ve AB’nin İzlediği Yeni Strateji: Lizbon Antlaşması”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3): 13-30
- Baykal, S. (2004). “Avrupa Birliği’nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünlemenin Nihai Hedefi Üzerine”. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 1(1):121-140
- Best, E. (2005). “After the French and Dutch Referendums: What Is to Be Done?”. *Intereconomics*, 40(4): 180-186.
- Bozkurt, E., Özcan, M., Köktaş, A., (2006). *Avrupa Birliği Hukuku*. 3. Baskı, Asil Yayınları, Ankara.
- Canbolat, İ.S.(2002). *Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*. Güncelleştirilmiş 3. Baskı, ALFA Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Çalışkan, Ö. (2011), “Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği’nin Kurumsal Yapısı”, *Sunum Metni, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1-21.
- Dinan, D. (2008). *AB Tarihi*, (çev. Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Dinan, D.(2005). *AB Ansiklopedisi Cilt 2*, (çev. H. Akay) Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Efe, H. (2010). “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9(1): 37-62.
- Erdoğan, M. (2015). *Anayasal Demokrasi*. 12. Baskı, Siyasal Kitabevi, İstanbul.
- Eroğul, C. (2004). “Avrupa Birliği’ne Bir Anayasa”. *Mülkiye Dergisi*, 28(245): 7-22.
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Güneş, A. (2008). “Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1):739-772.

Habermas, J. (2001). “Avrupa Topluluğu Neden Anayasal Bir Çerçeveye Gereksinim Duyuyor,” *Cogito*, (26): 69-84.

Karakaş, A.I. (2003). *Avrupa Birliği Hukukunda Anayasal İlkeler*. Yenilik Yayınevi, İstanbul.

Karluk, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Beta Yayınları, İstanbul.

Metin, Y. (2002). “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(04): 35-63.

Metin, Y., ve Kaygısız, Ü. (2016). “Avrupa Birliği’nde Temel Hakların Korunması ve Lizbon Antlaşması’nın Getirdiği Yenilikler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1):125-158.

Miller, V. (2005). “The Future of the European Constitution”. *House of Common Library Research Paper* 05/45.

Oğurlu, E. (2008). “Lizbon Antlaşması’ndan Sonra Avrupa Birliği”. *Avrasya Etüdüleri*, 34(2): 7-33.

Özcan, M. (2000). “Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme”. *Yeni Türkiye Dergisi, AB Özel Sayısı, Sayı:35-36*: 556-569.

Özler, Z. ve Mindek, C. (2008). *AB’de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması*. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Öztan, E. (2005). *Anayasa Anlaşması’nın Geleceği*. Avrupa Birliği Ansiklopedisi, (Editör: Dınan, D.), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Schambeck, H. (2005). “Devletlerin Anayasası ve Avrupa Birliği Anayasası”. (Çev. G. Develi). *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 13(2): 1-28.

Selçuk, E. (2004). “Anayasasını Arayan Avrupa: Avrupa Anayasal Antlaşma Tasarısı Üzerine”. *Hukuk ve Adalet*, (3): 59-99.

Selçuk, E. (2005). “Avrupa Birliği Anayasal Düzeninde Temel Hakların Serüveni”. *İ.Ü SBF Dergisi*, 32: 13-52.

Şahin, M. (2004). “Avrupa Birliği Anayasadan Sınıfta Kaldı”, *Stratejik Analiz*, 4(46).

Tekinalp, Ü. (2000). “Avrupa’nın Bütünleşmesi Sürecinde Aşamalar”, *Avrupa Birliği Hukuku*, (Derleyenler: Tekinalp, Ü.- Tekinalp, G.), Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

Tekinalp, Ü. (2005). *Avrupa’nın Bütünleşmesi Sürecinde Aşamalar*. Beta Yayınları, İstanbul.

Tezcan, E. (2003). “Avrupa Birliği Anayasası’nın Doğuşu ve Öngördüğü Yenilikler”, *Stradigma*, Sayı 8: 1-17

Tezcan, E. (2008). “Anayasadan Lizbon Antlaşmasına: Avrupa Birliği’nde Temel Metin

Tartışmaları,” *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (düzenleyen), 27-30 Mart 2008, 73-101.

Tonus, Ö. ve Baykal, S. (2003). “Avrupa Birliği Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler”. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1-2): 115-132.

Ülger, İ. K. (2003). *Avrupa Birliği El Kitabı*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Ülger, İ. K. (2005). *Avrupa Birliği'nin ABC'si*. 3. Baskı, Sinemis Yayınları, Ankara.

Yanıkdağ, T. (2010). “Anayasallaşma Sürecinde Avrupa: Temel Haklar Şartı'ndan Lizbon Antlaşması'na”. *Bilge Strateji*, 2(3): 115-143.

SELİMPAŞA ÇOCUK OYUNLARININ KÜLTÜREL AKTARIMA ETKİSİ The Effect of Selimpaşa Children's Games on Cultural Transmission

Kader Şahin¹

Öz

Toplumların kültür unsurlarını tanımak, değişimlerini anlamak için pek çok kültürel unsur ve toplumun bireyleri değerlendirilebilir. Bu unsurlardan birisi de çocuklar ve çocuk oyunlarıdır. Çocuklar, yaşadıkları toplumların kültürel dinamikleri hakkında bilgiye ulaşmayı sağlayan tanıklardır. Bu tanıklığı yaşadıkları dönemden bağımsız olmayan oyunlarıyla yapmaktadırlar. Oynadıkları oyunlar, oyunları oynarken kullandıkları sözcükler, oyunları oynama şekilleri, oyunlara koydukları kurallar gibi daha pek çok özellik çocuğun yaşadığı toplum hakkındaki ipuçlarıdır. Halk bilimi konularından biri olan çocuk oyunları, sözlü kültür ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiçbir kültür unsuru var olduğu toplumdan bağımsız düşünülemez. Duyuş, yaşayış, inanç, yeme-içme, barınma gibi unsurlar oyunlarda da etkisini gösterir. Teknolojik gelişmeler her ne kadar çocukların ilgi alanlarını ve oynadıkları oyunları etkilemiş olsa da ilkökul ve ortaokul seviyesindeki çocukların grupla ve bireysel oynadıkları oyunların varlığından söz etmek mümkündür. Bu çalışma, İstanbul ili Silivri ilçesi Selimpaşa Mahallesi'ndeki çocuk oyunları hakkında hazırlanmıştır. Çalışmada Silivri ilçesi Selimpaşa Mahallesi çocuklarının oynadığı oyunlar katılsız gözlem yoluyla incelenmiştir. Tespit edilen bu oyunlar hakkında bilgi verilmiş ve oyunlar alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oyun, çocuk oyunları, Selimpaşa çocuk oyunları, kültürel miras, kültürel aktarım.

Abstract

Many cultural elements and individuals of the society can be evaluated in order to recognize the cultural elements of societies and understand their changes. One of these elements is children and children's games. Children are among the witnesses who provide access to information about the cultural dynamics of the societies in which they live. They make this testimony with their plays that are not independent of the period in which they live. Many other features such as the games they play, the words they use while playing the games, the way they play the games, the rules they set for the games are clues about the society in which the child lives. Children's games, which are one of the subjects of folk science, come across as natural carriers of oral culture. Some information about the cultural elements of a society can also be obtained by looking at the games played by children living in that society, because children's games in societies are not independent of the cultural characteristics of the society in which they were born and developed. Elements such as hearing, living, belief, eating-drinking, housing also show their influence in games. Although technological developments have affected children's interests and playgrounds, it is observed that children at the primary and secondary school levels still play group and individual games. This study was prepared about children's games in Selimpasa Neighborhood of Silivri District of Istanbul Province. In the study, the games played by the children of Selimpasa Neighborhood of Silivri district were examined by unattended observation. Information was given about these detected games and the games were arranged in alphabetical order.

Key Words: Game, children's games, Selimpaşa children's games, cultural heritage, cultural transfer.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID: 0009-0002-1476-1882 / kmasahin@gmail.com

Giriş

İnsanlar yaşamları boyunca deneyimlediklerini kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmışlardır. Bu döngüsel bir süreç olup yaşanan coğrafyadan başlayarak yaşanan eve kadar süregelen bir aktarımdır. Bu aktarımın yansımaları günümüzde de etkisini gösterir ki çocukluğumuzda oynadığımız bazı oyunlar bu aktarım köprüsünden geçip bugünkü çocukların oynadığı oyunlar arasına girebilmiştir.

Türkiye geleneksel çocuk oyunları bakımından zengin bir ülke olup yedi coğrafi bölgenin içinde de farklı aktarımlarla çocuk oyunları çeşitlenmektedir. Kültür taşıyıcılığı, bölgeler arasında bazı farklılıklar gösterse de kültür düzenli bir şekilde aktarılmaya devam etmiştir. Yüzyıllardır devam eden bu oyunlar, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine, fiziksel ve zihinsel aktivitelerle eğlenmelerine, eğlenirken de kültürel değerleri öğrenmelerine katkı sağlamıştır. Oyunlar, sadece fiziksel aktivite sunmakla kalmaz; aynı zamanda çocukların strateji geliştirmelerine, ekip çalışmasını öğrenmelerine ve arkadaşlarıyla etkileşimde bulunmalarına da olanak tanımaktadır. Çocuk oyunları, eğlencenin yanı sıra kültürel zenginliği de temsil etmektedir. Kültür coğrafyasında var olan oyunların yaşatılması ve geliştirilmesi, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümelerine ve kültürlerini korumalarına yardımcı olacaktır. Bu noktada kültürel mirasımızı yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak için geleneksel çocuk oyunlarının tespiti, tanıtılması ve yaşatılması oldukça önem taşımaktadır.

Geleneksel çocuk oyunları, zamanla modern teknolojinin etkisiyle azalma eğilimi göstermiştir. Bilgisayar oyunları ve dijital eğlenceye yönelme bazı geleneksel oyunların unutulmasına neden olmuştur. Çağın gereğine uyma noktasında çocuklar; telefon, bilgisayar, tabletlerle vakit geçirmekte sanal bir gerçeklik ve oyun ortamını keşfetmektedirler. Selimpaşa Mahallesi çocukları, yaşlıları olan pek çok bölgenin çocukları gibi teknolojiden yararlısalar da geleneksel çocuk oyunlarını da oynamaktadırlar. Selimpaşa, sokak ve mahalle oyunlarını oynamaya uygun bir sahil beldesidir. Bu çalışma kapsamında Selimpaşa Mahallesinde oynanan geleneksel çocuk oyunları, derlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

1.Kültürün Gönüllü Taşıyıcısı Oyun ve Çocuğa Etkisi

Çocuk hakları sözleşmesinde çocuklara haklar tanınmıştır. Bu haklar, çocukların sağlıklı ve mutlu büyüüp yaşayabilmesi, gelişmesi, ayrıma maruz kalmadan çocuğa fayda sağlayacak özellikte belirlenmiştir ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989’da kabul edilmiştir. Türkiye de sürece 14 Eylül 1990’da sözleşmeyi imzalayarak dâhil olmuş ve *Taraf Devlet* konumuna geçmiştir (URL-1). Çocuk koruma kanununda, kanunun uygulanması aşamasında çocuk daha erken yaşta ergenliğe girmiş olsa da 18 yaşını doldurmamış kişinin çocuk olduğuna dair yasal bir tanım yapılmıştır. Buna göre: 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) 6/1-c maddesi uyarınca “18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur.” ibaresi yer almaktadır (URL-2)

Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* adlı kitabında: “Oyun, çocuğa hiç kimsenin öğretemeyeceği konuları kendi deneyimleriyle öğrenmesi yöntemidir. Oyun sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan hareketlerdir.” (Yavuzer,1993:191) diyerek çocuğun oyun yoluyla bilgi sahibi olduğunu, öğrendiği bilgiyi nasıl ve ne şekilde kullanacağını deneyimlediğine dikkat çekmek ister. Bir bakıma oyun oynayan çocuk, karşılaştığı sorunlara da kendince çözümler üretebilmeyi öğrenmektedir. Uzman gözlemcilerin çocukların sorununu teşhis ederken oyunlardan yararlandıklarını belirtir (Yavuzer,1993:192). Çocuklar oyun oynarken kızgınlık, öfke, sevinç, utanç, korku gibi bazen açığa çıkaramadığı duyguları; bilerek, bilmeyerek işledikleri suçları oyun içinde

ifade edebilmektedirler. Oyun, çocuğu anlamak için en kolay izlenecek yöntemdir. Çocuk, farkında olmadan kendi dünyasının kapılarını oyun içinde korkusuzca ve sınır koymadan açabilmektedir. Koçyiğit, Tuğluk ve Kök'ün *Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun* adlı makalelerinde oyunun çocuğa, yetişkinin ve dış dünyanın baskısı olmadan çatışmalarını ve problemlerini ortaya koyarak ilgili duyguları bastırılmadan yaşama olanağı verdiğini belirtirler (Koçyiğit vd. 2007:324-342).

Akkaya da *Oyun ve Çocuk* adlı çalışmasında: “Oyunlar; insanların kendi yaşamlarından esinlenerek tasarladıkları, içerisinde rekabet, kazanma, kaybetme gibi birtakım kural ve farklı değerleri barındıran sosyal içerikli eğitsel aktivitelerdir. Bu nedenle oyunların içinden çıktığı toplumun hangi kültürel katmanlarına ait olduğunu ve konu olarak ne içerdiğini, onların yapısını inceleyerek ancak anlayabiliriz.” (Akkaya,2018:11-12) şeklinde oyunu ve işlevini belirtirken oyunların çocuk, genç ve yaşlı demeden her insanın sosyal yaşantısında çok önemli bir yer tuttuğunu, insanların bir araya getirmede, onların kaynaşip birlikte hareket etmesinde nasıl vazgeçilmez ve öğretici olduğunu da göstermek ister (Akkaya,2018:12). Kuşaklar arası geçişlerde oyunların kültürel bilgiyi aktarmada kendiliğinden, kolaylıkla ve doğallık içerisinde olması da oyunun yapısından kaynaklanmaktadır.

Kültürler arası etkileşim, günümüzde daha kolay olmaktadır. Buna bağlı olarak dünyanın pek çok yerinde çocukların oynadıkları oyunların da benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Oyunların kültürel yansıması ve taşıyıcılık işlevi ile kültürel paylaşımlar da gerçekleşmektedir. Tabi ki bu görüşte olmayan araştırmacılar da vardır ki bunların başında Johan Huizinga gelir. Huizinga, *Homo Ludens: Oyunun Kültürel İşlevi Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasında oyunun kültürden daha eski olduğunu belirtir. Huizinga, kültürün insan toplumunun varlığını gerektiren bir kavram olduğunu, devamlılığı için insan toplumlarına gereksinim duyduğunu ifade eder; oyunun ise kültürden çok daha önce de var olduğunu söyler. Düşüncelerini desteklemek adına hayvanların da oyun oynadıklarını ve bu oyunları insanların onlara öğretmelerine ihtiyaç duymadan yaptıklarını belirtir. Ona göre oyun, en basit bir fizyolojik olgudan ve refleksten de fazlasıdır çünkü içinde manâyı barındırır (Huizinga,2018:9-10). Huizinga, toplumlar için oyunun öneminin farkındadır ve tarihesinin kültürün oluşumundan eski olduğunu belirtir.

Yararları bağlamında oyunlar; çocukları topluma hazırlamada, günlük yaşantılarında karşılıklarına çıkan hak, hukuk, sorumluluk ve görev alma gibi farklı düşüncelerin bilince çıkarılmasında ve çocukların toplum içinde kendilerini ifade edebilmelerinde önemli bir eğitim aracıdır. Yavuzer, bu düşünce bağlamında çocuğun toplum ve ahlâk kurallarına uyum göstermesinde oyunun rolünün büyük olduğunu belirtir (Yavuzer,1993:192).Oyun yoluyla çocuk, içinde bulunduğu toplumun ahlak kurallarını da herhangi bir yaptırıma maruz kalmadan kolaylıkla öğrenmiş olmaktadır. Bekmezci ile Özkan, *Oyun ve Oyuncağın Etkisi* adlı derleme çalışmalarında da benzer görüşlere yer verirler. Onlara göre oyun; çocukların olayları farklı bakış açılarıyla görmelerine, yaratıcılıklarını geliştirmeye, sevinç ve hüzn gibi duygularının farkına varmalarına, arkadaş grupları içinde toplumsallaşip ahlaki ve sosyal kurallara uymayı öğrenmelerine de yardımcı olur. Ayrıca oyunun onların kas ve kemik yapılarının, ifade yeteneklerinin ve kelime hazinelerinin gelişmesine de yardımcı olduğunu ifade ederler (Bekmezci ve Özkan, 2015:81-87). Akandere, *Eğitici Okul Oyunları* adlı kitabında çocukların oyun oynarken mutluluk, sevinç, acı, korku, nefret, kaygı, kin, sevgi, sevilme, bağımlılık, bağımsızlık, ayrılık gibi birçok duyguyu öğrendiğini belirtir. Çocuk toplumsallaşmayı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duymayı, kendi hak ve özgürlüğünü korumayı, yardımlaşmayı, paylaşmayı, lider olmayı, kazanmayı, kaybetmeyi oyunlarda öğrenir. Oyun oynarken koşma, tırmanma, atlama, zıplama vb. fiziksel güç gerektiren eylemlerin çocuğun solunum, dolaşım, sindirim gibi fiziksel sistemlerinin düzenli çalıştırdığını ifade etmektedir.

Akandere, güç-tepkiye hazır olma, hız, durgun ve dinamik dikkat, koordinasyon, esneklik gibi psikomotor yeteneklerin de çocuğa oyunla kazandırıldığını belirtir (Akandere,2006:1-36).

Oyun oynamak çocuğun gelişiminde yapmaktan en keyif aldığı faaliyet olarak yer almaktadır ve onun gelişimi için önemlidir. Günümüzde yaygın hastalıkların ortaya çıkmasında hareketsizlik gelmektedir. Yetişkin olan çocuklar artık oyun oynamayı bırakmış olduklarından fiziksel ve psikomotor gelişimleri zayıflamaktadır. Bu durum da oyunun gelişim ve sağlık için ne kadar önemli olduğunu, yalnızca boş vakitlerde yapılması gerekli bir uğraş olarak görmemek gerektiğini göstermektedir. Çocuklar farkında olmadan oyun oynayarak sağlıklı bir şekilde gelişimlerini devam ettirmektedirler. Özellikle oyunlarda ebe seçimi sırasında kullanılan tekerlemeler veya sayışmaca sözleri, bilmecelerin çocukların dil gelişimini desteklediği de unutulmamalıdır.

Selimpaşa Mahallesi 2009 yılında mahalle statüsüne geçmiştir. Silivri'nin güneydoğusunda yer alan mahalle, Silivri merkezine 12 km mesafede konumlanan kıyı kasabasıdır. Mahalle, tam olarak E-5 karayolu üzerinde Marmara Denizi kıyısında, yazlıkçıların mesken tuttuğu bir kasabadır. Kasaba nüfusuna baktığımızda halkın çoğunluğunun Batı Trakya, Selanik Drama ve Langaza'dan mübadele yıllarında geldiği görülmektedir. Selimpaşa mahallesinin kuruluş yılları oldukça eski dönemlere uzanıyor. Mahalle, Bizans döneminde "Epivates" ismiyle bilinmekte ve etrafı surlarla çevrili bir bölgeydi. Kasabanın sahibi, Azize olarak bilinen Paraskeva adlı bir kadın olarak kayıtlarda yer alıyor. Sonraki yıllarda kasaba, Silivri'de inşa edilen Alexios Apokakuos'u yaptıran Alexios'un mülkiyetine geçmiştir. Epivates Azize'nin kemikleri (rölik) ise aynı dönemde Silivri'deki bir kilisede korunmaktaydı. Bölgede toplam dört tane kilise bulunuyordu ve bu kiliselerin hiçbiri ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Osmanlılar, Selimpaşa Mahallesinin mülkiyetini aldıkları dönemlerde mahalle etrafını saran surların bugün hiçbir izi, kalıntısı kalmamıştır. Selimpaşa, ilk kez Orhan Gazi'nin oğlu Murat Bey vasıtası ile Türklerin eline geçmiştir. Osmanlıların eline geçen mahalle "Bigados" ismiyle anılmış, Cumhuriyet döneminde ise Selimpaşa ismini almıştır (URL-3).

2.Selimpaşa Çocuk Oyunları

Oyun oynayan çocuklar kendi deneyimlerini diğer çocuklarla paylaşarak yaşadıkları toplumun kültürünü çeşitlendirirler. Kültür taşıyıcılığının bir kolu da oyunlarsa her ülke, il, ilçe, bucak veya mahalle de bu görevi çocuklarının oynadığı oyunlarla yapabilmektedir. Selimpaşalı çocuklar da ailelerinin aktardığı oyun kültürünü devam ettirmektedir. Yaşlılarıyla en çok oynadıkları oyunlar katılsız gözlem yapılarak tespit edilmiştir. Selimpaşalı çocukların oynadığı oyunlar genellikle grup oyunlarıdır. Sınıf öğretmeni eşliğinde tüm sınıf iki gruba ayrılarak veya çocuklar kendi aralarında grup- gruplar oluşturarak oyunları oynamaktadırlar. Selimpaşa, çocuk oyunlarının oynandığı bir bölge olarak geleneksel çocuk oyunlarının aktarıldığı aktif bir mahalledir.

2.1.Beştaş

Tek başına oynanabileceği gibi birkaç kişiyle de oynanan bir oyundur. İç mekân veya dış mekân oyununun oynanması için fark etmez ama oyun oturarak oynanmalıdır. Selimpaşa sahil kesiminde yer alan bir mahalle olduğu için deniz kenarında hemen her çocuk taş ve deniz kabuğu toplamaktadır. Bu taşların büyüklükleri hemen hemen aynı olan beş taş yere atılıp önce bir daha sonra iki ve yavaş yavaş tüm taşların avuç içinde toplamaya çalışılması, taşları havaya atıp tutarak diğerlerini almaya çalışmak suretiyle oynanan bir oyundur.

2.2.Çatlak Patlak Oyun

İki kişiyle oynanan bir oyundur. Hemen her mekânda oynanabilecek bir oyundur. Genelde oyuncular ayaktadır bazen de bu oyun oturarak da oynanır. Oyuncular tekerleme söyleyerek birbirlerinin altta kalan eline tekerleme sonunda vurmayı amaçlarlar. Altta eli kalan oyuncu elini çekerek diğer oyuncuyu şaşırtmaya çalışır ve onun eline vurmasını engeller.

Çatlak Patlak Tekerlemesi

Çatlak patlak/Yusyuvurlak/Kremalı börek, sütlü çörek/Çek yavrum çek veya çek dostum çek/
Âlemin derdini sen çek

Bu tekerlemenin farklı versiyonları olsa da Selimpaşalı çocuklar tekerlemeyi bu şekilde söylemektedirler.

2.3.Deve Cüce (Gece Gündüz) Oyunu

Sınıfın tamamı ile öğretmen eşliğinde oynandığı gibi bir öğrencinin liderliğinde bir grup öğrenci tarafından da oynanan oyundur. Öğretmen veya oyunu başlatan lider öğrenci oyunu “deve cüce” diyerek çocukların hareketlerini yönlendirmektedir. Oyunda deve denince çocuklar ayağa kalkarken cüce deyince oturmaktadırlar. Bu oyunu eğlenceli kılan hızlı ve karışık bir şekilde deve cüce kelimelerinin art arda söylenmesidir. Hızlı ve karışık söylenen kelimeler çocukların karıştırıp yanlış hareketi yapmalarına neden olurken yanlış hareketi yapan çocuk yanıp oyundan çıkar. Bu oyunun “gece gündüz” versiyonu da çokça oynanmaktadır.

2.4.Don (Dondum)

Açık alanda en az iki kişi veya grupla oynanan bir oyundur. Sayışmacada ebe olan kişi oyunu başlatır. Tüm oyuncular kaçmaya başlar, oyun kurucu ‘don’ der diğer oyuncular ‘dondum’ der ve hepsi hareketsiz durur. Ebe donmuş gibi görünen oyuncuları güldürmeye ya da hareket ettirmeye çalışır. Gülen ya hareket eden kişi ebe olur.

2.5.Ebelemece

Selimpaşalı ilkokul seviyesindeki öğrencilerin okul bahçelerinde en çok oynadıkları oyunlardan biridir. En az iki kişiyle oynanabildiği gibi grupla da oynanabilir. Çocuklardan biri ebe diğeri ya da diğerleri kovalanan olur. İçlerinden birinin ebe tarafından yakalanmasıyla ebe görevi diğerine geçer.

2.6.El Kızartma veya Kızartmaca (Yüz Kızartma veya Kızartmaca) Oyunu

Bu oyun iki veya daha fazla kişiyle oynanan gelenekselleşmiş bir ceza oyunudur. Genellikle sorulara cevap verememiş, hata yapmış yani oyunun başında belirtilen cezaya razı olmuş oyuncuların oyun adı altında birbirlerine fiziksel güç yetirme ve şiddet uygulamalarıdır. Bu oyunu oynamayı ya da oyunu kaybeden oyuncunun alacağı cezayı bilmeyen yok gibidir. Oyuna göre çocuklar sırayla birbirlerinin ellerine vururlar canı en çok yanan veya eli en çok kızaran ve pes eden çocuk oyundan çıkar, oyunu kaybetmiş olur. Oyunda çocukların birbirlerine vurma sıraları ya sayışmaca ya da yazı tura atışı ile belirlenir. Yüz kızartma versiyonu pek çok yerde oynansa da Selimpaşa’da bu versiyonu çocuklar tarafından oynanmamaktadır.

2.7.Eski Minder Yüzünü Dönder

Grupla oynanan bir oyundur. Sayışmacada ebe kalan çocuk “Eski minder yüzünü dönder; döndermezsen bir poz ver.” der tüm çocuklar kendilerince poz verir gibi dururlar. Ebe çocuk bir oyuncunun karşısında durup “Güzellik mi çirkinlik mi?” diye sorar, diğer çocuk hangi seçeneği seçerse o seçeneğe uygun hareket yapmalı yani poz vermelidir. Verilen poz ebe beğenmezse ebe değişikliği olur.

2.8.Evcilik

İki ya da daha fazla kişiyle oynanan oyunlardan biridir. Geleneksel bir oyun olmasına rağmen Selimpaşalı çocuklar tarafından zaman zaman modernize edilerek oynanmaktadır. Çocukların izledikleri reklam, dizi, film veya çizgi filmler bu oyunda karakter, olay, durum, eşya gibi unsurlar

olarak oyuna yansımaktadır. Kız çocuklarının oynadığı oyunlar arasında yer alan evcilik oyunu, bu mahallenin çocukları tarafından gerçek hayata, filme vb. uydurularak oynadığı için oyun içinde erkek çocuklarını da baba, çocuk, prens gibi pek çok karakteri canlandırırken görmekteyiz. Gelişen kültürel unsurlar oyunlara da yansımış olduğundan evde yemek yapan anne figürü dışarıdan yemek söyleyen veya yemeğe dışarıya giden anne figürüne yerini bırakmıştır. Kargonun eve gelmesi, cep telefonu ile konuşmak, bilgisayar kullanımı ve Barbie bebeklerin ismiyle oyunda yer alması yaygın olarak görülen unsurlardandır.

2.9.İp Atlama (İp Çevirme-İp Döndürme) Oyunu

Geleneksel bir çocuk oyunu olup oynanabilmek için ipe ihtiyaç duyulan bir oyundur. İp atlama, daha çok kız çocukları tarafından oynanan bir oyundur. Bu oyunun farklı oynanma şekilleri vardır. Tek kişinin ip atlayarak oynadığı bir oyun olabilirken birden fazla kişi de sırayla ip atlayarak oynayabilmektedir. Oyunun bu şeklinde önce yavaş atlama yapılırken gittikçe artan bir hızla atlamaya çalışma ve ipe dolanmadan seri olma söz konusudur. Atlama yapan çocuğun bazen arkadaşları bazen de kendisi kaç kez atladığını sayar. Amaç, en fazla atlama yapmaktır. Oyunun başka bir şekli de uzun bir iple oynanan şeklidir ki bu şekilde oynanırken oyun grup oyununa dönüşür. İki çocuk ipin uçlarından tutarak çevirmeye başlar, ip hızlanmaya başladıkça sırayla çocuklar ipte atlamaya, zıplamaya başlarlar. İpe takılanlar yanmış olup atlama sırasından çıkar. İpin çifte çevrilme şekliyle atlama da yapılmaktadır. Bu şekliyle atlamak daha zor olmaktadır.

2.10.Lastik Atlama

Kız çocuklarının yaygın olarak oynadığı geleneksel bir çocuk oyunudur. Üç veya daha fazla çocukla oynanmaktadır. Bu oyunda araç lastiktir. Bazen esnek bir ip de kullanılmaktadır. İki oyuncu iki ucu birbirine bağlanmış lastiğin içine girer, ayaklarına lastiği geçirmek suretiyle lastiği gerdirirler. Ortadaki oyuncu önce ayak bileği yüksekliğinde lastiğin üzerinde tek veya çift ayakla sırayla atlar. Lastik her başarılı atlayıştan sonra biraz daha yukarıya çıkarılır, atlayış gerçekleşir. Tek, çift, çapraz ayak şekillerinde atlama yapılır. En üst seviye olan baş hizasına gelince oyuncular eliyle lastiği gerdirip oyuncunun zıplayarak atlamasını sağlarlar. Düşme tehlikesi yüksek olsa da eğlenceli bir çocuk oyunudur.

2.11.İstop

Bir grup çocuk açık alanda toplanır sayışmaca ile belirlenen ebe bir renk, eşya vb. ismi söyler diğer oyuncular ebenin söylediğini ebe “istop” diyene kadar arayıp bulmak zorundadır. İstop “dur” anlamında kullanılan bir kelimedir ve bu kelimenin gücüyle oyun oynanır. Bu sırada ebenin elinde top vardır ebe olan oyuncu söylenen renk veya eşyayı bulamayan oyunculardan birini toplama çalışır. Topla vurabilirse ebe vurulmuş olan çocuk olur. Oyun tek kişi kalana dek devam eder.

2.12.Kaç Güvercin Kaç

Selimpaşa’da bir grup oyunu olarak genelde ilkokul 1-4 kademe arasında oynanmaktadır. Genelde açık alanda oynanan bol kaçmalı ve kovalamacalı bir oyundur. Bu oyunda bir çocuk baykuş rolündedir. Diğer çocuklar da güvercindir. Oyunda amaç baykuşa yakalanmamaktır. Güvercinler baykuştan kaçmaya çalışırlar. Baykuşa yakalanan güvercinler de baykuşa dönüşürler. Tüm çocuklar baykuşa dönüşene kadar kovalamaca devam eder. Bu oyunda çocuklar baykuş ve güvercine benzemek için kollarını farklı şekilde açarlar. Baykuşa benzemek için kollarını ters V şekline getirirlerken güvercin gibi görünmek için kollarını iki yana tam açık çırparlar. Kış aylarında bu oyunu oynarken ceket veya montlarını kullanarak güvercin ve baykuş taklidi yapmaktadırlar. Sosyal medyada “vampir köylü” oyunu ile de kaçma, yakalama ve dönüştürme özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir. Baykuşa yakalanan güvercinler gibi vampire yakalanan köylüler de vampir olmaktadır.

2.13.Kedi Fare Oyunu

Bu oyun da grupta ve genelde açık alanda oynanan bir kovalamaca oyunudur. Sayışmacada ebe

olan çocuk kedi olurken diğer çocuklar fare olmaktadır. Oyunda tek kedi olabildiği gibi birden fazla kedi de olabilmekte, açık alanda kaçan ve saklanan fareleri yakalamaya çalışmaktadır. Yakalanan fareler kediler tarafından yenmiş sayılıp oyundan çıkartılırlar. Bu oyun saklanma kısmı olduğu için “saklambaç-saklankaç” oyunuyla benzerlik gösterir.

2.14.Kop (Çemberden Çık) Oyunu

Grup oyunlarından olan bu oyun kalabalık bir grup tarafından oynanmaktadır. Bazen tüm sınıf, öğretmenlerinin eşliğinde bu oyunu oynamaktadır. Oyunu bir çocuk veya sınıf öğretmeni başlatmak için el ele çember şeklinde olan çocuklardan yanındakinin eline vurur. Ele vurma sırayla tüm çocuklar arasında yavaştan hızlıya doğru geçiş olacak şekilde gerçekleşir. Sırası gelen çocuk elini çeken çocuğa vuramazsa çemberden çıkıp yanmış olur. Oyun, son iki çocuk kalana kadar devam eder. Son iki çocuk sayışmacaya kalır ve halkadan çıkmış çocuklardan kendi grupları için çocuk seçmiş olur.

2.15.Kutu Kutu Pense

Küçük yaş grupları arasında yaygın olarak oynanan bir oyundur. İki veya daha fazla çocuk arasında oynanmaktadır. Bu oyunda çocuklar önce el ele tutuşarak birlikte:

Kutu kutu pense/Elmamı yerse/Arkadaşım x kişi/ Arkasını dönse der. İsmi söylenen çocuk arkasını döner. Oyun bu şekilde tüm çocukların arkalarını dönmelerine kadar devam eder. Tüm oyuncular arkalarını dönünce bu sefer de tek tek çocukların isimleri söylenerek önlerine dönmeleri sağlanır. Oyun çocukların oyundan sıkılıp oyunu bitirmeye karar vermelerine kadar devam etmektedir.

2.16.Mendil Kapmaca

Geleneksel çocuk oyunlarından biri olan mendil kapmaca Selimpaşa’da daha çok okullarda özellikle de ilkokul seviyesinde eğitim gören öğrencilerin öğretmenleri gözetiminde tüm sınıf birlikte oynadıkları bir oyundur. Bu oyunda tüm sınıf ikiye bölünür. Öğretmen, ortada mendil veya bir bez parçasını havada belli bir yükseklikte tutar. Her iki gruptan bir çocuk koşup mendili kapmaya çalışır. Mendili kapamayan tarafından yakalanıncaya kadar kovalanır. Yakalama sonlanınca mendil öğretmene teslim edilip iki öğrenci de sıranın sonuna geçer. Tüm öğrenciler sırayla mendili kapmaya çalışırlar. Hangi grubun öğrencileri daha çok mendil kapmışsa oyunu o grup kazanır.

2.17.Misket

Bu oyun, genelde erkek çocukları arasında oynanan bir oyundur. Oyunda esas olan misket denilen cam bilyeleri vurmaktır. Oyun, grupla oynanabildiği gibi iki kişiyle de oynanabilir. Oyuncuların her biri oyuna başlamadan önce kararlaştırdıkları sayıda misketi aynı sıraya dizerek. Genelde yazı tura atarak başlanan oyunda sırayla atışlar yapılır. Vurdukları misket sayısınca bilye kazanan oyuncular oyun bitiminde bu misketleri geri vermezler. En çok misket kazanan oyunun galibi olur. Oyunda “baş” denilen ve diğer misketlerden daha büyük bir misket olur; bu misket, diğer misket sırasının en başında yer aldığı için bu adı almıştır. Misket oyununda baş olan misketi vuran çocuk, tüm misketlere sahip olur. Oyunda da diğer oyunculara göre avantaj sağlamış olur.

2.18.Saklambaç-Saklankaç

Açık alan ve grup oyunudur. Hemen herkesin çocukken en az bir kez oynadığı geleneksel oyunlardandır. Sayışmacada ebe olan çocuk, saymaya başladığında diğer çocuklar saklanmaya başlar ebe de saklananları bulmaya çalışır. En çok yaz gecelerinde oynansa da her vakit ve her mevsim oynanır. Selimpaşalı çocuklar bu oyunu başka bir şekilde daha oynamaktadırlar ve bu oyuna da “saklankaç” demektedirler. Başta saklambaç oyunu gibi çocuklar saklanır ebe arayıp bulmaya çalışır bulduğu çocuk kaçmaya başlar ebe bu sefer de hem “sobe” yapılacak alanı korumak hem de kaçan çocuğu yakalamak zorundadır. Yakalayamazsa ebelik süresi uzamış olur.

2.19.Sek Sek

Sıklıkla kız çocuklarının oynadığı oyunlardan birisi de sek sek oyundur. Çocuklar tek başlarına oynayabildikleri gibi birkaç çocuk sırayla da oynamaktadır. Çizilen kenar çizgilere basmadan

numaralandırılmış şeklin içine atlamak ve oyunda kullanılan taşı sırayla atmak zorunludur. Kenar çizgilere basmak veya yanlış kutucuğa atlamak oyuncunun yanmasına yani hakkının geçmesine neden olur.

2.20.Şaşırtmacalar (Şaşıranlar)

Bu oyun Selimpaşa'da çok yaygın bir oyundur. İki kişiyle oynanmaktadır. Oyuna iki oyuncunun birbirlerinin bileklerinden tutup "şaşırtmaca ya da şaşıranlar" demesiyle başlanır. Çocukların ellerini çapraz, düz, ters gibi hareketlerle önce yavaş olacak şekilde daha sonra hızlanarak birbirine vurmasıyla oynanır. Oyunda amaç oyuncuların hızlı el hareketlerini yaparken birbirlerini şaşırtıp yanmalarını sağlayıp oyunu kazanmaktır.

2.21.Tren Yolculuğu

Halka veya tek sıra şeklinde el ele tutuşan çocukların oynadığı kalabalık bir grup oyunudur. Bu oyunda yine sayışmacada en son kalan oyunu başlatan oyuncu olmaktadır. Oyunu başlatan oyuncu, yanındaki çocuğun elini çekiştirir, bu hareketi gören tüm çocuklar birbirinin ellerini çekiştirmeye başlar. Oyuncular arasındaki bu hareketlenme git gide artan bir dönme şekline dönüşür. Kocaman bir halka halinde dönen çocuklardan hangisinin veya hangilerinin elleri çekiştirme ve dönme hızına dayanamayıp koparsa o çocuk oyundan çıkar. Aynı hareketlenme ve oyunun seyri tek sıra halinde yatay- dikey sıra için de geçerlidir. Oyun, en son iki öğrenci kalana ve bu öğrencilerden biri diğerine güç yetirip elini çektirene kadar devam eder.

2.22.Top Çevirmece (Top Döndürme)

Bu oyun da grup olarak oynanan bir oyundur. Halka şeklinde dizilmiş çocuklar birbirlerine küçük bir top verirler. Bu şekilde top çocukların elinde hızlıca döner. Topu tutamayıp düşüren çocuk oyundan çıkar. Bu oyunda topu hızlıca çevirmek ve düşürmemek gerekir.

2.23.Top Kapmaca

İki, üç veya daha fazla kişiyle oynanabilen açık alan oyunudur. Ortada bir veya birkaç kişi yer alır. Oyuncuların daha önceden belirledikleri bir mesafeden topa sahip olan diğer oyuncu veya oyuncular topu havadan kendi grubunda bekleyen diğer oyuncuya atar. Ortadaki oyuncu - oyuncular ise topu kapmaya çalışırlar. Top kaptırılsa oyuncu değişiklikleri yapılır. Bu oyun, yakan top (yakar top- ortada sıçan) oyununu andırırsa da top kapmaca oyununda ortada yer alan oyuncuları yakan top oyununda olduğu topla vurmamak, top da mutlaka havadan atılmalıdır, yakan top oyununda ise top her açıdan atılabilmektedir.

2.24.Yağ Satarım Bal Satarım

Açık alanda ve grupla oynanan bir oyundur. Halka şeklinde yere oturan çocuklar oyunda "Yağ satarım bal satarım / Ustam ölmüş ben satarım" şeklinde ezgili bir tekerlemeyi hep bir ağızdan söylerler ve bu esnada ebe, elinde mendil ile çocukların etrafında dolanır. Birkaç tur döndükten sonra elindeki mendili oturan çocuklardan birinin arkasına bırakır. Diğer çocuklar da "Zambak zumbak dön arkana iyi bak" diyerek mendil bırakılan çocuğu uyarırlar. Çocuk mendili alıp ebe olan çocuğu kovalamaya başlar yakalayınca da ebe kendi olur. Hemen her bölgede aynı şekilde oynanan bu oyun, Selimpaşalı çocukların özellikle ilkökul öğrencilerinin öğretmenleriyle keyifle oynadıkları bir oyundur.

2.25.Yakan Top (Yakar Top-Ortada Sıçan)

Top kapmaca oyununa benzer bir oyundur. Grup oyunudur. İkiye ayrılmış olan oyuncular sırayla ortadaki çocukları topla vurmaya çalışır. Topun değdiği çocuk oyundan çıkar. Topu havada yakalayan çocuk oyunda can kazanır, vurulsa bile havada yakaladığı top sayısı yani can sayısı kadar oyunda kalır(.) Kazandığı can veya canlar oyunda vurulmuş takım arkadaşını da tekrar oyuna döndürmeye de yardım eder. Ortada son oyuncu kalıp o da vurulana kadar oyun devam eder.

2.26.Yerden Yüksek (Lav-Yerde Lav Var)

Grupla veya en az iki kişiyle oynanan bir oyundur. Bir oyuncu genelde "taş kâğıt makas" yapılarak oyuna başlama hakkı kazanır. Diğer oyuncu veya oyuncular da yere basmadan yerden yük-

sekte olacak şekilde söylenen yerlere kadar gitmek zorundadır. Yere basan oyuncu yanmış olur. Selimpaşa'da en çok oynanan oyunlardan biridir. Lav adıyla da çokça oynanan bu oyun, yerde lav varmış gibi düşünülerek hareket edilmesi şeklinde oynanır. Oyunda doğru yönlendirmeler yapılarak oyuncunun belirlenen güvenli yere gidebilmesi hedeflenmektedir.

Sonuç

Selimpaşa Mahallesinde yaşayan çocukların oynadığı bazı geleneksel oyunlar, bu çalışmada alfabetik sıraya göre örneklendirilmiştir. Yirmi altı oyun örneklendirilmiş olup oyunlar katılımsız gözlem yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Oyunlar, oynama şekillerine göre kısaca tanıtlanmıştır. Selimpaşa Mahallesinin ilkokul seviyesinde en çok oynadıkları çoğu da geleneksel olan oyunlar derlenmiştir.

Selimpaşalı çocuklar bireysel oyunlar oynamak yerine genellikle grup oyunlarını tercih etmektedirler. Öte yandan bu oyunlar geleneksel çocuk oyunlarından ki bu da kültür aktarımının oyun aracılığıyla yapıldığını göstermektedir. Bazı oyunlarda gelişen teknolojinin, sosyal medya versiyonlarının yansımaları görülmektedir. Çocuklar izledikleri film, çizgi filmlerden etkilenmektedirler. Oyunlarında bu etkiler isimlendirme, karakter ve olay oluşturmalarında özellikle de "evcilik" oyununda kendini daha fazla göstermektedir. Bazı oyunların ise hem geleneksel hem de günümüze uyarlanmış –vampir köylü, kaç güvercin kaç; yerden yüksek, yerde lav var- gibi bazı oyunların ise hem geleneksel hem de günümüze uyarlanmış şekilleri de sıkça oynanmaktadır. Selimpaşa, sahil beldesi olduğu için burada yaşayan çocuklar, yaz aylarında deniz kenarında su oyunlarını da sıkça oynarlar. Bunun yanında park ve bahçelerdeki spor alanları da spor oyunları için oldukça elverişlidir; fakat geleneksel oynanan oyunlar olmadıkları için bu çalışmada örneklendirilmemiştir. Teknolojinin etkisiyle çocuklar; bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlarla da oyunlar oynamaktadırlar. Bu oyunların çoğu çocuklar için uygun olmasa da kontrol mekanizması zayıf kalmaktadır. Buna rağmen geleneksel çocuk oyunları Selimpaşalı çocuklar tarafından oynanmaktadır.

Kaynakça

Akkaya, A.(2018). Çocuk ve Oyun. İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Akandere, M. (2003). Eğitici Okul Oyunları. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bekmezci, H. Hava Özkan. H.(2015).Oyun ve Oyuncağın Çocuk Sağlığına Etkisi. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi. 5(2):81-87.

Huizinga, J. (2018). Homo Ludens, Oyunun Kültürel İşlevi Üzerine Bir İnceleme. İ. Mutlu (çev.) . İstanbul: Dorlion Yayınları.

Koçyiğit, S, Tuğluk, M. N. ve Kök, M. (2007). Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (16), 324-342.

Yavuzer, H.(1993). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Elektronik Kaynakça

URL-1: "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme". <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>. (Erişim: 04.04.2024)

URL-2: "BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme". <https://www.anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf>. (Erişim:30.03.2024)

URL-3: "Silivri Selimpaşa Tarihi Evler". <https://www.silivriyiz.com>.(Erişim: 25.03.2024)

Uygur, Hatice Kübra (2022). “Ekinden Ekin Biçenler: Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin’de Bitkisel Hekimlik)”. Çanakkale: Paradigma Akademi. 309 sayfa. ISBN: 978-625-8069-92-1.

Sevim KOCA¹

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli sağlık sorunlarıyla başa çıkmak için birçok geleneksel yöntem kullanılmıştır. İnsanoğlunun çeşitli hastalıklara karşı geliştirdikleri tedavi yöntemi olan halk hekimliğinin kökeni binlerce yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Bitkilerden ritüellere kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik gösteren halk hekimliği alanında birçok çalışma yapılmıştır. İncelemeye konu olan “Ekinden Ekin Biçenler Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin’de Bitkisel Hekimlik)” adlı eser de bu çalışmalar içerisinde yer alır. Hatice Kübra Uygur tarafından yazılan bu eser Paradigma Akademi tarafından 2022 yılında yayınlanmıştır.

Eser giriş hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde bitkisel hekimlik ve uygulamaları hakkında bilgi verilmiş, modern dünyadaki yeri, modern ve geleneksel tıp arasındaki çatışmalar ifade edilmiştir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kavramına değinen araştırmacı bu kavramla ilgili pek çok hekim arasındaki görüş farklılıklarından bahseder. Eskiye ait olanı kötölemenin, bâtil kabul etmenin, yok saymanın konuyu tekdüzeleştireceğini vurgu-

layarak kadim şifa kültürü ve geleneksel miras verilmeye çalışılmıştır. Bazı bilim adamlarının görüşlerine yer verilmiş ilerleyen bölümlerde de bu uygulamalar Mardin iliyle sınırlandırılarak yapısalcı ve işlevselci bakış açılarıyla verilmiştir. Covid -19 ile birlikte modern tıbbın yetersiz kaldığı zamanlarda geleneksel ve bitkisel olandan yararlandığının altını çizen araştırmacı bu süreçte geleneksel uygulamaların, gıda takviyelerinin, organik ürünlerin ön planda olduğunu ve özellikle de aşı karşıtı insanların bunlara yöneldiğini belirtmiştir. Araştırmacı bu çalışma ile kadim olan ile modern olanın arasındaki ortaklıkları ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır. Geleneksel halk hekimliği uygulamalarının ayrıca ritüelistik, büyüsel ve bitkisel yöntemleri barındırdığı da söylenmiştir. Tüm bu uygulamaların temeli de inanca dayandırılmaktadır. Geleneksel hekimlikte kullanılan ilaçların modern tıbbın ilaçlarına dayanak oluşturduğu, günümüz insanının da farklı sebeplerle geleneksel olana, halk hekimliğine ve bitkisel ilaçlara yöneldiği; bunun nesiller arası aktarımı, değişim ve dönüşümü ifade edilmiştir. Anadolu coğrafyasının bitkisel çeşitlilik ve zenginliğinin halk hekimliği uygulamalarına da yansdığı ifade edilmiştir.

Araştırmacı bu eserde bitkisel uygulamalarla sağaltımın örneklerini katılımlı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleriyle vermiştir. Bitki ve insan arasında etkileşim yöreden örneklerle verilmiş, işlevsel kuram kapsamında analiz edilmiştir.

¹Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, cificibasi.sevim@gmail.com / ORCID: 0000-0001-5141-7736

Eserin Birinci Bölümü “Kavramlar- Tanımlar- Terimler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde araştırmacı halk hekimliği ve tıp tarihi kaynaklarında yer alan kavramları vermiş ve onları geleneksel ve modern tıptaki şekliyle ayrı ayrı değerlendirmiştir. Burada “Sağlık, Hastalık, Bütüncüllük-Holizm-Holistik Tıp, Tıp, Tıbbın ve Hekimliğin Tarihine Bir Derkenar, Hippokrates, Asklepios, İbn-i Sina, İbnü’l Baytar, Hekim(lik)” vb. alt başlıklar vererek tanımlamalar yapmış ve açıklamalarda bulunmuştur. Sağlık ve hastalık terimlerinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söyleyen araştırmacı insanın belirli hastalıklardan korunma ya da kurtulma sürecinde oluşan tecrübeden ve bilgi birikiminden bahsetmiş ayrıca her kültürde hastalığa bakış açısının ve tedavi yönteminin farklı olduğunu dile getirmiştir.

Çalışmada sağlık kavramı “hasta olmamak”; hastalık kavramı da “sağlığın yokluğu” şeklinde tanımlanmış ve bu kavramların birçok tanımının olduğu söylenmiş, bazı kişilerin bu tanımlarla ilgili görüşlerine ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Her iki kavramın da sınırlarını çizmenin zor olduğu nedenleriyle verilmiştir. Hastalıklar karşısında yapılan ritlerden bahsedilmiş ve örnek olarak Louri Hanko’nun kriz ritleri kavramı verilmiştir. Daha sonra sosyal bilimcilerin gözünden bu kavramların teorileri verilmiştir. Sağlık ve hastalık kavramlarından sonra hasta olmak ve hastalık kavramları da karşılaştırılmıştır. Konuyla ilgili literatürde en çok karşılaşılan kavram olan holizm-bütüncüllük kavramlarının kökenini ve neyi karşıladığı açıklanmıştır. Holistik tıp, modern tıp, bütünlükçü tıp gibi kavramlar ele alınmış aralarındaki farklar-benzerlikler karşılaştırılarak açıklanmıştır. Tıp kelimesinin kelime anlamıyla birlikte etimolojik kökenine ait bilgiler de verilmiştir. Tıbbın ve Hekimliğin Tarihine Kısa Bir Derkenar başlığıyla tıbbın tarihsel seyri, dönemin önemli isimleri verilmiştir.

Kadim zamanlardan nerdeyse günümüze kadar hastalıkların nedeninin ruhsal varlıklar ve kötülükler olduğu düşünülmüştür. Tıbbi gelişmelerin coğrafyadan, kültürden, tarihten bağımsız olmadığı, aksine bunlarla şekillendiği söylenmiştir. Bazı geleneksel tıp uygulamalarının modern tıp için dayanak oluşturduğu, bazı geleneksel yöntemlerinin de günümüz tıp uygulamalarında yer edindiği ifade edilmiştir. Bu uygulamaların zamanla değişebilme ihtimaline karşı geleneksel uygulamalara katı bir şekilde bağlı kalınması gerektiği ifade edilmiştir. Hekim sözcüğünün anlamı, bir hekimin nasıl olması gerektiği de verilmiştir.

İkinci Bölümde “Geleneksel Bilgi ve Geleneksel Hekimlik” başlığı altında tıp; bilim, bilimsellik çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmacı, geleneksel hekimlik uygulamalarının anlaşılmasında sağlık ve hastalık kavramlarının göreceliğinden ve nedenlerinden bahseder. “Geleneksel Bilgi ve Gelenegin Mülkiyet Hakkı, Kültürel Miras Anlaşmaları, Geleneksel Hekimlik- Geleneksel Tıp, Tam Olmayan Halk Hekimliğinden Tamamlayıcı Alternatif Tıp veya GETAT’a, Halk Hekimliği- Halk Tıbbı- Folklorik Tıp- Tıbbi Folklor, Geleneksel Hekimlik- Geleneksel Tıp: Artan İlgi ve Nedenleri” başlıklarıyla konu detaylı bir şekilde ele alınıp açıklanmıştır. Bu bölümde tıbbın bilim olduğu fakat 20. yüzyılda kavramsal bilimden ziyade teknolojiye yaklaşan kendine has bir alan durumuna geldiği, bilimsellik kavramı ve bu kavramla kastedilenin ne olduğu, geleneğin ne demek olduğu, geleneksel hekimlik uygulamaları, ekolojik bilgi terimi, gelenek- bilgi ilişkisi, geleneksel bilgi kavramlarına yer verilmiştir. Geleneksel bilginin sınırlarının belirlenmesinin zor olduğu ve genel kabul gören bir tanımının olmadığı dile getirilmiş, geleneksel bilginin dar ve geniş anlamları verilmiştir. UNESCO ve WIPO’nun geleneksel kültürü ve folkloru koruma çabaları anlatılmıştır. Geleneksel tıp uygulamalarının adlandırılması konusunda ortak bir görüş olmadığı ve her toplumun kendine özgü halk hekimliğinin olduğu ifade edilmiştir. Nedeni bilinmeyen gözle görülemeyen hastalıkları somut bir nedene bağlama gereği duyan insanoğlu birtakım inanışları gereği zamanla doğa unsurlarını tabulaştırıp büyüsel tedavi yöntemlerini ortaya çıkarmıştır. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nün geleneksel tıp tanımlamalarına yer verilmiş; geleneksel tıbbın toplumun kültüründen, coğrafyadan bağımsız olmadığı,

günümüz anlayışının geleneksel olandan yararlandığı söylenmiştir. Zamanla alternatif tıbbı olana ilginin arttığı belirtilmiş ve bunların nedenleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm “Bitkisel Hekimlik- Ritüel- Şifa- Pratik, Bitkisel Tıbbın Tarihine Dair Derkenar, Modern Tıp ve Yaşamda Bitkisel Hekimlik, Bitkiler Sadece Ot Değildir: Bitkilerin Kullanımı ve Alanları, Sinyatür Teorisine Göre Bitkisel Halk Hekimliği, Büyüsel Evrende Bitkiler, Büyünün ve Bitkilerin Dalından Tutanlar: Şifacılar, Aktarlar ve Aktarlık, Etnobotanik, Türkiye’de Etnobotanik, Fitoterapi, Bitkisel Hekimlik Eğilimleri ve Nedenleri, Sosyal Medyada Geleneksel- Bitkisel Hekimlik Yaklaşımları, Alternatif Yöntemler Zararsız Değildir!” alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde bitkilerin insanlar için önemi, halk hekimliği uygulamaları ve tıp tarihi metinlerindeki tıbbi bitkiler ve uygulamalarından bahsedilmiş ve bunların yanı sıra pek çok farklı uygulamanın da yer aldığı söylenmiş; Divan-i Lügati’t Türk’te, Kutadgu Bilig’te, Codex Cumanicus’ta yer alan tıp ve hastalık terimlerinden ve hastalıkların bitkilerle tedavisinden, bitkilerle tedavi yönteminin ilk hangi uygarlıklara ait olduğundan bahsedilmiştir. Bitki çeşitliliğinin sayesinde tedavilerin de çeşitli olduğu vurgulanmıştır. Bitkisel hekimliğin günümüze kadar gelebilmesinin önemi üzerinde duran araştırmacı bunu halk bilimci perspektifinden ele almıştır. Bitkilerin tarihine dair bilgiler veren araştırmacı bitkilerden büyü-şifa amacıyla yararlanan isimlerden, eserlerden, uygarlıklardan bahsetmiştir. Modern tıbbın geleneksel hekimlik uygulamalarını bilim dışı, hurafe saymasına rağmen geleneksel halk hekimliğine talebin olduğu bir gerçektir. Bitkilerin kullanımı ve kullanıldığı alanlar dikkate alındığında bitkilerin sadece ot olmadığını, bunlardan çeşitli hastalıkların tedavisinde yararlandığını kullandığı başlıkla da vurgulamıştır. Bitkilerden sağlık alanı dışında pek çok alanda faydalandığını altını çizen araştırmacı bitkilerin sözlü kültüre, efsaneye, masala, halk hikayelerine, deyim ve atasözlerine de yansıdığını söyler. Çalışmada “Sinyatür Teorisi” hakkında bilgi verilir; bunun bitkisel uygulamalar için önemini açıklanır ve bu teoriyi destekleyen örneklerle yer verilir. Büyüyü açıklayan araştırmacı büyüsel uygulamalardan, büyü ve bitkilerin ilişkisinden, bitkisel büyüden şifa için yararlandığından ve hastalıkların sebeplerinden bahseder. Bazı uygulamalar ritüel olarak da karşımıza çıkar. Bitkisel uygulamalar ve şifacılarından; etnobotanikçiler ve geleneksel şifacılar arasındaki farktan, şamanlardan bahsedilir. Bitkisel ilaçlara ulaşabildiğimiz aktar ve aktarcılık kelimelerinin kökenleri ve anlamları verilmiş, tarihsel perspektifle konuya kısaca değinilmiştir.

Genel olarak dünyada geleneksel hekimliğe ilginin artmış olması ön plandadır. Bazı ülkelerde bunlar devlet desteklidir ve bitkilerle tedavinin sağlık sistemi tarafından karşılandığından bahsedilir. Bitkilerin tedavide kullanımlarının insanlık tarihi kadar kadim olduğunu belirten araştırmacı bitkisel hekimlik eğilimleri ve nedenlerini de açıklamıştır. Dijital dünyanın popüler olduğu günümüzde sosyal medyada da geleneksel-bitkisel hekimlik karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyadaki haberlerin modern ve geleneksel tıp üzerindeki etkileri ve bunun olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın Dördüncü Bölümünde bitkisel hekimlik Mardin ili ile sınırlandırılıp “Bitkisel Hekimlik: Mardin” başlığı altında verilmiştir. Pek çok dinin, kültürün bir arada yaşadığı Mardin’de geleneksel hekimliğin, bitkisel hekimliğin zengin olduğu görülmektedir. Bu bölümde yörenin bitkisel açıdan zengin çeşitliliğe sahip olduğunu, bitkilerin yereldeki ve literatürdeki adları söylenmiş, geleneksel beslenme ve bitkisel uygulamalarla ilgili bilgiler verilmiş, kaynak kişilerden derlemeler yapılmıştır. Atalarımızdan gelen değerli bilgiler bu çalışma ile kayıt altına alınmış, hem kaynak kişiler hem de araştırmacı tarafından gelecek nesillere aktarımının kolaylaşması ve unutulmaya yüz tutmaması yani geleneğin sürekliliği amaçlanmıştır. Bazı bitkiler ile ilgili rivayetler verilmiş, şifa bulan kişilerin hastalıkları bitkiler örnek verilerek anlatılmış, böylece şifa bulunacağına dair inanç oluşmuştur. Bitkilerin nasıl hazırlandığı, hazırlanırken yapılan ritüeller, neye iyi geldiği kaynak kişilerle birlikte açıklanmış, detaylı olarak tablo halinde ayrıca tedavi

haricinde gündelik hayattaki kullanımlarına da yer verilmiştir. Ritüeller eşliğinde uygulanan bu sağaltmalarda tekrar özelliği dikkati çekmiştir. Tekrar sayesinde geleneğin hatırlanıp gelecek nesillere aktarıldığı ifade edilmiştir.

Yöreden derlenen bitkilerden 38 tanesinin fişlemesi yapılmış ve bu bitkilerin; adına, yöresel adına, literatürdeki diğer adlarına, toplanma dönemlerine, toplandığı yerlere kullanılan kısımlarına, kullanım şekillerine, literatürdeki kullanımlarına sırasıyla yer verilmiş ve açıklanmıştır. 85 bitki de tablo şeklinde verilmiştir. “Sonuç Yerine” adlı bölümle çalışma bitirilmiştir. Daha sonra “Ekler” bölümünde; Görüşme Yapılan Metinlerden Bir Seçki, Tablolar, Tablolardaki Bitkilerden Bazılarına Ait Fotoğraflar, Kaynak Kişiler başlıklarına yer verilmiş. Kaynakça bölümüyle de eser tamamlanmıştır.

Günümüzde modern tıbbın çaresiz kaldığı zamanlarda insanların bu bitkilerden medet umduğu, şifa beklediği görölmektedir. Araştırmacı bu çalışmada halk hekimliği özelinde Mardin ilindeki bitkisel hekimliği ele almış, bunların modern tıbbın önüne geçmemesi gerektiğini izah etmiş, modern tıp ve geleneksel hekimliğin iş birliği içerisinde olması gerektiğini dile getirmiştir.

KAYNAKÇA

Uygur, Hatice Kübra (2022). Ekinden Ekin Biçenler: Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin’de Bitkisel Hekimlik). Çanakkale: Paradigma Akademi.

ÖNDOĞAN, Z. VE ÖNDOĞAN, E.N. (2021). MODA VE MARKA. Ö. KURTOĞLU NECEF VE A. ŞEN KILIÇ (ED.). ANKARA: İKSAD YAYINEVİ. ISBN: 978-625-8061-93-2.

Öndoğan, Z. ve Öndoğan, E.N. (2021). *Moda ve Marka*. Ö. Kurtoğlu Necef ve A. Şen Kılıç (Ed.). Ankara: İksad Yayınevi. ISBN: 978-625-8061-93-2.

Oğuz ÇAM¹

Öz

Sosyal bilimler insanların hayatlarında önemli bir konuma sahiptir. Çünkü sosyal bilimler, toplumsal yaşantıyı anlamada ve anlamlandırmada önem taşıyan bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal bilimler arasında değer arz eden konular vardır. Moda ve marka, bu konular arasında bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Moda ve Marka isimli kitabın incelemesini yapmaktır. Kitapta moda ve marka ilişkisi ele alınmaktadır. Kitap, günümüzde sanat ve tasarım yönünden önem arz eden moda ve marka kavramlarının birbiriyle olan ilişkisini göz önüne sererek okuyucularını bilgilendirmektedir. Kitabın sayfa sayısı 124'tür. Kitap kapsamında değerlendirilen kaynakların zengin olduğu görülmüştür. Kitapta genel olarak akademik dil kullanımına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Lakin kitap üzerinde zaman zaman yazım ve anlam yönlerinden çeşitli eksiklik ve hatalara rastlanmıştır. Buna rağmen kitap akıcılık ve bütünlük yönlerinden iyi bir izlenim oluşturmaktadır. *Çalışmanın sonucunda moda ve markanın önemli bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.* Kitap sanat ve tasarım konusunda literatüre kayda değer bir katkı sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Akım, Marka, Moda, Sanat, Tasarım.

Abstract

Social sciences have an important position in people's lives. Because social sciences come to the fore as an important element in understanding and making sense of social life. There are subjects of value among social sciences. Fashion and brand are among these subjects. The aim of this study is to analyse the book named Fashion and Brand. In the book, the relationship between fashion and brand is discussed. The book informs its readers by revealing the relationship between fashion and brand concepts, which are important in terms of art and design today. The number of pages of the book is 124. It has been observed that the sources evaluated within the scope of the book are rich. In the book, attention has been paid to the use of academic language in general. However, from time to time, various deficiencies and errors in terms of spelling and meaning were found in the book. Despite this, the book creates a good impression in terms of fluency and integrity. As a result of the study, it is seen that fashion and brand have an important relationship. The book makes a significant contribution to the literature on art and design.

Keywords: Movement, Brand, Fashion, Art, Design.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Moda ve Marka isimli kitabın incelemesini yapmaktır. Kitabın sayfa sayısı 124'tür. Kitap kapsamında değerlendirilen kaynakların zengin olduğu görülmüştür. Zira kitapta hem yerli hem de yabancı kaynakların fazlalığı göze çarpmıştır. Bu da kitabın genel kapsamının güçlendirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Lakin kitapta atıf ve kaynak kullanımıyla ilgili iki durum göze çarpmıştır. Birtakım atıf ve kaynaklarının verilmediği durumlara rastlanmıştır (örneğin; Philip Kotler [s. 95-96], Moda Sözlüğü gibi [s. 101]). Ayrıca birtakım kaynaklara (Türk Patent Enstitüsü gibi) (s. 102) doğrudan atıf verilmesi gerektiği halde doğrudan atıf verilmediği durumlar göze çarpmıştır. Bu durumlar yaşanmamış olsaydı çalışmanın nitelik bakımından daha iyi bir izlenim oluşturabileceği düşünülmüştür. Kitap içerisinde verilen görseller çalışmanın tema, ana düşünce ve yardımcı düşüncelerini destekler nitelikte olup çalışmayı etkileyici, zengin ve geniş kapsamlı kılmıştır.

Kitapta genel olarak akademik dil kullanımına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Lakin kitap üzerinde

¹Bilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, İnanç Turizmi Bölümü, e-mail: oguzcam911@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3222-3367.

zaman zaman yazım ve anlam yönlerinden çeşitli eksiklik ve hatalara rastlanmıştır. Buna rağmen kitap akıcılık ve bütünlük yönlerinden iyi bir izlenim oluşturmaktadır.

Kitabın içeriğinde çok sayıda yabancı şahsın ismi anılmaktadır. Bu durum bir yandan önemlilik, etkililik ve zenginlik yönlerinden kitaba olumlu etkiler sağlarken bir yandan da telaffuz açısından birtakım zorlukların yaşanmasına neden olabilmektedir.

Kitapta toplam sekiz bölüm vardır. Kitabın giriş ve sonuç bölümlerinin olmaması önemli bir eksiklik olarak görülmüştür. Kitabın şayet giriş ve sonuç bölümleri olsaydı kapsam açısından daha geniş, temel hat açısından da önemli ve etkili bilgilerin okuyuculara daha fazla aktarılabilceği düşünülmüştür.

Kitabın ilk bölümünde moda ele alınmıştır. Bu kapsamda moda kavramına ve moda yorumlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. *Belirli bir maddi veya manevi fenomende, herhangi bir zamanda fark edilebilen ve bir sosyal sistem veya ilişkili bireyler grubu içinde zaman içinde değişen, kültürel olarak onaylanmış bir ifade biçimi* (s. 5) olarak görülen moda, toplumsal açıdan değer arz eden bir unsur olarak görülmekle beraber hem zamansal hem de kültürel yönden etkileyici ve etkilenen bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Zaman içerisinde pek çok önemli şahsiyet modaya ilişkin yorumlarda bulunmuştur. Bu yorumlarda bulunan kişiler, hem ulusal hem de uluslararası alanlardan kişilerdir. Bu durum da modanın küresel çapta değer arz eden bir potansiyel taşıdığını ve öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitabın ikinci bölümünde moda devirleri (modanın son yüzyılı) ele alınmıştır. Bu kapsamda 1900-1914 yılları, 1920-1940 yılları, 1940'lar, 1950'ler, 1960'lar, 1970'ler, 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler değerlendirilmiştir. Bu zaman aralıklarında modayla ilgili yaşanan gelişimlere değinilmiştir. Bu zaman aralıklarında moda ile ilgili verilen yazılı bilgilerin görsel bilgilerle desteklenmesi kitabı zenginleştirmiş ve daha önemli kılmıştır. Genel olarak bu zaman aralıklarının son kısımlarında yer verilen dönemin modacılarına ilişkin bilgiler, kitabı tarihi yönden daha da ilgi çekici ve önemli bir hale getirmiştir. En nihayetinde moda, içerisinde bulunduğu zamana ve toplumsal olayların seyrine göre şekillenebilen bir unsur olarak görülmüştür. Bunun örneklerini de son yüzyıla bakarak görmek mümkündür.

Kitabın üçüncü bölümünde moda terminolojisi ele alınmıştır. Bu kapsamda moda, stil, tasarım, silüet, oran, giyilebilir sanat, imaj, tutku, klasik, zevk, moda grafiği, giyim, giysi kavramlarına değinilmiştir. Bu kavramlar genel olarak moda konusunun anlaşılması noktasında önemli görülmüştür.

Kitabın dördüncü bölümünde giyim modası ve modayı etkileyen etkenler ele alınmıştır. Giyim modasının günümüzde önemli bir yere ve kapsama sahip olduğu görülmüştür. Zira modanın temel unsurunun giysi olduğu düşünülmüş, bundan dolayı da giyim modasının genel olarak moda kapsamında önemli bir konuma eriştiği görülmüştür. Modayı etkileyen pek çok unsurun varlığı söz konusudur. Modayı etkileyen etkenlerin belli başlı olarak sosyolojik ve toplumsal, ekonomik, psikolojik, teknolojik ve bilimsel etkenler, tanınmış kişilerin etkileri, diğer etkenler (s. 44) olmak üzere altı sınıf içerisinde değerlendirildiği göze çarpmıştır. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere modanın çeşitli etkenlerden etkilendiğini ve değişime uğradığını ifade etmek mümkündür. Yine dördüncü bölüm kapsamında moda akımını hızlandıran etkenlere değinilmiştir. Moda akımını hızlandıran etkenlerin; iletişim ve medya, ekonomik durumun iyi olması, piyasa rekabeti, gelişim gösteren teknoloji, yenilikler ve üretim metotları, fiziksel ve toplumsal gelişmeler, bireylerin kendileri için ayırdıkları boş zamanlar, eğitim düzeyinin artış göstermesi, kadınların toplum içerisindeki rolünün değişim göstermesi, iklimsel ve mevsimsel değişimler olabileceğine vurgu yapılmıştır. Moda akımını hızlandıran etkenlerin bu bölümün bir alt başlığı olarak değil de altıncı

ana başlıktan sonra farklı bir ana başlık olarak verilmesinin çalışmanın bütünlüğü ve ilerleyişi açısından daha uygun olacağı kanısını taşımaktayım. Yine bu bölüm kapsamında moda akımını yavaşlatan etkenlere değinilmiştir. Moda akımını yavaşlatan etkenlerin; ekonomik durumun kötü olması, kültürel âdetler, din, yasalar ve başka yönetsel düzenlemeler, yıkıcı yeryüzü hadiseleri olabileceğine vurgu yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak; moda akımını yavaşlatan etkenler mevcut haliyle moda akımını hızlandıran etkenler isimli alt başlığın içeriğinde yer almaktadır. Bu durumun böyle olmaması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca moda akımını yavaşlatan etkenlerin içindekiler kısmında başlık olarak verilmediği saptanmıştır. Moda akımını yavaşlatan etkenler içindekiler kısmında başlık olarak belirtilmiş olsaydı kitabın okuyucular üzerinde daha olumlu bir izlenim oluşturması muhtemel bir durumdur. Genel olarak altıncı bölümden sonra *moda akımını hızlandıran ve yavaşlatan etkenler* isimli bir ana başlık oluşturulmuş ve ilgili bilgiler de bu başlık altında verilmiş olsaydı ya da altıncı bölümden sonra *moda akımını hızlandıran etkenler* ve *moda akımını yavaşlatan etkenler* isimli iki ayrı ana başlık oluşturulmuş, ilgili bilgiler de bu ana başlıklar altında ve daha da zenginleştirilmiş şekilde verilmiş olsaydı okuyucuların gözünde daha iyi bir izlenim oluşacağı yönünde bir düşüncenin varlığı söz konusu olabilmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde moda akımı teorileri ele alınmıştır. Bu kapsamda ön plana çıkarılan moda akımı teorileri, Tepeden Zemine Yayılım, Zeminden Tepeye Yayılım ve Çapraz Yayılım teorileridir. Tepeden Zemine Yayılım Teorisi toplumsal sınıfların daha yüksek tabakada bulunan toplumsal sınıflardan etkilendiği varsayımını savunmaktadır. Zeminden Tepeye Yayılım Teorisi Tepeden Zemine Yayılım Teorisinin aksine moda kabulünün genç ve daha alt gelire sahip olan sınıflarda başladığını ve daha yaşlı veya yüksek gelire sahip olan sınıflara doğru hareket ettiğini savunmaktadır. Çapraz Yayılım Teorisi ise modanın yatay olarak benzer toplumsal düzeyde yer alan grupların arasında hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır (s. 71-73).

Kitabın altıncı bölümünde moda akımı prensipleri ele alınmıştır. Bu kapsamda genellikle moda akımlarının evrensel ama çok nadiren de devinimsel olduğu, modayı tüketicinin belirlediği, fiyatın moda kabulünde etken olmadığı, indirimlerin moda akımlarını etkilemediği, modanın kabul göreni ansızın ya da zaman içerisinde değiştirdiği konuları üzerinde durulmuştur. Bu konular moda akımlarının meydana gelmesinde ve bunların yönlendirilmesini sağlamada önemli olarak görülmüştür.

Kitabın yedinci bölümünde moda akımı tarzları (stilleri) ele alınmıştır. Bu kapsamda feminen, maskülen, gotik, eklektik, bohem, pin-up, retro ve vintage giyim tarzlarına değinilmiştir. Feminen giyim tarzı kadınsılığı ön plana çıkarmaktadır. Maskülen giyim tarzı erkeksiliği ön plana çıkarmaktadır. Gotik giyim tarzı çoğunlukla karanlık, gizemli ve egzotik yoğunluklu bir izlenim ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu giyim tarzı feminen giyim tarzından çeşitli izler taşımakta ve bu giyim tarzıyla etkileşimler oluşturmaktadır. Eklektik giyim tarzı zıtlıklarla dolu olup farklı materyal, desen ve renkleri ön plana çıkarmaktadır. Bohem giyim tarzında rahatlık ön planda olup düşük bütçeyle şık ve farklı bir tarz oluşturma düşüncesi vardır. Pin-up giyim tarzında dişilik, cazibe ve sevimlilik ön planda tutulmaktadır. Retro ve vintage giyim tarzları da geçmişi anımsatmaktadır. Lakin bu iki giyim tarzı arasında temel bir fark vardır. Bu da vintage giyim tarzının minimum yirmi senelik olması ve yaşadığı devri yansıtmaması, retro giyim tarzının ise hâlihazırda üretilmesine karşın hâlihazırın giyim tarzını değil de geçmiş zamanların giyim modasını anımsatmasıdır (s. 93).

Kitabın son bölümünde moda ve marka ilişkisi ele alınmıştır. Bu kapsamda moda ve marka ilişkisi derinlemesine değerlendirilmiştir. Marka ve pazarlamanın moda içerisinde kayda değer bir potansiyel ve önem taşıdığı, moda ve markanın yoğun bir etkileşim içerisinde bulunduğu, modanın marka imajının oluşması veya gelişmesi noktasında önem taşıyan etkileyici bir unsur olarak gö-

rüldüğü, marka değerinin moda yönünden çekicilik oluşturduğu, potansiyel barındırdığı ve önem arz ettiği görülmüştür. Ayrıca moda ve marka zaman içerisinde sanat ve tasarım noktasında kayda değer bir konuma sahip olmuş, potansiyel oluşturmuş ve önem elde etmiştir. Konuya ilişkin olarak markalar modaya uygun ürün ve hizmetler üretebilmektedir. Ayrıca birtakım markalar zaman içerisinde moda konusunda popülerlik sağlayabilmekte veya bu popülerliğini artırabilmektedir. Bunda markaların modayı yakından takip etmesinin önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu bilgilerden hareket ederek moda ve marka ilişkisi birlikteliğinde ortaya çıkan ürün, hizmet, durum ve olayların sanat ve tasarım anlamında önemli bir değer taşıması söz konusudur.

Kitapta moda ve marka kavramlarına olabildiği ölçülerde eşit derecede yoğunlaşılması gerekirken moda kavramına daha fazla yoğunlaşıldığı göze çarpmıştır. Bu durum kitabın odak noktasının ve etki alanlarının daralmasına neden olmuştur. Ayrıca çalışma kapsamında moda ve marka ilişkisi konusuyla ilgili daha fazla bilgiye de yer verilebileceği düşünülmektedir.

Sonuç itibarıyla kitap, okuyucularına moda ve marka kavramlarının birbiriyle ilişkisini göz önüne serme noktasında önemli ve etkili bilgiler aktarmaktadır. Ayrıca kitap, sanat ve tasarım konusunda literatüre kayda değer bir katkı sunmaktadır. Kitabın yazarlarına bu kaliteli eserlerinden dolayı teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Kaynakça

Öndoğan, Z. ve Öndoğan, E.N. (2021). Moda ve Marka. Ö. Kurtoğlu Necef ve A. Şen Kılıç (Ed.). Ankara: İksad Yayınevi. ISBN: 978-625-8061-93-2.